

**Marij Salomonij Albertischi, iureconsulti equitis'que Romani,
ac aduocati Consistoriani, in librum Pandectarum Iur. Ci.
commentarioli, in quibus pulcherrimae adnotationes. : et inter
caetera, Verys & hactenus non perceptus sensus .I. j. de Iust.
& Iure. Tractatus de bono & aequo, ab alijs non explicitus, ad
legum interpretationem necessarius. Repetitio non iniucunda
scitu in .I. ut uim. Item in .I. omnes populi, conciliatis ueterum
& nouellorum Iurisconsultorum traditionibus,
Commentariorum lib. VI. Tractatus de uoluntario &
inuoluntario, Iurisperitis cognitu necessarius. Vera enarratio
in I. j. & I. penul. de constit. Princ. Similiter & in I. j. de
Senatoribus, & in sequentes legum titulos usq[ue] in finem.**

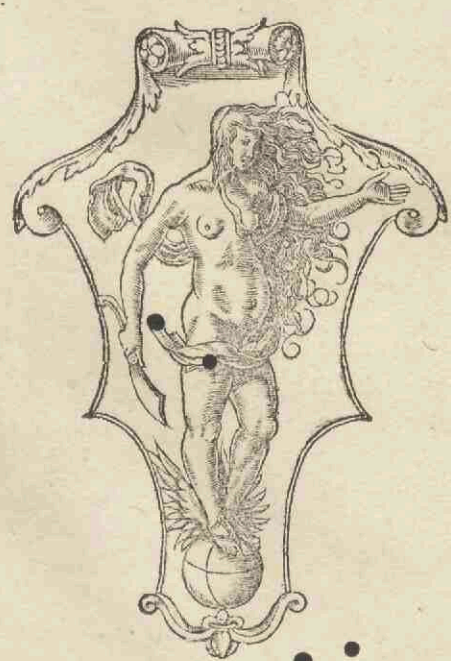
<https://hdl.handle.net/1874/433396>

MARII SALOMONII ALBERTISCHI, IVRECONSULTI

EQVITISQVE ROMANI, AC ADVOCATI
catis Consistoriani, in librum Pandectarum
Iur. Ci. commentarioli, in quibus pul-
cherrimæ adnotationes.

ET INTER CAETERA,

- Verus & hactenus non perceptus sensus .l. j. de Iust. & Iure.
- Tractatus de bono & æquo, ab alijs non explicitus, ad legum interpre-
tationem necessarius.
- Repetitio non iniucunda scitu in .l. ut uim.
- Item in .l. omnes populi, conciliatis ueterum & nouellorum Iuriconsul-
torum traditionibus, Commentariorum lib. vi.
- Tractatus de uoluntario & inuoluntario, Iurisperitis cognitu necessa-
rius.
- Vera enarratio in .l. j. & .l. penul. de constit. Princ.
- Similiter & in .l. j. de Senatoribus, & in sequentes legum titulos usq;
in finem.

Cum gratia & priuilegio.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

REPORT ON THE PROGRESS OF WORK

FOR THE YEAR 1900-1901

BY

W. D. HARKER

ASSISTANT PROFESSOR OF PHYSICS

CHICAGO, ILL.

1901

PRINTED BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Diagram illustrating the results of the experiment.

IO MARQVARDO ILLVSTRISSIMI PRIN-
CIPIS PHILIPPI MARCHIONIS BADENSIS
CONSILIARIO, ANDREAS CRATANDER S.

MARIVM Salomonium, quem tu literariæ rei consulens, recudendū mihi dedisti, ad te mitto, Marquarde clarissime. Cui enim potius principem Iureconsultum, ac, ut sic dixerim, maiorum ueluti gentium inscribendum existimem, quā tibi in hoc studij genere tam præstanti, ut non iniuria à PHILIPPO Marchione Badensi, non dicam nunc quali principe, in honestissimum sis cooptatus Consiliariorū locum, quem tibi & prudentia confirmas, & autoritate tueris. Eum uerò cum alijs sanè plurimis tibi nominibus gratuler, tum eo peculiari, quòd Iac. Kirserum es sortitus collegam, quasi Scæuolam aliquem, rerum gerendarū cum participem, tum ueluti ducem, cuius consuetudine ut nihil tibi potest esse antiquius, sic ad cōmunis uitæ societatem iucundius, ut rebus arduis occupatus queri non possis, quod fortasse alij pleriq; eò tibi loci redacto deesse ad excolenda studia otium, deesse demum qui literis istis, quibus es affatim præditus, honorem habeant. Quæ res te, opinor, adduxit, ut ad istius libri æditionem me tantopere inuitares, hoc agens, ut hæc ciuiliū rerum disciplina nostræ ætatis hominibus esset paulò cōmendatior, quæ te non solum prouexisset, sed & auxisset fortunis. Nec enim es in ea sententia, qua multi, ut relinquendum hoc quicquid est studij tanquam prophænum existimes, imò prudenter, eiq; re nata in animum tibi inducis, nec ullam Reip. partem, quamlibet in speciem exilem, satis commodè sine eo administrari posse. Cui rei documento sunt longè clarissimæ Germaniæ ciuitates, quarum ut quæque sit plurimi, ita est erga hanc studiorum partem propensior. Et ne longius petantur exempla, an non hoc nomine primum Norimbergam, deinde Augustam illam Vindelicam suspicimus? quarū altera Prætheimerum, altera Peutingerum, utroq; & absoluta literarū cognitione, & dextera ope obendarum rerum longè præstantissimos habet: ut interim taceam Argentoratensem senatum, cuius autoritate Io. Iacobus Kirserus, qui nunc isthic publicè leges doceat, accersitus est. Vnde enim tantum boni alioqui, ut hac una in re, citra imitationis studium, citra exemplum, quid quauis in re fieri conueniat, protinus occurrat, cum nullibi capitalius erretur? Adde etiam, quod eiusmodi sunt pleraq; quæ in publica iudicia incurunt, ut cū recti specie nobis blandiantur, non possint nisi legum beneficio excuti. Quæ adeò res efficit, ut operam dandam, quantum omni studio euinci possit, existimem, ut ex animis uulgi euellatur opinio, stultior dicam, an pestilentior nescio, qua persuasum habent nonnulli, sic esse hoc studij genus comparatum, tanquam superuacaneum homini Christiano, neq; futurum usui: interim autem eiusmodi nobis proponunt Respublicas, quas fortasse sit optare facilius, quā assequi, ex Antipodibus fortè adductas. Ego sanè Rempublicam ne quidem animo concipere possum, quæ magistratum, quæ deniq; leges, uincula quædam & compages ciuitatum, desideret. Nec eo tamen inficias, quædam tradi nostra tempestate à Iureconsultis aut incultius, aut superstitiosius, & ut liberè quod sentio, dicam, parum è dignitate legum. Sed quid facias? non debent eam ob causam leges periclitari, quarū usus tam est necessarius, quā est aquæ & ignis: ut quod Cicero de libello. XII. tabularum dixerit, id rectissimè Pandectis conuenire crediderim, eas nimirum omnium philosophorū bibliothecas & autoritatis pondere, & ubertate utilitatis superare. Quæ enim est paulò liberalior disciplina, quæ non aliquo pacto in ius ciuile incidat? Quamobrem plurimum tibi deberi fateantur necesse est omnes quibus cordi erit hic noster Salomonius, cuius tu mihi excudendi non solum autor extitisti, uerò metiam cessanti impulsor. Qui sic ingressus est inuoluta quædam legum explicare, ut interim significationem det nō obscuram, eum in nullo disciplinæ genere non fuisse cum summa laude uersatum. Eum autem, iam multis mendarum myriadibus repurgatum, tu ueluti tutelaris quidam patronus suscipies, & contra tenebriones quosdam, quod unus rectissime potes, defendes. Vale, ex officina nostra typographica, Basileæ, Calend. Martius.

Anno M. D. XXX.

Iac. Kirserus.

Bil. Birkheimerus.
Chunr. Peutinginger.

P. GILII BELGAE EPIGRAMMA,

Ecce iterum Sol est tenebroso redditus orbi,
Et spectant lumen secula nostra nouum.
Atq; iterum Latij Crasso florere tribunal
Ccepit, & antiqui signa uidere fori.
Voce Salomonij ueneranda scientia legum
Lucet, & aetherae pagina sancta Dicæ.
Insubribus terris quàm magnum tollit in astra
Alciatum, p̄scis æmula fama uiris.
Quàm propè stellifero Zafius succedit olym̄po,
Qua flumen Rhenum pinguis culta secat.
Gallia Budæo quantum uiget alma diferto,
Aurea qui iuris sydera laude ferit.
Roma Salomonium tam celsis extulit alis,
Atq; Quirinalis nomen, & ordo togæ.
Corycidae nymphæ, Themidos oracula diuæ
Quæ colitis, molli nectite ferta manu.
Tuq; Themis Marium Cereali cinge corona,
Hic est Romulea iuris in urbe decus.

SANCTISSIMO CLEM MENTI VII PONT MAX MARIUS

SALOMONIVS S. P. D.

AVD incelebris inter sapientiæ studiosos, B. P. proditur agitata
quæstio, Nunquid sapiens ad remp. accedere debeat: & obtinuit,
non, nisi impellat necessitas: & tum sanè non accersitus modò, ue-
rumetiam ultro sese ingerat: quod si non fecerit, haud minus uirtu-
perandus est, quàm patriæ communis, salutisq; defertor: neq; iniu-
ria quidem, cum ortus nostri primam partem patriæ sibi uendicet,
uitaq; nostra charior sit habenda. Cato iunior, uirtu sine dubio uirtutis simulacrum,
suadentibus amicis uti tribunatum peteret: minime conuenire respondit tempore
Reip. nō necessario. Postea cum uidisset Metellum uirum turbulentū tribunatum
petere, ipse quoq; candidatus in campum descendit, ut suo tribunatu Metelli inso-
lentiam retunderet. Rursus ut Crassi & Pompei designatorum Coss. potentia pro
Rep. cum Imperij fauore quiret obsistere, praturam urbanam, magistratū consula-
tui proximum, summo studio efflagitauit. Hinc est, cum ijs difficillimis temporibus
tua ope & opera communem patriam, id est Remp. Christianam indigere cer-
neres, ueræ laudi & propensæ pietati tribuendum est, quòd pontificatum appetie-
ris. Nec ad rem, quòd nōnulli sancti uiri id munus renuerint, aut inuiti susceperint:
siquidem imbecillitatis cōscientia, ut Cœlestinus fecit, excusandi sunt: sin uerò one-
ris euitandi consilio, non sine labe reprehensionis recusarunt. Apostolus ad Timo-
theum commendat, non improbat studium capeffendi episcopatus. Qui episcopa-
tum desiderat, inquit, bonum opus desiderat: id est, occasionem exercendarum uir-
tutum. Quantum autem nunc instet operis, laboris, curæ & solitudinis, non est
qui ignoret. Vndiq; sunt angustia, nec unquam res Christiana maiori in discrimi-
ne stetit. Urget intra uiscera nostra contagiosa illa hæreticorū pestis, quæ simplices
animas inficit, perimitq; pro quibus Christus crucifixus est. Foris plusquàm for-
midolosus terror immanissimi ac potentissimi Turcarū principis, quo cum bellum
est, non de imperio solū, sed uter sit etiā, cuius uires in nostras ceruices quotidie in-
ualefcere cernimus. Quantis uiribus, ut præsentis tantū calamitates cōmemorem,
atq; obstinata septem mensium obsidione claram Rhodum in nostram faciem, &
quasi nobis ex specula, pro pudor & dolor, spectatoribus expugnauit. Paulò antè
Thaurunum (quod Belgradum uocant) uicinitate, duo terra marisq; Christianorum
ualidissima propugnacula, Mox Drauum, Sauum, & Danubium in ditionem suam
redegit flumina, quæ inter nos & hostes ipsos, pro nostris munimentis ac repagu-
lis natura interfluere uoluit. Pannoniæ multis cladibus ac uastationibus attrita
sunt. In nostrum iam exitū omnes eius cogitationes, spiritus, conatus, rabiem con-
uertit. Apparatus, munitiones, tormenta, classes, nihil aliud præter hanc orbis
terrarum regiam arcem Romam suspirat, sedesq; Petri se uictore uti Mahumethi
fiat. Parum, aut nihil præterea sibi negotij superesse, forte non male sentit ad reli-
quum terrarum subigendum. Vires nostræ sese inuicem conficiunt, acerrimè belli-
gerantibus inter se principibus Christianis: tumultus Gallici Insubriam & Ligu-
riam infestant: Mediolanum graui obsidione cingitur, & tanta obstinatione, quòd
in castris sub niue & glaciæntibus imbribus hybernatur. Ecclesiæ ærarium prorsus
exhaustum, & multo aere alieno oppigneratum nullius opis est. In tantis difficulta-
tibus ne quid detrimenti res Christiana caperet, eligendus certe fuit is, in quo sum-
ma, si posset fieri, essent omnia, aut saltem sapientia cum potentia non deesset. Qua-

1. Timoth. 3

duo in principe fore necessaria, naturæq; lege iuncta colligataq; simul diuinus Plato in legibus, & in epistolis ad Dionysium scribit, Magnus item Apollonius Thianus Domitiano imperatori scribens: Vt potètia tibi est, inquit, pariter & prudentia opus est: alterum altero indiget, quemadmodum uisus luce, & lux uisu. Sapienter idcirco maiores nostri sacello Martis in Capitolio Mineruæ sacellum iunxerunt, iudicantes sapientiam sine potentia floccidam & in manu furiosi. Et si haudquaquam numero pauci in sacro Cardinalium coetu essent, qui tanta diuinorum scientia, religione, pietate, temperantia, fortitudine, charitate, prudentia pollerent, quanta in Pont. Rom. esse debet, attamen præcipuus ideo uisus es omnibus, quod in te sunt omnia, quæ in summo principe & Pont. hac tempestate requiruntur. Tu enim unus, quod citra adulationem dictum uelim, qui suis uiribus, consilio, autoritate, & animi magnitudine tantam molem sustinere nunc posset. In te primùm tota Italia unice gentis Medices splendor, gloria, diuitiæ, amicitia, clientelæ perquam maximæ, sine quibus nihil arduum aggredi, perficere potest: singularis præterea in regundis populis, rebusq; publicis constituendis prudentia, ut ipsa tuæ curæ & tutelæ credita, quæ per te nunc floret, Florentia testatur: diligentis & assidua tractatione grauissimorum negotiorum didicisti, quid Rom. Pont. quid Casari, quid cuiq; regum ac principum conueniat, singulorumq; naturas, mores, ritus, affectus, animos, uires, potentiam perscrutatus. Non te letet, quibus rationibus cum eis agi oporteat, quibus artibus irritantur, quibus etiam conciliantur: ut non mirum sit, si omnium ferè principum beneuolentiã tibi comparaueris, multumq; autoritatis apud eos uendicaueris, propter quæ firmissima spes coepit, quod omnes breui, te autore, Christianorum dissensiones & odia extinguantur: & quod optabilius est, efficias, ut arma in Turcas communes hostes concordis animo conuertant: per quos haud dubium est & tota Europa eijci posse, & in antiquas suas latebras detrudi. Tibi soli, crede mihi clementissime Clemens, tibi soli reposita hæc laurea est: si quid animo concepisti, constanter, ut soles, prosequeris. Etenim nullius laudis est, fortia & difficilia moliri, nisi sapienter fortiterq; perfeceris. Quæ omnia ubi multum diuq; exactissime inter Patres excussa essent, incredibili repente consensione omnium uota quasi diuino afflatis spiritu in te unum conuenerunt, summum & uerum pontificem appellando: factumq; palam est, quod non inimica (quamuis longa) neq; tumultuosa unquam inter uos fuit contentio, sed pia & sollicita de tanta re, ut par erat, discussio. In his tui apostolatus comitijs clementis. P. multa memoratu digna, summisq; laudum præconijs celebranda obseruaui. Habent annalium scriptores de te et toto sacro collegio quod literis mandare possint eximia laudis & gloria immortalis, idq; omnis ætas narrabit, admirabiturq;, & futuris post te comitijs pontificijs amplissimus ordo quod imitetur. Imprimisq; illud, quod nunquam plures ac capitaliores (honoris causa dico) inter patres uiguerunt inimicitia, & ubi in conclaue coitum fuit, omnes simultates & offensiones Christo saluatori nostro sincera & pia mente condonatae sunt: omnium factum unum cor est, una uoluntas, unus & idem, uti diuinus honos, sedisq; Apostolicæ decus & ornamentum & autoritas & maiestas solum exquiretur, procurareturq;. Nec tacenda est generosi animi de teipso tua fiducia in tantis discriminibus bene gerendæ præ cæteris, R. P. & impetrandi ab his quibus cum non leues, si tum non erant, simultates, proculdubio paulò antè fuerant: nullum profectò de fiducia sui exemplum, quorum Valerius meminuit, cum isto est conferendum. O quantum ualeat B. P. conscientia bene animati cordis, & multis experimentis quaesita autoritas ad audendum conficiendumq; res maximas. Præterea quæ tanta uis dicendi unquam fuit, quæ satis commendare posset inauditam amplissimi ordinis in Remp. charitatem, quam non modò pecuniarijs commodis, sed

sed etiam periculo capitis prætulerūt, scilicet, ut inimici tui ultro ac simpliciter sine
 ulla lege tibi detulerint principatum, non alia ratione, nisi quod publicè interesset.
 O felices animas, quibus cōtigīt sic de sede Apostolica bene mereri. Non paruum
 necesse est habuerint de se innocentiaē cōscientiam, aut de tua clementia fiduciam,
 quod utrisque satis gloriosum est. Tibi uerò longè plus gloriosius, quod is habitus
 comprobatusq̄ sis, etiam tuis inimicis, dignus hoc Pontificatu, isq̄ habearis, qui
 speciosius ducas offensionū obliuisci, quàm ulcisci, & omni uindicta clementiam
 potiorem, Magnum itaque fuit, Clemens sanctissime, priuatas similitates & offen-
 siones pro Rep. remittere, Magnum etiam æmulo siue competitori in petitione ho-
 norum cedere. Maximum autem, inauditum, & penè incredibile, inimico placato
 intrepidè cedere. Multi quippe res proprias postposuere publicis: rarissimi uerò
 qui cum status discrimine rem cōmunem prædilexerint. Explorata quamuis cuiq̄
 tua sit clementia, quæ te Deo propè similem olim reddidit, & nunc eius uices in ter-
 ris gerere facit, ut quod semel remisit, perpetuò sit remissum, teq̄ semel pacatum
 nemo postea senserit inimicum: attamen fieri nō potest, quin sub reconciliato prin-
 cipe timoris uel minima suspitionis fibra non remaneat, eaq̄ quantumuis exigua,
 ne sit molesta. Etenim natura ita comparatum est, ut ex cordibus hominū uix peni-
 tus deleri ualeant, facillimeq̄ regerminant: & idcirco generosi pectoris est, & ex-
 cellentis uirtutis, pro salute cōmuni anxiam uitam non recusare: quas suspitionum
 fibras ut funditus extirpares, euelleres, mox animum adiecisti, per quod omnes pla-
 nè intelligerent te mansuetū & clementissimum Pont. acturum, & eos quibus cum
 dissensiones fuerunt, tuo lateri iunxisti dignitatibus & honoribus auctos & orna-
 tos. Hoc pacto pacatis animis consecutus es, ut neminem poeniteat suffragijs te iu-
 uisse: neque quisquam est, quin optima eum spes foueat. Quibus diuinis tuis gestis,
 ac gloriosissimo Pont. admirationis et lætitiæ plenus, non cōuenire arbitratus sum,
 manibus uacuis gratulandum ad te uenire. Dent alij aurum, argentum, uasa mi-
 ro artificio cælata, alij lapillos, gemmas, & plus quàm Attalicam supellectilem, mu-
 las Hispanas, & equos purpura & auro instratos. Porro omnium rerum abundantē
 dantes res preciosas, crede, crede mihi, non darent, nisi in animū induxissent suum,
 largitionibus quasi esca aucupari: quæ quàm illiberalis & sordida isthæc sit largi-
 tio, neq̄ stultissimi ignorant. Pulchrè Isocrates Nicoclem suū admonet, benignius
 exciperet, plurisq̄ faceret eos qui petituri aliquid, quàm qui ad eum irent donaturi.
 Facultates meæ per exigua sunt, B. P. & quantula cunq̄ sunt, tuæ certè sunt, cum
 ipse quoque alterius non sim. Si memoria tenes, iandiu est quod me Leonī X. fra-
 tri tuo simul & tibi dedidi, addixiq̄. Testantur hoc commentaria mea de probatio-
 nibus, & libri de Principatu, ad eundem Leonem, & scripta in legem Gallus, quæ
 tibi dicaui. Nunc autem totus factus sum tuus: & ueluti seruorum operæ non suæ
 ipsorum sunt, sed dominorum, æquæ lucubrationes meæ alterius quàm tuæ esse ne-
 queunt, tibiq̄ soli reddendæ: non ut talentum defossū, sed multo labore superlu-
 cratum in hac communi lætitiâ hilari fronte excipias, obsecro atque obtestor, opus
 hoc ad inelegans, & pub. utilitatis, hortatu & iussu tui Leonis susceptum, in libris Di-
 gestorum enarrationem explicans: quod ut eidem Leonī ab initio destinatum, sic
 tibi in humanis & diuinis eius legitimo nūc successorī debitum, dedico, dicatumq̄
 quasi arrabonem inchoatī operis primum librum trado, qui ultimam à me nunc ma-
 num recepit. Sequentes libri ad te uenire festinant, modò non intercipiatur ocium:
 nam prægrauant senio, & admonente hinc migraturum sarcinulas componere, à
 causis orandis eo consilio ad ocium totum me contuli, ut quod uiribus præstare nō
 ualeo, ingenio saltem elaboratum aliquid reponerem. Neque aliud mihi est aurum,
 B. P. quàm hoc, hoc, quod in officinis ingeniorum cudi solet, flagranti amore igni

Salomonij lu-
 cubrationes.

MARII SAL. AD CLEMENTEM PONT. MAX. EPIST.

tum, quod neq; te uiuum, neq; mortuum unquam deseret, imò nec mori patietur in omnem terram, & omne æuum laudes tuas per ora hominũ uolitare faciens: est q; eiuscemodi hoc aurũ, quod nec illiberaliter dari potest, ea scilicet spe, ut plus reddatur. Nam, per Deum immortalem, quicquid auri in orbe terrarũ est, tanti non est, ut par calculus reddi possit ijs qui famam scriptis extendunt aliorum, & mortalium memoriã faciunt immortalem. Epistolæ modum prætergressus sum, B. P.

pono igitur calamum, ne tua in legendo abutar patientia,

Eloquentiæ autem nitorem à Leguleio ne

exigas uelim, sola animi prom-

ptitudine & affectu

contentus.

Valeat Sanctitas tua feliciter.

M. ARIE SALOMONII

ALBERTISCHI, IURISCONSULTI, EQVITISQVE ROMANI, AC ADVOCATI CONSISTORIANI, COMMENTARIA IN LIBRVM PRIMVM DIGESTORVM.

DE IVSTITIA ET IVRE

DOMITIVS VLPIANVS.

IURI operam daturū prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est Ius à iustitia appellatum. Nam ut eleganter Celsus definit, Ius est ars boni et æqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellat. Iustitiam nanq̃ colimus, boni & æqui notitiam profiteremur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu poenarum, verumetiam præmiorū exhortatione efficere cupientes, veram, ni fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.

ARGVMENTVM.

Volens Vlpianus instituere eum qui ad iuris accedit sapientiā, præmonet officij quod obiturus est: & quo uehementius incendat, illud cōmendat ab eo quod boni et æqui est artifex; ab utilitate, quod bonos ciues efficit, quo nihil medijsfidius in ciuitate est fructuosius; ab excellentia disciplinæ, quæ quod uera est philosophia. Officium autem Iureconsulti uersari scribit in colendo æquitatis iustitiā, bonos tum poenis, tum præmijs fieri affectare, ut uera dicat philosophia.

Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem Ius à iustitia appellatum.

Sensus est meo iudicio, sciri ante omnia oportere, Ius à sola iustitia pendere, & propterea quicquid à uera iustitia non est, ius non esse, quod Vlpianus probat ab eo quod ius est ars, id est exercitiū boni & æqui uiri, quasi dicat; bonus & æquus uir est cultor iustitiæ, & cultor iustitiæ non nisi uir bonus esse potest. Vnde refert Celsum eleganter definire. Iureconsultos meritò sacerdotes appellari, ea in primis ratione, quia colunt iustitiā ex scientia boni & æqui, quasi dicat; nisi sciat quid bonum & iniquū sit, quantumq̃ inter æquum & iniquū, licitumq̃ & illicitum sit, colere non potest iustitiam. Aequum & iniquum natura tale intelligimus, licitum & illicitum legitima sanctione.

Cicero secundo offic. Iustitia ex qua una uirtute uiri boni nominantur.

Bonos non solum metu poenarum, verumetiam præmiorum exhortatione efficere cupientes.

Solon dicere solebat, his duobus, scilicet præmio & poena, omnem rempub. contineri. Plato, Aristoteles, & omnes alij rerumpub. constitutores admonent nihil optimas prodesse leges, nisi ab ineunte ætate ciues bonis moribus instituantur. Ex quibus notatu digna multa succurrunt, & in primis quod eum qui uere

C Iureconsultus appellari uult, ante oculos habere debet, nequid uel interpretati-
 one uel responsione definiat, per quod benemeritis præmia denegentur, & male
 meritis iusta pœna non irrogetur. Item quod Iureconsulti studio esse debent,
 ut secundum uirtutem uiuatur, quodq; hortamenta ad uirtutes sunt præmia, &
 ad uitia fugienda terror pœnarum; & ueluti solæ minæ sunt uanæ, ita & lauda-
 tiones, si uirtus algeat. Præterea uti publice interest, delicta ne sint impunita, &
 malis hominibus purgari prouincias; pariter publice interest præmia bonis
 constitui, bonisq; hominibus ciuitatem repleri, imò plus hoc publice utile est,
 quàm scelestos conquiri; malorum enim persecutio non ob delicta solum, ue-
 rumetiam ut ipsi boni fiant, & alij formidoloso exemplo ad uirtutes se cõuertant.
 Bonos ait, quia non satis est innocenter uiuere, nisi secundum uirtutem uiuatur;
 non enim innoxia, sed proba bono, efficit uita, sicut mala malos. Præponere au-
 tem præmia & pœnas infligere eorum est qui reipublicæ præsent, nõ autem Iu-
 reconsultorũ. Et ideo Vlpianus ait; Cupientes quod huiusmodi affectus esse de-
 bent ut nullum malum fiat impunitum, & nullũ bonum irremuneratũ, quod est
 propriũ philosophantis, & idcirco subiicit;

Veram, ni fallor, & non simulatam philosophiam affectantes.

Ad enarrationem huius loci, nescio quid amplius queam afferre quàm subie-
 cta Ciceronis uerba, ex libro primo de Oratore; Si quem ista præpotens, inquit,
 & gloriosa philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fontes omnium
 disputationum suarum, qui in Iure ciuili & legibus cõtinentur. Ex his enim & di-
 gnitatem maximam expetendam uidemus, tum uero & iustus ac honestus la-
 bor honoribus, præmijs, splendore decoratur. Vitia autem hominum atq; frau-
 des, damnis, uinclis, ignominia, uerberibus, exilijs, morte mulctantur. Et doce-
 mur non infinitis cõtentionũq; plenis disputationibus, sed autoritate, nutuq;
 legum domitas habere libidines, cohercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab
 alienis oculos, mentem, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sen-
 tio. Bibliothecas me hercle omnium philosophorum, unus mihi uidetur XII, ta-
 bularum libellus (si quis legum fontes & capita uiderit) & autoritatis pondere,
 & ubertate utilitatis superare. Gellius refert Phauorinum philosophum dicere
 solitum nõ minori delectatione se legere XII, tabulas, quàm decem de legibus
 Platonis libros. His iunge tria illa iuris præcepta, quibus tota philosophia conti-
 netur. Quintilianus libro duodecimo; Quæstio iuris omnis aut uerborum pro-
 prietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum
 pars ad rationalem, pars ad moralem philosophiam redundat. Idem Cicero pri-
 mo de legibus; Ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinã puto; & qui
 aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ quàm ligandi tradunt uias.

Plenior nunc subdenda est interpretatio ex nostris problematibus. Pro-
 pter quid est quod prius discendum Vlpianus monet, unde nomen iuris descen-
 dat, quàm quid ipsum sit ius? Nõne uerior illa traditio est quæ à definitione pr-
 ficiscitur, per quam planè intelligimus quid sit id de quo agitur?

An, ut Accursio placet, uerbũ Oportet, pro cõuenire est, quod cõsiliũ sit nosse
 iuris uocabulum unde descendat, necessitatis autem, iuris definitionem nõ igno-
 rare? Possæt hoc recipi, nisi propter uerbum, prius, hoc sermone consequens fie-
 ret, plus conuenire nosse etymologiã quàm definitionem, quod est incõgruens.

An, ut Baldus colligit, qui uult scire quid rei, debet scire principia nominis?
 Quod si uerum esset, nequiret sciri, quid sit possessio, si ignoretur à pedum posi-
 tione dicta? quid seruitus, si ignoretur à seruandis mancipijs nuncupata? simili-
 ter quid stipulatio? quid testamentum? & id genus reliqua. Considera definitio-
 nis esse,

D
 Legum XII.
 tab. autoritas.

A nis esse, explicare quid est: Etymologiae uero, ratione nominis exponere. Actia graece ratio est, logos sermo. Porro ueluti aliud est nomen, & aliud res ipsa quae nominatur, sic alia cognitio nominis est, & alia rei nominata. Hinc a nostris non recipit passim ab etymologia Syllogismus, sed uix negatiue, & tunc cum ab essentia traducitur rei quae nominatur, ut iuris uocabulum est iustitiae uisceribus ductum.

At Vlpianus praemonet, damnatae opinionis fore existimantium Ius esse quicquid potentiori est utile. Igitur ait, nosse oportet, a iustitia descendere, quasi dicat, non a potentioris commodis, ut quidam male sentiunt. & nosse oportet, ait, ut non ignoretur, quod uere ius est, quouae cogitationes, actus, interpretationes, responsa sint referenda; scilicet ad ueram iustitiam, tanquam principium finemque summum. Praeclara, me deus, & literis aureis adnotanda sententia, qua instrumur principum placita tum uim legis habere, quando cum honestate sunt coniuncta. Hinc edocemur qui potentiorum blandiuntur emolumentis, non Iureconsultos fore, sed iniquitatis ministros: non boni & aequi artem exercere, sed perditissimi hominis: non sacerdotes, sed apostatas; non philosophantes, sed hypocritas improbissimos. Adducor in hunc sensum uerbis Aurelij Augusti, lib. decimonono de Ciuitate Dei, ubi refert Cor. Scipionem in Repub. Ciceronis differentem, & ab hoc quod ius a iustitia descendit, arguere ius non esse quod potentioris gratia constituitur. Cuius uerba sunt haec: Cum illud ipsi ius esse dicant quod de iustitiae fonte manauerit, falsum est quod a quibusdam non recte sentientibus dici solet, id ius esse, quod ei qui plus potest, utile est. Haec Scipio. Consentit Aquinas: Lex est, inquit, iniusta, quando non tendit ad utilitatem communem, sed Princeps edit eam propter suam utilitatem. Propter hoc idem gloriabundus se facit Iustinianus in l. prima. C. de cad. toll. dicens: Quod communiter omnibus prodest, hoc priuatae nostrae utilitati anteponendum censemus, nostrum esse proprium, subiectorum commodum imperialiter existimantes.

ij. ij. q. x. c. xi.
c. erit. iij. dist.
Isidorus.

Hinc Panormitanus in c. 1. de constit. colligit innocenter defraudari, denegarique iniustam uectigalium pensitationem. Quae autem illicita sint uectigalia, Felinus ibidem docet.

Amplius docemur, quae principis sunt non esse uniuersorum. Facebant idcirco garristes omnia publica principis esse, & quae principis sunt inter publica haberi. Stultaque apparet illa dubitatio, utrum Fiscus & Resp. sint idem. Quis enim ignorat Rempublicam esse rem populi, & Fiscum rem principis? & ideo diuersum circa legationes in debitore reipub. & debitore fisci Martianum respondisse legimus. Congruentius quaesiuisset Bart. utrum Fiscus & Aerarium essent idem.

Respublica.
Fiscus.
In l. sciendum.
infra de legat.
Patrimonium.
In l. apud Iulianum in fi. de leg. 2.
g. 1.

Quocirca admonendi sumus, tria esse quorum unum non est alterum, Patrimonium, Fiscum, Aerarium. Habet enim princeps patrimonium, id est facultates proprias, quarum meminit Africanus in quibus ante Iustinianum, iure communium ceteris utebantur principes. Primus Iustinianus lege a se lata patrimonium saequauit rebus fiscalibus, ut l. ultima. C. de quat. praeseri.

Habet etiam fiscum, nam constituto principi lege regis ad decorum & maiestatem seruandam, a S. P. Q. R. decreta fuit quaedam publica pecunia, quae fiscus dicta est a fisco, id est a sportulis quibus ea pecunia recondebatur; erant enim nummorum receptacula, ut manticae, marsupia; autor est Peditanus; quae est propria ipsius principis, & non alterius pecunia. Vlpianus: Res enim fiscales, inquit, quasi propriae & priuatae principis sunt.

In l. ij. ne quid in lo. pub. fiat.

Est praeterea aerarium, populi pecunia, ab aere, quod condebatur in aede Saturni. Macrobius meminit, cuius administratio fuit Quaestorum. Pomp. in l. secunda de orig. iur. Deinde cum aerarium populi auctum esse cepisset, ut essent qui illi praesent, constituti sunt Quaestores, dicti sunt ab eo quod inquirendae & confer-

Aerarium.

Quaestores.

Cuandā pecuniā causa creati essent. Plinius iunior in Panegyrico ad Traianum: At fortasse non eadem seueritate fiscum, qua ararium cohibes, imo tanto maiori, quanto plus tibi licere de tuo quam publico credis. Ecce quod publica non sunt principis, scilicet iure proprietatis, sed uix administrationis onere.

Quid causae est, quod Vlpianus, siue Celsus, Ius artem appellat, & non scientiam? Accursius laborat ostendere, quid est Ars, & ait esse scientiam, quae arctat infinita. Planius dixisset quod arctis, id est compendiosis documentis dispersas

L. Crassus.

iuris partes restringit. Nam, L. Crassus ille oratorum iurisconsultissimus, & iurisconsultorum eloquentissimus, saepe pollicitus fertur quando per otium licuisset, omne Ius Civile, quod tum diffusum & dissipatum erat, ad artem generatim redigere. O utinam nunc Crasse uiueres, quae tamen sententia non congruit sequentibus uerbis, uidelicet, cuius merito nos quis sacerdotes appellat. De officio enim boni & aequi uiri Celsus loquitur, quod in actione uersatur, & ideo ius est ars, intelligo exercitium boni & aequi uiri; ueluti Virtus dicitur ars boni hominis: Philosophia, ars sapientiae studiosi, & iniqui ars nequitiae; non enim de Iureconsultorum hic agitur scientia, quae est non ignorare quicquid legibus scriptum, moribus receptum, prudentum uel autoritate digestum est, in qua cognitione nullum artificium requiritur, praeter assiduam lectionem. Aristoteles quinto Ethicorum: Cognoscere iusta & iniusta, nullam sapientiam putant, quoniam de quibus rebus leges loquuntur non difficile est intelligere, sed iusta facere maius negotium est. Haec ille. Quintilianus: Quae scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim non inuentionis. Ars itaque Iureconsulti, id est boni & aequi uiri, in aequitate colenda consistit, quae nullo scripto, sed sola recta ratione continetur, & ingenio sapientis concipitur, duce iustitia atque magistra. Soli (Aristoteles inquit) iuris prudentes pertractant ista ueluti manuales artifices, atque perficiunt, quod tantum est, quantum est Iureconsultum esse,

Scientia Iureconsultorum.

D

DE AEQVO ET BONO

Cuius merito nos quis sacerdotes appellat.

Doctores extra quaerunt, meo iudicio, quod intus habent; scilicet, quare haec sacerdotis appellatio; quod subiectis uerbis declaratur. Iustitiam namque colimus, & boni & aequi notitiam profiteamur, unde colligere licet Iureconsultos boni & aequi uiri artem exercere. Item boni & aequi uiri esse, per aequitatem iustitiam colere; denique sacerdotis peculiare ac proprium esse, ex bono & aequo iustitiam colere. Nimirum si ius Pontificium sola aequitate niti dicitur, & quoniam Iureconsulti tales sunt, merito sacerdotes iuris & iustitiae nominantur; & eleganter Iustinianus totum hoc iuris corpus, templum a se iustitiae consecratum concionatur, unde fit ueluti ministri templorum sacerdotes habeantur, pariter Iureconsulti antistites in templo iustitiae sacerdotes nuncupentur.

In l. i. de i. c. d. uet. in enuc.

Iustitiam hanc colimus.

Scilicet propter seipsam; & hic uerus iustitiae cultus; alioquin mercenarium esset & abominabile. Cicero primo de legibus, Per se ius est expetendum & colendum; quod si ius, etiam iustitia. Idem Vlpianus: Est enim res sanctissima, Iuris Civilis sapientia, quae pretio nummario non est dehonesta. Hinc illiberalis ac semper detestanda uisa est mihi uox illa quorundam, & quod peius est, existit in pro uerbum, qui cum in aliquem egregium locum inciderint, admonent auditores,

In l. i. d. uar. cog.

notent

A notent, memoria teneant, quia, ut ipsi dicunt, de pane lucrando.

Boni & æqui notitiam profitemur.

Quoniam æquitas est uia ad iustitiam, quam qui ignorat, etiam cultum iustitiæ ignorat. Iungit idcirco Vlpianus hæc duo, Cultum iustitiæ qui in actione consistit, Boni & æqui notitiam quod pertinet ad colendi scientiam, sine qua nemo iustus esse potest. Scite ergo Bal. inquit; Scire in nostra scientia, non est propter scire, sed propter operari bonum & æquum; scientia tamen requiritur non ut finis, sed ut ducens ad finem, quia sine scientia nulla procedit operatio intellectus.

Æquitatis cultus.

Exigit iam locus hic de Bono & æquo uerba faciamus, cuius frequentissima ubique mentio; quid autem sit non uideo satis explicatum. Nemo est qui se non iactet boni & æqui magistrum, etiam imperitus quisque, & in primis mercatores impudenter totum sibi uendicant, in quos acriter Castrensis noster inuehitur, & non iniuria quidem. Accursius putat aliud bonum & aliud æquum ius esse; quæ res Bart. ansam præbuit multa de, Et, coniunctiua dicere. Impertinenter sane & non suo loco labor susceptus: nam hæc duæ dictiones, bonum & æquum, unum eundemque significatum habere in omnibus iuris partibus uidemus. Sic Aristoteles, sic oratores & scriptores omnes. Usurpatum est etiam dici una uoce æquitatem quam Aristoteles epiciam uocat, nos autem simul bonitatem & æquitatem dicimus. De qua re latissime idem Aristoteles quinto Aethicorum de iustitia iure & iusto tractat non dissimiliter à nostris Iureconsultis, cuius auctoritatem sequi in his quæ plenius explicat, non dedignemur, quem maiores nostri uenerati sunt.

Nec his repugnant uerba legis hac lege. C. de pact. con. Et doct. male colligunt aliud bonum esse, aliud æquum, quod iure reprehenditur in mercuriali possessore, ea ratione, quod nihil bonum est, quod non idem sit æquum; & eatenus quid distat à bono, quatenus ab æquo seiungitur. Adde quod ibi nulla æqui sit mentio, sed æquitatis, quatenus æquitatem qui dicit, bonum & æquum dicit: quisque bonum & æquum dicit, non aliud quam æquitatem loquitur. Verba autem illius legis sunt hæc: Quamuis bonum erat mulieri quæ seipsam marito commisit pati res etiam eiusdem arbitrio gubernari, tamen quoniam legum conditores conuenit æquitatis esse fautores, per bonum intelligo mulieri utile commodum, quod sexus uecundia & matronali pudore maritus non ipsa res suas negotietur, arg. l. maritus, C. de procur. Item bonum ad charitatem maritalem conciliandam continendamque difficile proculdubio est quin maritus commoueat suspitionis nota, quæ iniuri solet ab administratione motis. Sensus ergo est, licet sit commodum mulieri, non tamen est æquitatis: æquitas autem in hac specie illa est quæ suadet rei quisque suæ sit moderator & autor. Nunc quæ ipsa sit æquitas, uideamus.

Æquitas est perfecta ratio quæ leges & omne scriptum dictumque interpretatur, emendat, ex qua ius manat quod bonum & æquum dicitur, nullo scripto comprehensum, sed in sola uera ratione consistens. Quod æquitas perfecta sit ratio, arguitur ex uerbis Pauli in l. ius pluribus, ubi ius à natura scribitur semper bonum & æquum esse. Specula, de dispensat. Æquitas est motus rationalis regens misericordiam & rigorem.

Æquitas.

Adiici, quæ leges & omne scriptum ac dictum interpretatur, emendat, quoniam etiam æquitatis quæ sunt partes interpretatio, & emendatio. Est præterea quædam generalis æquitas latissime patens; est & alia particularis ab ipsa generali descendens, quæ cuique negotio applicatur interpretando & emendando. Ab ipsa itaque interpretatione incipiamus, quæ frequentior est: Nullum quippe est dictum nec scriptum quod ut primum in controuersam uenit, quin indigeat interpretatione.

C Pomponius de origine iur. His legibus latis, cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret auctoritatem prudentum, necessariamq; disceptationem fori. Et obserua quod non dixit cuiuslibet interpretis, sed prudentis, qui auctoritate ualeat, quæ quidem interpretatio ex bono & æquo fieri debet. Bal. Aequitas est fundamentum interpretandi. Idem Bal. Nullum argumentum, nullum decretum, nullamq; interpretationem & in similibus casibus recipiendam, nisi in æquitatis solæ radices egerit. Colligitur hoc ex ipsis Digestorum libris, ubi quicquid interpretationis legitur, id totum ex bono & æquo manasse apparet; neque alia est hæc boni & æqui ars, quam ex bono & æquo interpretari, quod ad ueræ iustitiæ cultum pertinet. Quod tum efficiemus, cum uoluntate potius quam scriptum, cum quod benignius est, sequemur, cum quod omissum est, suppletur, & generaliter quicquid recta dicitur ratio, perficitur.

In l. si defunctus. C. de suis & leg.
De pac. iur.
fir. c. ad hæc.

De primo exemplum est in l. scire oportet, de excreat. tut. ubi Modestus, sic loquitur: Et si uerba hunc habent intellectum, tamen legislatoris mens aliud uult. Per quæ uerba Bal. in. d. l. si defunctus, dixit: Aequi enim uiri est, legis mentem non uerba interpretari. Cicero pro aulo Cecinna; Scriptum sequi, calumniatoris est; boni autem iudicis, uoluntatem scriptoris auctoritatemq; defendere. Et cum qui pertinaciter à scripto non uult recedere, perniciosè errare adulescens Celsus dicere solebat, refert Paulus, l. si seruum. de uerb. obli.

De secundo Caius in regu. iur. Semper in dubijs benigniora præferenda sunt; benignitas enim proprium æquitatis epitheton, cuius contrarium est rigor. Modestus, de ll. Nulla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra eorum ipsorum producamus ad seueritatem.

D

Exemplum in l. cum pater. §. cum imperfecta & l. unum. §. si. d. leg. ij. & l. i. et l. quotiens. de her. inst.

De tertio scilicet quod æquitatis sit interpretatione supplere, quod multifariâ potest contingere; interdum suppletur uerbum, quod ad perfectionem orationis desideratur, & dictum non scriptum, etiamsi non probetur dictum, & uerisimile sit fuisse dictum, l. cum auus. de condit. & demonstr. Item quando uerisimile est, si cogitatum fuisset, aut casus accidisset eo tempore quo scribatur, dictum fuisset, l. tale pactum. §. si. infra de pac. ubi eleganter Accursius cõflando regulam, Nota, inquit, de iure id esse seruandum licet statutum non sit, quod uerisimile est, statutum fuisset, si quæsitum fuisset, Aristoteles; Emendetur omissum, quod & legis lator ipse, si adesset, utiq; faceret.

De hac interpretatione suppletiva, tota ferè l. Gallus tractat Scauola, & Papinianus in l. quæsitum, infra de testibus, quod omissum erat in l. Remia, & Iulia de publi. iudi. & Iulia peculatus, iudicantis religione supplendum respondit. & in l. non possunt, & l. nam ut ait Pedius de ll. ex bono & æquo, ad similia interpretatio exercenda traditur. Vip. in l. oratio. de spons. Interdum etiam dictum generale, aut indifferens æquitas moderatur, & cohibet. Exemplum; Prætor edixit ne quis eum qui in ius uocatus, uel eximat; Offilius interpretatione restrinxit ad personas quæ uocari in ius poterant, Paulus adiecit, inquit; Eadem æquitas in eo qui alio quam quo debuerat, in ius uocabatur, Aliud exemplum in l. adigere de iur. patro. & l. gradatim de mune, & hono.

In l. data opera. C. qui accus.

Eadem æquitate recepta est illa Baldi sententia, dicentis; Mitius cum eo agendum qui fortuito occidit, lex licet occisorem occidi iubeat. Per quam sententiam Bartolomæus Veronen. lib. cartularum meminuit se iudicio liberasse illum qui noctu prætereunte iactu per lasciuiam lapidis occiderat; similiter & fessorē currentis equi qui inuitus hominem cõtriuerat. Castren. in l. i. de legib. tradit; Legi quæ iubet homicidam capite truncari, nisi intra mensem centum fisco intulerit, locum non

A non esse in eo, qui imprudens occidit. Idem Bald. in l. quicumque de feruis fug. regulare esse prodidit, ut cesset lex quæ corporalem poenam infligit, si dolo non delinquitur.

Sola itaq; æquitas est, quæ scripta, dicta, factaq; non solum in legibus, uerum etiam testamentis, cæterisq; hominum actibus recte interpretando aperit, distinguit, dilatat, cohibet, supplet, præiudicat, ut recta suadet ratio, cuius ueri ministri sunt Iureconsulti, ut hic & toto Digestorum corpore liquet. Cicero. i. Rhetor. Negocialis est interpretatio, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consideratur, cui diligentia præesse apud nos Iureconsulti existimantur. Transueamus nunc ad emendationem, & hæc duplex, scilicet alia suppletua, alia correctiua, Ius prætorium est quod Prætores introduxerunt, adiuuandi, aut supplendi, aut corrigendi iuris Ciuilis gratia propter publicam utilitatem. Et hæc suppletua multiplex. Aliquando suppletur ex mente, uel coniectura, de qua hæctenus satis multa diximus; Aliquando præter mentem, & non ob aliud, nisi quod bonum est & æquum suppleri. Aristoteles: Quando accidit quod rectum est omissum à legislatore, emendetur omissum. Hæc est natura, inquit, boni & æqui, emendatio, scilicet legis in quo omissum est, Causa autem est quod talia quædam sunt, ut de ipsis lex ferri non possit, itaq; decreto opus est. Hæc Aristoteles. Iulianus de legibus; Neq; leges, neq; S. C. ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoq; incidant, comprehendantur: sed sufficit ea quæ plerumq; accidunt contineri, & ideo de ijs quæ primo constituuntur aut interpretatione, aut constitutione optimi Principis esset ius statuendum. Ecce quam liquidum est posse suppleri omnia per interpretationem. Nam idem Vlpianus, ut Pedius ait, uel interpretatione, uel certa iurisdictione supplendum tradidit. Suppletur etiam constitutione, quando casus præter legis considerationem accidunt; & obserua quod ait optimi principis, & non cuiusq; principis constitutione, cuius naturale est ex bo. & æq. & non ex suis commodis suppleri. Suppletur itaq; aut interpretatione, si mens legislatoris concurrat: aut emendatione, id est, constitutione, si præter mentem accidat.

L. Ius autenti-
S. ius præto-
rium.

B Alia emendationis est species, quæ tum fit, cum aliquid legi additur, uel detrahitur ex bona causa, & dicitur correctio. Cynus: Emendare est in melius reformare. Aristoteles: Emendare lex permittat, quod uidebitur conantibus in melius disponere, quam sicut iacet. Exemplum est in c. statutum de rescript. lib. sex. quæ utraq; emendatio, scilicet suppletua & correctiua est principis, & eorum quibus princeps, uel lex delegauit, de qua Imperator; Inter ius, inquit, & æquitatem nobis solis, & licet & oportet inspicere. Nobis solis, intelligo, & quibus nos uel lex delegauerit, ut Romæ prætoribus. De interpretatiua æquitate non loquitur, quia iuris prudentibus, & iudicibus id munus creditum fuit, nimirum quod cum imperio esse debet tam qui corrigit, quam qui leges condit; & ideo Aristoteles, in ijs quæ emendatione indigent, decreto opus esse dixit. Pau. de reg. iur. In ambiguis quæ mens æquitatem desiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est, & idcirco Aristoteles uult constitui certos magistratus, qui emendandi legibus præsent. Lib. iij. Politicorum inquit; In quibus lex aut prouidere non potest omnino, aut non bene prouidere, sit multitudo liberorum hominum, qui nihil agant præter legem, nisi in quibus lex ipsa necessario deficit. Rursus idem: Qui Reipub. præest, siue unus, siue plures sint, in his potestatem habere debent, in quibus leges cauere non possunt. Non sine mysterio ergo dixit Vlpianus. siue Pedius, in l. nam ut ait de legibus, & certa iurisdictione suppleri, intelligo certis magistratibus ad id constitutis. Sapienter ergo maiores nostri Principibus, Senatui, & prætoribus id munus delegarunt.

In l. edita. C. de
eden.

In l. C. de. II.

C Dixi postremo ex qua ius manat, quod bonum & æquū dicitur nullo scripto comprehensum. Iuris uocabulum generale est, cuius species sunt ius legitimum, & id quod bonum & æquum est. Ideo Aristoteles dixit non idem esse simpliciter, nec aliud genere: quādo iuris uocabulum æquitati obijcitur, semper ius legitimum intelligitur, id est in tabulis, aut moribus utentium expressum. Æquitatis autem uerbo ius nō legitimum significatur, & per hoc nullo scripto comprehensum. Imperator Alexander; Et quæ à Diuo A, patre meo, & quæ à me rescripta sunt, cū iuris & æquitatis rationibus congruūt. Cic, primo de Oratore; Multa Crassus tum contra scriptū pro bo, & æq, dixit. Idem pro A. Cecinna; Certissimo, inquit, iure niteretur si uti uelit iure moribusq; concessio, sed causam suā iudices uult uobis æquam probari, non modo certam, & æquitae quoque, non modo iure niti.

Non ob aliud Cicero ius legitimum certissimū appellat, & causam quæ ipso nititur certam, nisi quia scriptū est & clarum, tum in tabulis, tum moribus utentium, ad differentiam æquitatis, quæ ius scriptum non est, & propterea incertum à prudentum pendens iudicio, de quo recte censere non cuiusuis est iuris periti, sed eius qui bo, & æq, est. Ideoq; ars dicitur quod non minimum opificij exigatur in æquitate cōstituenda. Cōstituitur autem uarie ex negocij qualitate, circumstantijs pensculatis, ut personarum dignitate, & rerum, & temporum, & locorū cōditione. Vlp. in. l. & si quis, de religi. & sump. fun. Hæc actio quæ funeraria dicitur, ex bo, & æq, oritur; æquum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, ex bo, fide, hæc Vlpianus. Nam natura ita cōparatum est, quod pleraq; sunt quæ nulla lege, nullis que finibus præscribi possunt; pensanda igitur ex bono & æquo, ut res inciderit, est necesse. Hinc est quod in

D omnibus arbitrarijs, non alio iure decernitur, quàm bo, & æq, insti. de actio. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus. In ijs enim actionibus & alijs similibus permittitur iudici ex bono & æq, secundum cuiusq; rei naturam, de qua actum est, æstimare, quemadmodū actori satisfieri oporteat, similiter bo, fidei iudicij agitur. Ideoq; bo, fidei dicuntur, quia in ijs ex bo, & æq, fit iudicatio, id est ad id quod æquum censebitur ultra scripto cautum.

Arbitraria
actiones.

Bonæ fidei.

In. l. ex cōsensu
de act. et oblig.

Iulianus in ijs contractibus alter alteri obligatur, de eo quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet, id est, Accursius inquit, non de eo solo quod cautum est.

In. §. actionum
autē instit. de
act.

Idem Accursius, in actionibus bo, fidei ueniūt etiam ea, de quibus neq; actū, neque cogitatum est. Ratio; quoniam sicut bonum & æquum, de non scripto uenit, sic de nō scripto, uel non dicto iudicat. Manifestum fit igitur bo, & æq, ius siue æquitatem scripto incomprehensibilem esse. Est enim ius latissimum profundissimumq; supra captum humanū. Quintilianus de Cōtra. legibus: Vtrum melius atque æquius nihil præcipi nisi proposita materia potest. Adde quod æquitatis, scilicet particularis nullus usus est ante ius scriptum, ad cuius interpretationem uel emendationem accedit extrinsecus, nam antequam lex ulla scriberetur, nullum discrimen erat inter ius & æquitatem; & ueluti dicimus ante seruitutem manumissiones fuisse incognitas, sic ante ius scriptum, ius bo, & æq, incognitum. Si quidem æquitas uenit ad emendandum atq; interpretandum ius scriptum, proculdubio nō ante erit, quàm existat id quod interpretatione aut emendatione eget. Exemplum in iure prætorio, quod est æquitatis fluuius, non ante neq; unā cum ipsis X. l. tabu. in usu fuit, sed lōge postea ingruentibus necessitatibus & æquitate impellēte. Et si dixerit aliquis, æquitas ubi exijt in edicta Prætorum,

rum,

A rum, nonne scriptū ius est? concedo, sed ut scripta fuit, desijt appellari aequitas, & cepit ius praetoriū siue honorarium uocitari. Et quaeq; aliae leges ex bo. & aeq. uulgatae, mox iuris legitimi nomen susceperunt, ueluti consuetudo, ut scripta legitur, statim incepit ius scriptum esse.

Et propterea uereor uerā ne non sit illa distinctio de aequitate scripta & non scripta, quia improprium uidetur aequitatis scripto contineri, quin in aliam speciem & nomen iuris transeat. Probari haec omnia toto Pandectarum corpore non est dubium, & praecipue Pomponij uerbis: Haec disputatio & hoc ius, quod sine scripto uenit compositum à prudentibus, propria parte aliqua, non appellatur ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis proprijs nominibus ceteris partibus, sed cōmuni nomine appellatur Ius Ciuile. Ecce ius interpretatoriū ex non scripto uenire, quod supra ex bo. & aeq. esse ostendemus, ubi in scripta redigitur, ut aliam formam, sic aliud suscipit nomen.

Vocabulum itaq; aequitatis simpliciter enunciatum, semper intelligendum est iuris boni & aequi nullo scripto comprehensi; haud tamen inepte dicimus, haec lex est aequa; illa constitutio est ex bo. & aeq. & quoties duae sunt cōtrariae leges, scite distinguunt illa ex bo. & aeq. haec stricto & duro. Veraq; ac notatu digna illa Accursij sententia, qua protulit eam legem praerendam quae ex bo. & aeq. esset; Adiecitq; quae aequitate uincit, alterā semper corrigere; quod Imola monet obseruandū. Ratio in promptu, ut cōtrariae pugnātes altera alteram elidere, & hac ratione cetera Quintilianus in tractatu de Contrarijs legibus, plures inter se contrarias leges non posse consistere, quin altera aboleatur ab altera. Est quoq; alia iuris diuisio in illud quod bonum, & aequum, & illud quod strictum dicitur; Aristoteles appellat exactius. Rursus & hoc strictum in id quod strictum uocatur, ad differentiam iuris latioris, aliud strictum, quod iniquū, callidum, sophisticum.

B Stricti iuris tres esse species non inscite Accursius tradit in l. placuit. C. de iud. Prima stricti species est, quae uocabulorum angustijs cohibetur, ad differentiam aequitatis, quae latius patet; & sicut illud strictae exactaeq; interpretationis est, ita hoc latioris, benigniorisq; est sensus, quod usum uenit, cū de aliquo scripto interpretando incidunt quaestiones de bo. & aeq. stricto & iniquo; altero litigatorū uoluntatem sequendam, altero uerborum proprietati pertinaciter haerendū contendente; de quibus Cicero in oratione pro Cecinna bellissime sic egit: Me ex hoc, inquit (ut ita dicā) campo aequitatis ad istas uerborū angustias, & ad omnes literarū angulos reuocas, in his ipsis intercludere uis insidijs, quas mihi conaris opponere; non deieci inquis, sed eieci, peracutum hoc tibi uidetur. Exempla autem nobis patent in contractibus bo. fi. & stricti iuris, qui non ob aliud diuersa sortiti sunt nomina, quam quod in uerbis uberior ex bo. et aeq. fit interpretatio, in alijs angustior.

Alia stricti species iniqui, cauillatorij, quod summū ius ueteres dixere, pro summa iniuria, summa malitia. Cicero. l. de offi. Existunt etiam saepe iniuriae calumnia & nimis callida iuris interpretatione, ex quo illud, summum ius summa iniuria, factum est iam tritum sermone prouerbiū. Haec species est perniciosior supra scripta, quoniam in illa solū scriptum defenditur, in hac quisq; uoluntatis se iactat assertorē. Alius lata & aperta aequitatis uia, alius tortuosa incedit semita. & hypocrisis defensione uoluntati insidiatur, & quasi praestigijs quibusdam conatur eludere iudicantē, iniquū pro aequo suadendo, in quo genere Cic. pro Cecinna sic dixit: Vociferatur ex bo. & aeq. non ex collido uerlutoq; iure rem iudicari oportere, scriptū sequi, calumniatoris esse, boniq; iudicis uoluntatem scriptoris, auctoritatemq; defendere, cuius iuris sectatores Acridiceos appellat Aristoteles, quasi praeduri interpretes iuris, deteriorisq; studiosos, ut aptissime interpre-

De qua doctō
res in l. i. C. de
legi. & l. pla
cuit. C. de iud.
In l. ij. de origi
iur.

In l. Cotē ferro
S. fi. de publica
ca.

Cōtractus bonae
fidei.

In l. placuit de
iud.

C tatur Budæus. Nec in diuersa Constantinus rescripsit specie, in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ & æquitatis, quàm stricti iuris rationem.

Admonet enim iudices, quoties inter sese pugnant scriptum & uoluntas, aut scripti tantum, aut uoluntatis est quæstio. Alter ex bo. & aq. uoluntatem defendit; alter uerborum aucupio, uel aliâs callida interpretatione deludit boni & æqui rationem sequendam, & strictum & uersutum ius aspernandum, & sic omnis quæstio iuris stricti, & bo. & aq. de aliquo scripto uel dicto interpretando; & sicut interpretatio extrinsecus ex non scripto uenit, sic ius strictum uel æquum dici non potest scriptum, nisi non inepte contendas nullum ius strictum, quin sit scriptum; nam nisi scriptum sit, non potest iuris nomine honestari; quoniam satis sua iniquitate à iuris commercio eliminatur, siue accipias strictum pro rigido, siue summum, id est iustum. Vnde Columella primo de re rust. summum ius, inquit, crucem esse.

Scripti & uoluntatis quæstiones.

Nec ignorandum Cicerone & Quintiliano autoribus, summa ac frequentissima apud Iureconsultos semper est scripti & uoluntatis quæstio, quibus sublati nullius negotij est talis peritia. Aut itaq; est quæstio scripti tantum, aut uoluntatis tantum, aut scripti & uoluntatis simul. Scripti tantum est quæstio, quando scriptum est obscurum uel dubium, uoluntas clara; ex diuerso uoluntatis tum est quæstio, quando scriptum est apertum, uoluntas dubia. Quæstio autem scripti simul & uoluntatis duobus modis potest contingere; uno quando utrumq; est in obscuro, altero modo quando utrumq; est clarum, & tamen inter se pugnant. Exemplum est in l. iij. de leg. i. Scripti appellatione Quintilianus tradit contineri non solum quæ in legibus scripta, sed etiã testamentis, pactis, stipulationibus, & quicquid scripto comprehenditur, similiter & uoce enunciatur. In his quæstionibus stricti iuris est scriptum sequi, æquitatis uero, uoluntatem.

D Distinguiamus nunc quomodo inter se differant. Ius primo est genus, ubi uero species stat, scripto certum constans omnibus idem.

Ius. Æquitas.

Æquitas scripto accedit, interpretando, emendando, molliendo, comprimendo, dilatando, ut rei natura exigit, & est illa recta à natura ratio non scripta, sed hominum animis insita, de singulis decenter, humanitusq; decernens. Præclare igitur Donatus in Terentium definiuit: Ius est, inquit, quod omnia recta & inflexibilia exigit. Æquitas est quæ ex iure multum remittit; inde leges surdæ & inexorabiles à sapientibus dictæ. Hinc æquitas aurita, benigna, circumspecta, & ab Aristotele aptissime assimilatur Lesbicæ regulæ, quæ plumbea est, pro arbitratu flexibilis, quæq; ad structuras ubi cogit necessitas inflectitur, seseq; accommodat.

Ex contrario ius non Lesbicis, id est non plumbeis regulis comparatur, sed alijs inflexibilis materiæ regulis quæ structuram ad se æquabilem exigit, & ideo immobile, durum, inexorabile; et propterea optime Bal. æquitatem definit congruentiam esse quandam in principijs iuris naturalis fundatam, in l. si defunctus. C. de iuris & legitimi.

Nec tamen semper mitius agit in delictis, sed interdum acerbius, ut l. quid ergo. §. poena grauior de infamib. l. aut facta. §. si. de poenis. & l. si quis seruo alieno suaserit. C. de furt.

Suetonius in Claudio: Nec semper præscripta legum secutus duritiam, lenitatemq; mulctatum ex bo. & aq. perinde ut afficeretur, moderatus est, nam et his qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones, & in maiore fraude conuictos, legitimam poenam supergressus ad bestias condemnauit. Concordant cum his documenta Martiani in l. respiciendum. de poenis.

● P I T O M A .

Collige iuris uerbum æquitati obiectum aut comparatum de legitimo intelligi, æquitatis uero de non legitimo.

Illud à scripto pendet & uiget, hoc scripto accedit & de non scripto uenit.

Lex

DE IVRE NATVRALI.

- A Lex generaliter futuris negocijs prouidet.
- Aequitas specialiter anomalis presentibus uel futuris succurrit.
- Lex scribitur de his quæ frequenter accidunt.
- Aequitas exercetur etiam in his, quæ rarius.
- Ius aut iubet, aut uetat, aut permittit, statuit uel punit.
- Aequitas illud interpretatur, emendat, moderatur, extendit, lenit, exasperat, ut ratio congruitatis exposcit.

DE IVRE NATVRALI

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit, nam ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium que in terra, quæ in cælo mariq; nascuntur, auium quoq; commune est. Hinc descendit maris atq; fœminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus enim cætera quoque animalia, feras etiam bestias istius iuris peritia censerit.

Quid illud est, quod natura omnia animalia docuit: & utiq; nõ aliud est quam sese ac propriam speciem conseruare uelle, saluumq; esse. Cicero quarto de finibus bo. Omnis natura uult esse conseruatrici sui, ut salua sit, & in suo genere conseruetur. Et Bald. Naturale est, inquit, ut unumquodq; studeat conseruationi sui ipsius. Quod hic huius loci uerus sit sensus, idem Cic. primo offic. docet his uerbis: Principio generi animantium omni est à natura tributum, ut se, uitam, corpusq; tueatur, declinetq; ea quæ ei nocitura uidentur, quæq; sint ad uiuendum necessaria inquirat & parat, ut pastum, & latibula, & alia eiusdem generis. Comune autem animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt. Hæc Ciceronis cum Vlpiani uerbis multum congruentia.

In l. omnes pos
puli.

Ex hoc dogmate quod omne animal sponte sua pteq; natura seipsum & in suo genere tueri propagareq; studeat, planè intelligimus omnia illa iuris animantium esse, sine quibus huiusmodi conseruatio fieri nequit. Quæ autem sunt ista, ex suprascriptis Vlpiani & Ciceronis uerbis liquent, cuncta in primis ad uitam necessaria querere & parare, ut pastus & latibula feris, sic alimenta nobis, & habitationes. Ex quibus collige appetitum & sollicitudinem acquirendi esse à natura communi animantium. Lactantius sexto diuin. inst. Cupiditas ad ea comparanda nobis data est, quæ sunt ad uitam necessaria. Similiter habitationis usus, & domiciliorum ædificationes, ut patet in latebris ferarum, auium nidis, & fauis apium mira arte constructis. Et obseruandum est quædam esse ad conseruationem sui ipsius, quædam speciei. Conseruatur autem unumquodq; cum alimentis, tum cautione, & depulsiõne eorum quæ possent nocere, & per hoc à natura instrumur uim uel repellere, non autem iniuriam, quæ hoc iure incognita est.

Vt l. legatis et
l. si. de al. et cili
l. et. l. uictus ex
l. quos nos. §.
si. de uer. sig.

Querere itaq; & parare ad uictum necessaria, usq; adeo iuris sunt naturæ, quod eorum prohibitio est occidere. Paulus de libris agnosce. Necare non solum is uideatur qui partum præfocat, sed & is qui abiicit, & qui alimoniam denegat.

Quod latius patere mihi persuadeo, ut non infanti aut imbecilliori solum, uerum etiam qui esurienti cuiq; uictum intercipit, occidisse uideatur.

Similiter & qui fame pereuntis escam ultro non porrigit, quinimo si eripienti non cedat, uim fecisse uideri. Ambrosius in interpret. Euangel. Violenter

C obtineri quicquid supra sumptus est. Io. Glossator: Per uolentiam dicitur auferre, qui tempore necessitatis supra necessitatem sibi retinet. Rursus idem Ambr. Neque enim minus est criminis habenti tollere, quam cum possis & abundans sis, indigentibus denegare. Esurientium panis est, quem tu detines.

Hinc uulgò dicitur, furti eum non teneri, qui tantillum esuriens furatus, quo famem pellat. Haud diuersum fortè statuendū in nudo, qui saeuiente frigore uisile tegumentum surripuit, neque alia ratione tegere se poterat. Quæ omnia intelligo ex sententia eiusdem Ioannis, modò is à quo eripitur, aut qui denegat, pari necessitate non prematur.

36. dist. c. nò factis. argumen. in l. quos nos. §. si. et l. uerbo uictus. de uerb. signif. et c. si quis propter necessitatem. de furt.

Nec quisquam putet me existimare, hæc ista inter feras bestias ueluti inter homines esse criminosa; ipsum duntaxat factum est à natura cõmuni, nò autem qualitas flagitiosa; nam quod eorū feritati imputatur, nobis alio iure uitio ascribitur.

Altera conseruandi ratio uersatur in declinatione eorum quæ nocere possent, quod duobus consequimur, cautione aduersus dolos, & aduersus uim defensione. Præsentunt enim & cauent dolos etiam feræ bestiæ, & ad impetus sustinentes, repellendosq; sese colligunt, muniant; unde fit, omnia illa iuris animantium esse, sine quibus uitæ incolumitas seruari nequit. Et propterea non ineleganter fortè contendì potest, nulla lege prohiberi posse, ne quis innocuis indutus armis incedat, uti sunt loricae, & id genus reliqua quæ corpus protegunt, nisi iustissima repugnet causa. Verum me fugit quæ iusta queat esse causa prohibendì uitium nem corporis.

Quæ tamen omnia mensura necessitatis terminantur. Nam cætera animalia ultra necessitatem neq; passum quærunt, neque defensione se tuentur. Et quamuis nò eadem necessitatis mensura sit in brutis atq; hominibus, quinimo nec omnium hominum mensura est eadem, cum ex personarum qualitate & dignitate uarietur, nihilo tamen minus censetur id esse secundum naturam uiuere. Cicero quinto de finib. Cum dicimus omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere, non ita accipiendū est, quasi dicamus unum omnium extremum, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo, aliud boui, aliud homini, & tamen omnibus summa communis est.

Hactenus de indiuiduo conseruando dictum, nunc quomodo perpetuatur dicendum est. Nam singula quæq; caduca & occidua sunt, successiua tamen prole fiunt genere perpetua. Callistratus in l. liberorū. de uerb. sig. Etenim idcirco filios filiasq; concipimus, ut ex prole eorum earumue diuturnitatis nobis memoriam in longum æuum relinquamus.

Coniunctione itaq; maris & foeminae fit hæc speciei conseruatio, & ideo coniunctionis appetitus natura insitus est, scilicet procreandi causa, ut bellissime inquit Cicero. Nec aliud sensit Vlpianus, dicens. Hinc maris atq; foeminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus. Ex eo quod ait animalium coniunctionem nos matrimonium appellare, intelligit coniunctionem liberorū causa. Idem Callistratus: Natura nos docet parentes pios, qui procreandorum liberorū causa uxores decimus. Quæ liberorum causa usque adeò ad connubium est necessaria, ut nò consistat, si ea lege contrahitur, ne liberis detur opera. Adde, quod iure contracta matrimonia rescinduntur, si exploratum fiat, alterum coniugem ad procreationem perpetuò ineptum.

c. fi. de condi. appof.

Toto titulo de frig. et malefic.

Quod coniunctionis appetitus procreandi causa cõmunis omnium sit animantium, ex ipsis mutis condiscimus, quæ naturæ specula à sapientibus dicuntur: cum omnium, excepto homine, consuetudinem contemplamur, quæ mox suscepto foetu maribus repugnant. Neq; mirum si in homine diuersum, ueluti sermo, ratio, uoluntas, quorū ductu naturæ obediens esse debemus. Imperio enim rationis cohibere

A cohibere uoluptatis impetus hominem decet, nam uirtus, ait Apostolus, in infirmitate perficitur, & in fornace probatur aurū: etenim ibi nulla castimonie laus est, ubi cessat libidinis titillatio. Igitur totum hoc Deus in hominum uoluntate reposuit, ut abstinendo bene mereri gauderent.

Obserua coitum, qui non gratia liberorum sit, non esse secundum naturam, sed omnino uitiosum. Beatus Greg. lib. xxxij. in Iob: Tunc solū coniuges sine culpa in admixtione sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscētur. Ambrosius super Lucam: Qui nō causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi inuicem copulantur, non tam coniuges quàm fornicarij uidentur. Diuus Hieronymus contra Iouianum hæreticum: Certe qui se causa Reipub. & generis humani uxoribus iungi dicunt, & filios procreare, imitentur saltem pecudes, ut postq̄ uēter intumuerit nō perdāt filios, nec amatores se uxoribus præbeant, sed maritos. Neq̄ pugnat hæc cum Apostolo ad Cor. Propter fornicationem quisq̄ habeat uxorem suam, loquitur enim libidinosus continere se nescientibus: at hic agitur de proprio & iusto usu marrimonij. Ex quibus arguitur inconcessum, ac periculosum post conceptum foetum mulieribus iungi, tum quod non liberorum causa coitur, tum quod tumidus uenter non sine periculo subigitur.

Haud improbabiler fortassis ergo insignis Thomas Docius Senensis putauit pregnantē non licere ante partum nubere, de qua non est uerisimile, inquit, Apostolum dixisse, uiro mortuo nubat in domino, maxime propter periculum uentris ex ardenti coeuntium confricatione. Multos profecto audiui ex hac causa fieri abortus. Propter quod arbitror quando contingit partus propter coitum abigi, coeuntes inter innocentes non esse, & extra ordinem forte plectendos.

B Non itaq̄ culpa carent, qui uentris periculum effrenata postponūt libidini.

xxxij. q. iij. c.
origo. & q. xij.
c. non solū.

xij. dist. c. ner
ui. §. penul.

xxxij. q. iij. c.
origo.

In l. liberorū.
de infam.

IN LEGEM VT VIM ▶

FLORENTINVS.

Vt uim atq̄ iniuriam propulsemus, nam hoc iure euenit, ut quod quisq̄ ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, & cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Nota, natura, id est, uī diuina, cognationē inter homines inuolabilem cōstitutam esse. Et idcirco nefas, id est, contra legem diuinā fore, hominē homini insidiari, id est, ex animo nocere. Isidorus v. atymo. Lex diuina fas est, lex humana ius est. Cic. ij. Officiorū: Aduersus deos immortales impij iudicādi sunt, qui ab ipsis constitutam societatem inter homines euertunt. hinc efficitur, contra ius naturale siue diuinum esse quicquid fit, per quod humanus contactus disrumpitur, & propterea impium & immane.

Quid est uim atq̄ iniuriam propulsare? Et utiq̄ non aliud est, quàm instātem imminentem uē uim aut iniuriam repellere. Est ergo defensio, instātis imminentis uē offensionis propulsatio: ab offensione enim usq̄ ad eō pendet defensio, ut ubi cessat offensio, nulla queat esse defensio: etenim ubi uis aut iniuria cessat, non est quod propulsari queat. Est itaq̄ defensio perstare in sinibus depellēdi uim & iniuriam ueluti oppidum defendentibus, pro muris, pro portis, pro stationibus pugnare, & impetus hostiū amoliri, & propterea quādiu urget aggressor, pro-

i. dist. c. omnes.

Vim aut iniuriam
propulsare
Defensio.
Offensio.

C pulsationi insisti conuenit: ubi uero cœperit pedem referre, cedere aut fugere, mox depellendi cessat necessitas, nisi pedem referat animo sese ad redintegrandam pugnam colligendi. Et idcirco si cedentem fugientem uel insequimur, non *Vindictā facere* propulsare, sed uim, seu uindictam facere dicimur. Probantur hæc ultra doctorum traditiones, hoc solo uerbo propulsamus.

Imminentem uim dixi, quoniam Accursij, Bartoli, Baldi, & omnium consensu non debet expectari percussio, sed sufficere armorum terrorem. Immo si præcedant, inquit Bartolus, signa & actus manifestæ uoluntatis nocendi, etiam solæ minæ ab eo qui consueuit exequi, si Accursio & Cyno credimus. Quod eleganter Baldus ita demum admittendum putat, si minas sequantur actus & argumenta ad nocendum. Plus notauit apud Iasonem scripsisse Baldum, licere aduersarij præueniendo cadere, quando uidet præparamenta ad offendendum, & ita ex facto iudicatum. Idem Accursius & Baldus in eadem l. i. & Ang. Aret. in malefici exemplificat in eo qui post minas iussit uocari socios, & præstolatur; ex quibus decidi posse arbitror, si uidero inimicum ex pharetra sagittam educere antequam incuruet arcum, præuenire etiã percutiendo licere, similiter ne lanceam uel aliud telum capiat. Et deniq; generaliter ex eorundem sententia definiendum ubi cunctatio periculosa est, præuenire semper iustæ defensionis esse. Caius ad l. aquili. Si seruum tuum latronem mihi insidiantem occidero, securus ero. Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere.

D Ex eisdem etiam deciditur quod dixi, si aduersarium retrocedentem pergis percutere, intelligendum uindictam non defensionem esse, nisi ille ex industria pedem referat, animo uires resumendi ad acrius pugnandum, quo casu iustissima est defensio, quæ præripit nocendi facultatem, & ideo urgere cedentem inimicum & eius consilia præuenire, ne uires neue spiritus resumere ad offendendum ualeat, defendentis esse. Recte ergo Bar. putat percusso licere repercutere, & occidere quando iuste timet iterum percuti: iustum uerum metum in incerto præsumi dicunt omnes, si instat inimicus.

Ex hac definitione liquet non solum quid est defendere, uerumetiam quid est inculpate defendere.

Nota ergo non solum uim uel repellere licere, uerumetiam iniuriam, & iniuriã qui facit, offendere, & iniuriam qui propulsat, defendere.

Item non satis fore propulsatam esse uim, nisi & iniuria propulsetur: & sic ex ui propulsata, non intelligitur iniuria propulsata. Neq; recipiendam illam expositionem arbitror, Vt uim atq; iniuriã, pro ui iniuriosa, alioquin à furioso uis illata propulsari non quiret: neq; notoris iuris consultorij est sic loqui, immo ineptiæ inculari posset, & contra naturam interiectæ dictionis Atq;. Nulli profecto dubium sciuisset iureconsultus contra uim iniuriosam dicere si uoluisset, & interpretationem quæ cum uerbis pugnet reiiciendam. Similiter ineptior est illa, Tutela est uis ac potestas, id est, uiolenta potestas.

De duobus saepe multumq; dubitauit. Primum est, utrum uere propulsari uerbis queat iniuria.

Secundũ, quæ defensio claris hominibus sit aduersus humiliores, uim uel contumeliam facientes.

Verbalis iniuria.

De primo mouet dubitationem, quod nõ sic conuicialis uti alia offensio ualet repelli: fieri enim potest defendendo, ut neq; te, neq; tua percussio tangat, quod uere est propulsare. Verba autem contumeliosa quin mox te dilacerent fieri non potest, eodem utiq; momento emissa feriunt existimationem, uerecundiã, & dignitatem nostram, nec nisi post susceptam contumeliam remedium adhibetur, quod suapte natura uindicta potius quam defensio existimari solet.

Quomodo

A cohibere uoluptatis impetus hominem decet, nam uirtus, ait Apostolus, in infirmitate perficitur, & in fornace probatur aurum: etenim ibi nulla castimonie laus est, ubi cessat libidinis titillatio. Igitur totum hoc Deus in hominum uoluntate reposuit, ut abstinendo bene mereri gauderent.

xxxij. q. iij. c.
origo. q. vij.
c. non solu.

Obserua coitum, qui non gratia liberorum fit, non esse secundum naturam, sed omnino uitiosum. Beatus Greg. lib. xxxij. in Iob: Tunc solu coniuges sine culpa in admixtione sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscetur. Ambrosius super Lucam: Qui non causa procreandae sobolis, sed explenda libidinis sibi inuicem copulantur, non tam coniuges quam fornicarij uidentur. Diuus Hieronymus contra Iouianum haeticum: Certe qui se causa Reipub. & generis humani uxoribus iungi dicunt, & filios procreare, imitentur saltem pecudes, ut postquam ueter intumuerit non perdant filios, nec amatores se uxoribus praebeant, sed maritos. Neque pugnat haec cum Apostolo ad Cor. Propter fornicationem quisque habeat uxorem suam. loquitur enim libidinosi continere se nescientibus: at hic agitur de proprio & iusto usu matrimonij. Ex quibus arguitur inconcessum, ac periculosum post conceptum foetum mulieribus iungitur quod non liberorum causa coitur, tum quod tumidus uenter non sine periculo subigitur.

xij. dist. c. nec
ui. S. penul.

xxxij. q. iij. c.
origo.

Haud improbabiler fortassis ergo insignis Thomas Docius Senensis putauit praegnantem non licere ante partum nubere, de qua non est uerisimile, inquit, Apostolum dixisse, uiro mortuo nubat in domino, maxime propter periculum uentris ex ardenti coeuntium confricatione. Multos profecto audiui ex hac causa fieri abortus. Propter quod arbitror quando contingit partus propter coitum abigi, coeuntes inter innocentes non esse, & extra ordinem forte plectendos.

In l. liberorū
de insam.

B Non itaque culpa carent, qui uentris periculum effrenatae postponunt libidini.

IN LEGEM VT VIM

FLORENTINVS.

Ut uim atque iniuriam propulsemus, nam hoc iure euenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, & cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Nota, natura, id est, ui diuina, cognationem inter homines inuiolabilem constitutam esse. Et idcirco nefas, id est, contra legem diuinam fore, hominem homini insidiari, id est, ex animo nocere. Isidorus. aetymo. Lex diuina fas est, lex humana ius est. Cic. ij. Officiorum: Aduersus deos immortales impij iudicandi sunt, qui ab ipsis constitutam societatem inter homines euertunt, hinc efficitur, contra ius naturale siue diuinum esse quicquid fit, per quod humanus contactus dirumpitur, & propterea impium & immane.

i. dist. c. omnes.

Quid est uim atque iniuriam propulsare? Et utique non aliud est, quam instatem imminuentem uel uim aut iniuriam repellere. Est ergo defensio, instatis imminuentis uel offensionis propulsatio: ab offensione enim usque ad eam pendet defensio, ut ubi cessat offensio, nulla queat esse defensio: etenim ubi uis aut iniuria cessat, non est quod propulsari queat. Est itaque defensio per stare in finibus depellendi uim & iniuriam ueluti oppidum defendentibus, pro muris, pro portis, pro stationibus pugnare, & impetus hostium amoliri, & propterea quod diu urget aggressor, pro-

Vim aut iniuriam
propulsare
Defensio.
Offensio.

C *Vindictā facere* pulsationi inſiſti conuenit; ubi uero cōperit pedem referre, cedere aut fugere, mox depellendī ceſſat neceſſitas, niſi pedem referat animo ſeſe ad redintegrandam pugnam colligendi. Et idcirco ſi cedentem fugientem ue inſequimur, non propuſſare, ſed uim, ſeu uindictam facere dicimur. Probantur hæc ultra doctoꝝ rum traditiones, hoc ſolo uerbo propuſſamus.

Imminentem uim dixi, quoniam Accuſſij, Bartoli, Baldi, & omnium conſenſu non debet expectari percuſſio, ſed ſufficere armorum terrorem. Immo ſi præcedant, inquit Bartolus, ſigna & actus manifeſtæ uoluntatis nocendi, etiam ſolæ minæ ab eo qui conſueuit exequi, ſi Accuſſio & Cyno credimus. Quod eleganter Baldus ita demum admittendum putat, ſi minas ſequantur actus & argumenta ad nocendum. Plus notaui apud Iafonem ſcripſiſſe Baldum, licere aduerſariū præueniendo cedere, quando uidet præparamenta ad offendendum, & ita ex facto iudicatum. Idem Accuſſus & Baldus in eadem l. i. & Ang. Aret. in maleſi. exemplificāt in eo qui poſt minas iuſſit uocari ſocios, & præſtolatur; ex quibus decidi poſſe arbitror, ſi uidero inimicum ex pharetra ſagittam educere antequam incuruet arcum, præuenire etiā percutiendo licere, ſimiliter ne lanceam uel aliud telum capiat. Et deniq; generaliter ex eorundē ſententia definiendum ubi cunctatio periculofa eſt, præuenire ſemper iuſtæ deſenſionis eſſe. Caius ad l. aquili. Si ſeruum tuum latronem mihi inſidiantem occidero, ſecurus ero. Nam aduerſus periculum naturalis ratio permittit ſe defendere.

D Ex eiſdem etiam deciditur quod dixi, ſi aduerſarium retrocedentē pergis percutere, intelligendum uindictam non deſenſionem eſſe, niſi ille ex induſtria pedē referat, animo uires reſumendī ad acrius pugnandum, quo caſu iuſtiſſima eſt deſenſio, quæ præripit nocendi facultatem, & ideo urgere cedentem inimicum & eius conſilia præuenire, ne uires neue ſpiritus reſumere ad offendendum ualeat, defendentis eſſe. Recte ergo Bar. putat percuiſſo licere repercutere, & occidere quando iuſte timet iterum percuti; iuſtum uerum metum in incerto præſumi dicunt omnes, ſi inſtat inimicus.

Ex hac definitione liquet non ſolum quid eſt defendere, uerumetiam quid eſt inculpate defendere.

Nota ergo non ſolum uim ui repellere licere, uerumetiam iniuriam, & iniuriā qui facit, offendere, & iniuriam qui propuſſat, defendere.

Item non ſatis fore propuſſatam eſſe uim, niſi & iniuria propuſſetur; & ſic ex ui propuſſata, non intelligitur iniuria propuſſata. Neq; recipiendam illam expoſitionē arbitror, Vt uim atq; iniuriā, pro ui iniurioſa, alioquin à furioſo uis illata propuſſari non quiret; neq; nitoris iuris conſultoriū eſt ſic loqui, immo ineptiæ incuſari poſſet, & contra naturam interiectæ dictionis Atq;. Nulli proſecto dubium ſciuiſſet iureconſultus contra uim iniurioſam dicere ſi uoluiffet, & interpretationem quæ cum uerbis pugnet reiſciendam. Similiter ineptior eſt illa, Tutela eſt uis ac potestas, id eſt, uiolenta potestas.

De duobus ſæpe multumq; dubitauī. Primum eſt, utrum uere propuſſari uerbalis queat iniuria.

Secundū, quæ deſenſio clariſ hominibus ſit aduerſus humiliores, uim uel conuiciū facientes.

Verbalis iniuria.

De primo mouet dubitationem, quod nō ſic conuicialis uti alia offenſio ualet repellī; fieri enim poteſt defendendo, ut neq; te, neq; tua percuiſſor tangat, quod uere eſt propuſſare. Verba autē contumelioſa quin mox te dilacerent fieri non poteſt, eodem utiq; momento emiſſa feriunt exiſtimationem, uerecundiā, & dignitatem noſtram, nec niſi poſt ſuſceptam contumeliā remedium adhibetur, quod ſuapte natura uindicta potius quā deſenſio exiſtimari ſolet.

Quomodo

A Quomodo ergo Florentinus iniuriam propulsandam dixit? nunquid conuici-
cium conuicio repellitur, iuxta l. Quæ omnia, infra de procur. quod forte inter
pares admittendum est, & similiter si honestior humiliori conuicietur, illeq; tunc
retro male dicat, & ex eo quod confestim recriminatio fit, depulsationi magis ui
detur adscribenda.

Altera dubitatio, Plebeius uirum patritium uel alium cōspicue dignitatis con-
uicijs infectatur, nam maledictis digladiandū cum linguaci forte, aut inuerecun-
do nebulone, quo cum (hoc istud solū) uerbis cōtendere ignominiosum est. Nul-
la profecto uerbalis defensio cum eo est, cui nec par cōtumelia referri potest, nisi
forte eius maledictia male uapulando retundat. Quid si idem sine conuicijs irru-
ens uim facere, repulsus, nō potuerit? an ueluti uis est reiecta, pariter cōtumelia
propulsata cēseat? subsisto. Aliquid omnino uelle uidetur hæc uerba, Ut uim
atq; iniuriam propulsemus, quod non satis sit propulsatam esse uim, nisi & iniu-
riam propulset.

Aufus præterea ille irreuerēs & dignitas ignominiose laceffita aliquid supra
uulgarem depulsionem mereri uidetur, ut iniuria possit dici propulsata crescere.
Vlpia, tradit iniuriam ex persona faciētis; & Imp. Iustinia, atrocem definit, si se-

*In l. unius de in-
iur.*

natori ab humili facta sit iniuria, aut parenti, patronoue fiat à liberis, uel libertis.

In insti. de in-

Difficultas ergo stat, utrum sola ui reiecta satis factum sit ignominia; & utrum
nō nihil intersit nobilem ab ignobili uel pari contumeliose inuadi.

Et aduerte animum quod de propulsanda, non autē uindicanda iniuria loqui-
mur; & uindicta non propulsat, sed uindicat, nisi æquius censeatur, ubi uere pro-
pulsatio fieri non potest, uindicta ex continenti facta pro defensione sit.

B Quid autē statuendum sit, nondū didici; uerum sic ratiocinari fortassis haud in-
conuenit; Grauior honoris est iactura q̄ rerum, sed pro rebus defendendis licet
percutere, fortius ergo pro honore conseruando licet percutere; sic argumenta-

*l. i. c. unde ui.
& c. si perso-
diens de homi.*

batur Bart. in l. i. c. Unde ui.
Rursus æque iusta causa est honoris & uitæ conseruandæ, sed pro uita tuenda
iuste aduersarius percutitur, similiter & pro honore tuendo iuste uapulabit.

Vnde consequens fieri uidetur in his speciebus, cum obscura cōditionis con-
uiciatore uel aggressore uerberibus iustior fiat defensio, ubi neq; maledictis, neq;
sola repulsa susceptæ iniuriæ sit satis.

His etiā præstat argumentum, quod ubi contumelia ob egestatem peccatoris
pecunia uindicari nequit, pœna corporali uindicatur. Multum contermina & co-
gnata sunt defensio & uindicta, & unum pro altero usurpatū in multis iuris par-
tibus uidemus.

Et ideo de uno fortassis ad alterū argumēta ducere aliquādo nō est incongruū.
Quæ omnia disputationis gratia spargere ad excitanda argutorū ingenia, operæ
precium uisum fuit.

Iam de inculcata tutela uideamus.
Accursius tres eius partes cōstituit. Primā, ut inermis cum inermi, armatus cū
armato & pari telorū genere. Vnde Bal. infert, petentē te telo nō licere arcu de-
pellere. Secundā, ut ilico fiat. Tertiā, quod ad defensionē & nō uindictā. Quā
Accursij traditionē omnes sequuntur, mihi autē iniqua aut saltē periculosa uidetur.

Nam duo postrema hæc, ut ex continenti fiat, & non ad uindictam, sunt adeo
propria propulsationis, quod sine ipsis non est defensio, & ideo nihil ad modera-
tionem, nisi quod ubi defensio nō est, nequit consistere moderationis qualitas.

Hoc ultimum Bartolus, Baldus, & cæteri intelligūt quod defendendi animo,
& non ulciscendi fiat, ipse uero subsisto.

Quoniā defensio plus facti habet q̄ iuris, silere leges inter defensoria arma sa-

Cipienter dixit Cicero, & confessione omnium idcirco arbitraria est cognitio, ipsum quippe factum in ea spectamus, non animum, alioquin qui aggressorem suum insequitur, fugientem putans defensionis iure sibi licere, fines non excederet. Et ex diverso, qui urgentem uim repellit, si se ulcisci crederet, non esset defensio. Diuus Aquinus secunda secundae q. lxxxiiij. art. v. Qui occidit animo se defendendi, non peccat: qui uero hoc agit ut defendendo occidat, peccat: quod intelligit, si necessaria fuerit occisio, & quod deo peccat, non legibus.

*Moderata de
fensio.*

Idem Baldus moderatam defensionem definit non plus facere quam oportet, quae uerissima est definitio: sed id ipsum, quantum oporteat, haud parui negotij est decernere, & ideo ad primum caput Accursianum redeo, quod exigit a quo Marte resisti, quod contra defensionis naturam esse mihi persuadeo, ne quisquam temere aut arroganter dictum putet prius quam iusta statera librauerit.

*Facit l. si idem
cum eodem. §.
quod si mutue.
infra de iur.
om. iud.*

Consideret uelim aequus lector ex ea doctrina multa incommoda futura, & in primis in arbitrio insidiosi aggressoris fieri, quibus telis, & an armatus, uel inermis quis se protegat, si non dissimili & aptiori ad nocendum telo defensor secum uti potest. Item si manu uacua me petat aliquis, ego forte fortuna telum teneo, abijciendum est telum, ut iusta sit defensio: aut Hispano pugionculo inuadat, ego enssem stringere prohibeor, si inculpata est tutela, quae longiori fit telo. Ergo si in arduo sito, aduersarius ex iniquo adoritur loco, debeo in plana descendere, ne loci iniquitas culpet defensionem: at haec duellaris sunt pugnae, non autem defensoriae. Cicero pro Milone dixit gladium ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigi se defendentibus. Accursius uero ista ratione eripit.

Ceterum modum tutelarem definit Vlpianus, quando aliter quis se tueri non potest, quod eleganter intelligit Bar. ab iniuria personali uel rerum, unde sequitur etiam inermes telo repelli iure posse. Porro cum manu uacua, uel pari telo quis se defendit, securus esse non potest, tamen si uiribus sit potior, ne offendatur. Vbi manus conferuntur, proculdubio ictus & caedes inuicem uitari non possunt. At si uerum amamus, non propulsare hoc esset, sed colluctari, rixarique, cuius exitus in manu fortunae esse solet, non in defensionis robore. Nullo enim iure cogimur nosmetipsos discriminibus obiectare, ubi salutaris uia non deest. Stultum, me deus, & periculosum foret ancipiti Marte, si possis ualidioribus armis colligere, & certa potiri uictoria, cum eo qui propriae salutis insidiatur. Stulta sane & periculosa leges non iubent. Extat diui Gordiani constitutio, his uerbis: Si quis percussorem ad se uenientem gladio repulerit, non teneatur homicidij. Vlp. Qui ferro se petentem occiderit, non uidetur iniuria occidisse. Obserua ibi uenientem, hic petentem non expectata percussione occisum, & in ipso repellendi actu iure occisum, nec Gordiana distinxisse, armatus uel inermis ueniat, sed gladio iure occisum, & qui gladio occidit, dicitur uim repellere.

*In l. sed & si
quencumq; . in
fra ad l. Aquil.*

*In l. i. C. unde
ui. & l. ij. C. de
stoccar. glo. in c.
i. xxiiij. q. i. gl.
in c. significasti
de homic. Cofl.
lxxvi. i. uolu.*

Hinc omnium una, etiam ipsiusmet Accursij sententia, quod expectari non debet, uel digito te pulset aggressor, sed omni nixu, & arte uitanda iniuriosa percussio.

Hinc idem Bal. aliam gladio repellere non illicitum prodidit, & si eo ictu uulneratus ceciderit, occisi non teneri. Quod Ang. in malefi. Alex. & Aretinus libris Responsorum probant, nec est qui contradicat. Ratio: quod post receptam percussione, repercutere, uindicta est, non defensio: quippe defensionis est praenire, cauere, protegere, resistere, ne uapules.

Cofl. xxxiiij.

Præterea si lex permittit, & natura docet uim & iniuriam procul pellere, nec praescribit quo armorum genere propellas, ergo quoquo modo poteris propulsare docet. Quod quisque, Florentinus ait, ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimatur, nec quicquam excipit, ueluti illud quod principi placuit, & illud Iesu ad Petrum, Quodcumque ligaueris, quodcumque solueris.

Ergo

A sionem uideo, nam ex permisso fit licitum, nō autem honestum. Paulus in regu-
 lur. Non omne quod licet, honestum est, & ideo post licitum non necessario se-
 quitur illicitum, nisi idem sit etiam non honestum.

Satis superq̄ satis mecum prerogatiuæ habes quod in me sæuere impune pri-
 uatus uir possis, nō propterea sequitur, quod tibi iugulandā porrigere ceruicem
 debeam, quod horret natura: Tota enim ex sensuum aculeis deriuat ista defensio,
 quam qui tollere uolet, sensus ipsos tollat necesse est.

Bartolus deniq̄ in disputatione illa, statuto Lucan, ciuitatis, & hic & ubiq̄ nō
 fortiori nititur argumento, q̄ quod bannitos hostes esse contendit; quæ quidem
 argumentatio in contrarium, ni fallor, plus ualeat, quā quod omni iure permissa,
 non denegata hostibus defensio non ignoratur, tum quod si hostis est, necessario
 sequitur non ligari legibus suorum hostium.

Præterea ridiculosum est hostes eos definire, qui, ut euitarent uincula, neces-
 sary nominiæ, quæ à legibus constitutæ sunt, peregrinant, nec quicquam in patriā
 moliantur. Mouetur Bar. uerbis Vlp. in l. amissione. de cap. minu. dicentis: Qui
 deficiunt, capite minuuntur, deficere autem dicuntur, qui ab ijs, quorum sub im-
 perio sunt, desistunt, & hostium numero se conferunt.

Et obserua, quod etiam Bar. notat ad hoc, ut numero hostium habeantur, nō
 satis esse deficere, nisi & ad hostes desciscatur. Banniti, inquit, deficiūt ab imperio
 ciuitatis suæ, & ad alios bannitos migrant, qui sunt hostes, ergo & ipsi banniti
 sunt hostes. Hæc consequentia nō quadrat, nisi prius doceatur bannitos, quibus
 se iungunt, hostes esse, & à uero abest bannitos deficere, qui pœnas quas pro fla-
 gitijs merentur fuga subterfugiant. Adest in hoc mihi Marti, in l. mili. agr. de re
 mil. Eius, inquit, fugā, qui cum sub custodia uel carcere est discesserit, in numero
 desertorum non computandum Menander dixit, quia custodia refuga, non mi-
 litia defector est; sic bannitus pœnarū refuga, nō defector aut hostis imperij est.

B Aliud quod exigitur est, ad hostes se conferant, id est, ad alios bannitos, inquit
 Bart. Sed quid si nulli alij supersint banniti, ad quos desciscat, aut unus bannitus
 in diuersas migret regiones, ibiq̄ uel negocietur, neq̄ alijs se bannitis immisceat,
 proculdubio ista ratione non hostis erit; si non hostis, ergo nec impune offendi
 poterit, quamuis sit bannitus.

Postremo non didici ab ijs hostes occidi posse, qui militiæ sacramento non te-
 nentur, cuius rei prudentiores nos facit Cic. i. Offi. his uerbis: Pompilius Impe-
 rator tenebat prouinciā, in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat; quū autē
 Pompilio uideretur unam dimittere legionem, Catonis quoq̄ filium, qui in ea le-
 gione militabat dimisit, sed cum amore pugnandi in exercitu remāisset, Cato ad
 Pompilium scripsit, ut si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obli-
 garet militiæ sacramento, quia priore amisso, iure pugnare cum hostibus non po-
 terat. M. quidem Catonis senis est epistola ad filium, in qua scripsit se audiuisse
 eum missum factū esse à Consule, quum in Macedonia bello Persico miles esset.
 Admonet igitur ut caueat, ne prælium ineat, negat enim ius esse ei, qui miles non
 sit, pugnare cum hoste. Nota igitur contra illos, qui nullo stipendio, nulloq̄ iure
 iurando exercitus hodie sequuntur prædæ tantum causa, quod non habent ius la-
 cessendi hostes, neq̄ agendi prædas, & ideo prædonum uel grassatorum pœnis
 teneri. Veteres uiolari putabant ius cognationis humanæ ab ijs qui nulla legum
 necessitate sponte se lupos hominibus præbent.

Væ tibi idcirco Bartole, qui in animos hominū infixisti, ius esse bannitos etiā
 rupto pacis fœdere occidendi. Nō me præterit Martianum respondiisse, transu-
 gas, ubicunq̄ inuenti fuerint, quasi hostes interficere licet: quod dupliciter intel-
 ligi debet, uel inuenti à magistratibus, nec remittēdi sunt ad maiores magistratus,

In l. ij. §. fi. ad
 l. Cor. de sicca.

87 C & congruit titulo qui loquitur de iudicio puniendis: uel à militibus, qui uinculo sacramenti tenentur occidere. Nō e nīm Martia, dicit à priuatis interficiendos, nec quicq̃ cogit eam interpretationē facere, quæ repug. l. non est singulis in. d. reg. iur. & l. nullus. C. de Iudæis.

l. i. inf. de req. rei. & l. absentes de pœnis.

l. si quis ingenuam de cap. et post. facit l. si. C. eo. l. cum oportet. §. si. de bo. q. lib. l. illud. C. de coll. l. inter filios. C. famil. heres.

Lignanum in eo li. de bel. ex uerbis cōstitutiōis iudicādū putat; si lex ait, bannitus possit impune offendi, bannito defensionē nō relinqui, quia lex nō uult esse delictum; sin autem ait offendens nō puniatur, nō prohibita existimat defensionē. Castren. hic sequitur. At cons. cxcij. cōtrarium sentire uidetur, mihi autem nō liquet quid inter hos sermones sit, impune possit offendi. & offendens nō puniatur; Magis forte quærendum esset inter legem præcipientē. & legem permittentem, sed utrū propterea surrepta sit defensionis facultas, nō satis constat, cum cōtra iuris regulas sit in absentes etiā requisitos cōtumaces capitalem sententiā dicere, & Romanis legibus semper inuisum; & propterea durū uidetur per subauditos intellectus sanguinolētas leges reddere, quæ interpretatiōe molliendæ sunt, & eos intellectus admittere, qui naturæ cōmuni repugnāt. Defensionis aduersus periculū cap. tollēdæ, uariāuit Bar. utrū expresse prohiberi defensio ualeat, aliud hic & aliud in l. cum mulier sol. mat. & l. facultas de iur. fis. lib. x. Vtrum autem iniusta sit lex, & per hoc non lex, quæ priuato cuiq̃ permittit aut iubet occidere?

Legulei ferē omnes legem ualidā defendunt, Canonistæ uero contradicunt multi, quia peccandi fouet licentiā, addo quod ciuiles inimicitias ferit, quo nihil perniciosius, fieri enim nō potest quin cognati & agnati atq̃ amici occisorum iniuissimo ferāt animo; domesticum utinā non haberemus exemplū Romæ, quæ post proscriptiōnes nunq̃ quieuit, ego autem in usu fuisse tales leges didici maxime aduersus proscriptos, & lege Tribunitia sic cauebatur.

D Si quis eum (qui eo plebiscito sacer sit) occiderit, paricida nō sit, factum iudicio damnatum ueteres dicere solebāt. Meminit Lilius legem latā, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet, qui creasset eum ius fasq̃ esset occidi. L. Sylla occisoribus proscriptorum præmia cōstituit. Ad bannitos redeo, dispiciendum quorū in numero sint, & an in usu antiquitus fuerint, aliōue nomie appellati. & recte Bar. docet neq̃ deportatis neq̃ relegatis æquiparandos. Adde qd de portationis & relegatiōis pœnarū sunt nomina, bannitio uero secus. Banniti uox noua & Gotica est, & nō differre à pscriptis mihi persuadeo, & uere proscriptos nominari posse, si conferantur rationes uocabulorum. Proscripti ab eo quod damnati; eorum nomina scribebantur in tabulis quæ publice pro rostris appendebantur, ab eo quod proscribere est publice scribere. Vlpia. in l. sed & si pupillus, de uerb. sign. Proscribere sic accipimus palām claris literis ut de plano recte legi possit, ante tabernā uel ante eum locum in quo negociatio exercetur, nō in loco remoto, sed euidenti. & loquitur Vlp. de proscribendis mercibus. Proscribi etiā dicuntur domus, quādo publice uenales uel locandæ signantur, aut fisco inferuntur. Banniti à banno dicuntur, quod palām uoce preconis uel magistratus damnati pronunciantur. Romæ foro publico existente, in nōnullis locis in tabellis pro ualuis curiæ masculis literis scribuntur omnibus legendi.

Et utrunq̃ nomen significatum damnati habet; nihil aliud est bannitus & proscriptus, q̃ publice damnatus ob aliquod delictum, ut illud Q. Aurelij: Albana uilla mea me proscripsit, id est, damnauit. Verum inter damnatos & proscriptos illud interest, qd omnes proscripti sunt damnati, nō autē econtra quia multi damnantur sine stilo pscriptiōis, ut de bonis proscrip. seu damnatorum. C. uterq̃ absens damnatur, & utrunq̃ nome est generale ad diuersa delicta & diuersas pœnas, & pscripti deniq̃ sicut banniti antiquitus impune occidebantur. Exēpla multa sunt, sed notissimum Cic. qui ex illa nefaria triumuirali pscriptiōe occisus fertur.

Banniti

A banniti ergo proscripti & sunt & dici debent, & nihil commune habent cum deportatis neq; relegatis, cum exulibus uero exilium duntaxat uoluntarium; nam exulis & exilij generale est nomen, deportationis exiliū. Similiter & relegationis exilium dicimus, quibus casibus est poena; similiter & quando nullo alio interdīcto loco, praeterq; quod patria exire iussi sunt, exemplum in l. i. de effractoribus. Est & quarta exilij species, & proprie quando non damnati ad exilium, sed ad euitandas poenas sponte migrāt, sicut banniti & proscripti, et de hoc loquitur Cic. pro A. Cecin. Exiliū non est, inquit, supplicium, sed supplicij profugium ac portus.

*l. Relegati. &
l. capitalium.
§. in exulibus.
infra de poenis.
& l. exiliū de in-
terd. & releg.*

Occidi ad meam defensionem.

Quaestio est, utrum scindi haec responsio ualeat, si scinditur, nisi probet defensionē, reus supplicio afficiet; si nō scinditur, securus erit: & licet ius cōtrouersum sit, uicit tamen Bar. opinio, ut reijciatur defensionis adiectio, ea ratione, quod male de eo ius sentit, nisi probetur defendendo occidisse, facti atrocitas arguit dolū, damnatur ergo ex coniecturato dolo, & ideo praedura decisio, quia possibile est defendendo occidisse.

Bal. in l. ij. de legibus nō praesumendam malitiā tradit ubi potest esse iustitia. citat l. merito. pro loc. Collige ex hac Bar. sententia, responsionē qualificatam posse scindi quando cōtra eam stat iuris praesumptio. Nō ab re fuerit scrutari nūquid perpetuū uerū sit hoc, siue essentialis sit qualitas, siue accidentalis; multū em̄ interest qualitatis accessu uel recessu remaneat eadem species, uel nō remaneat.

Porro in proposita q. de delicto facto per homicidium quaeritur; nam ubi nō est delictū nihil ad latrunculatores, sed qui dicit homicidium, nōne dicit delictū; subsisto; multi enim sunt casus, quibus iure occiditur, ut fur nocturnus, agrorum populator, in adulterio deprehensus, latro, aggressor, & similes. Ista itaq; qualitas, occidi ad meam defensionē, facit non esse delictū. Pro Bar. est quod regulariter homicidium sonat delictum, licet certi sint casus qui excipiuntur, & regulae repugnant, ideo nullo praesumptionis adminiculo fulciunt, nisi probetur. Ex diuerso Vlp. iniuria occisum merito in lege adijcitur, nō enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factū. Considera quod alia q. est, utrum reo dicenti, ad meā defensionē occidi, credatur; alia utrum scindi queat talis responsio de qua sola nunc agitur.

*l. aurelius. §.
idem quae sit de
lib. lega.
l. si seruus ad
l. Aquil.*

Esto qui homicidium dicit loquatur delictū, fateri etiam conuenit, qui dicit ad suam defensionem occidisse, dicat nō delictum; si detractioe huius qualitatis sit delictum, eiusdem pariter adiectioe sit non delictū. Manifestum est utiq; substantialis & inseparabilis haec adiectio sit, quod eadem submotā non remanet eadem res; non idem profecto homicidium est quod pro defensione fit, & illud qd non defendendo factū est. Et igitur periniquum uidetur in potestate interrogantis sit immutare quicq; de responsione rei propter quod noua inducatur species, id est, de non delicto delictum. Si scindis proculdubio corrumpis atq; inuertis in id quod nō respondi, et magis est tua sit responsio quam mea. Si dixerit aliquis nō potest pro tutela occidi sine occisione, qui ergo pro tutela occidisse dicit, occidisse fateatur est necesse, & sic nō de occiso, sed de qualitate remanet quaestio.

Captiosa isthaec argumentatio est, qualitas enim ex qua res accipit formā, inseparabilis est à se formata specie, qua detracta alia res est, & ideo occisionē quā ex uerbis meis extorquere tentas, non est illa de qua ego loquor; porro interrogatio & responsio nisi unum & idem respiciant, nihil efficit.

*l. in delictis. §. si
detracta de
nox.*

Esto de qualitate sola remaneat quaestio, nimirū quod ab ea pendet delictū & non delictum, de hac itaq; qualitate quaestio non de alio est quam de delicto de quo agitur, & idcirco qui de homicidio accusatur, de solo delicto quod per homicidium factum est accusatur, alioquin si non esset delictum nequiret puniri, neque accusari. Finge accusator dicat, defero Titium, qui inter se defendendum

C Sempronius aggressorem suum occidit, proculdubio non audiretur imò irrideretur quod ineptissime accusaret de homicidio quod delictum non est. Cum itaque causa & fundamentum accusationis & damnationis solum sit delictum, & responsio dicitur non delictum, quomodo ex ea quispiam ualet quid decerpere quod sit delictum non uideo: totam ergo responsionem aut recipiat est necesse aut rejiciat. Neque tamen per eam reus leuatur onere probandi defensionem, neque per eam fit damnari de occisi delicto possit nisi aliunde probetur. Bal. Aequitas iudicis potest admittere responsionem qualificatam causa uitandi calumniam, & ideo reus potest respondere, feci ad meam defensionem, ne interrogatio quae implicat dolum sit captiosa simpliciter respondenti, quia negatur maleficium isto modo, licet confiteatur uulnus.

Aretinus: Qui dicit fecisse ad suam defensionem, uirtualiter negat, accusationem, quia qui negat qualitatem per quam factum efficitur criminofum, negat illud quod formaliter deducitur in accusatione, & ideo totam dicitur accusationem negare. cccccxxi. Fil. Inclinat in hanc partem si uno uerborum contextu fiat responsio, ut feci ad meam defensionem. Refert Io. montis grana Odofredum & Martinum à fano similiter respondisse, subiungitque se timere auctoritatem Bar. usu, in com. receptam.

Sed nunquid poterit in hoc torqueri, an uerum sit, fecisse se defendendo, & ex torto in quaestionibus sufficiat simplex confessio.

Cogita an circumspectus iudex percunctari debeat, num probatu difficilis tum sit defensio, quod ex facti qualitate aestimabit: si probatu facilis est, & non probatur, male olet: si secus, puta in deserto & remoto hominum frequentia loco occisus proditur, ubi testium penuria esse solet, aut non interdum, & an in agro siue loco occisi, uel occisoris, ut coniectura sit quis alterum aggressus fuerit, maxime si nihil negocii occiso in his locis fuerit. Item si odia inter sese exercuerint, quis ante passus iniuriam: iunge his hominum mores & aestimationem, uter frugi, mansuetior, placabilior, aut iracundior, ad rixas pronior, uindictae appetentior, manu promptior, & sic non facile defensionis qualitas rejicienda est, si uerisimiliter do inclinet animum ad molliendam poenam. Iuuatur haec consideratio auctoritate Accusij Butricarij, Bal. & Sali, in l. si, infra de here. insti. Adde quod in dubio facienda est interpretatio, ut homicidium factum sit ad defensionem.

Panor. in c. auditis de praescri. benignius putat capitali supplicio non esse subdendum reum nisi aliunde liqueat occidisse, licet male praesumat ius contra occisorem, tamen quia non simplex est confessio, coniecturata ex ea de dolo ducitur probatio, & non clara & indubia, qualem in capitalibus leges desiderant, potuit enim defendendo occidisse, & ideo Innocentij innititur auctoritati, qui admonet ius dicentes, ut raro, aut nunquam ex ualidis quantumuis praesumptionibus capitaliter damnent. Impugnat Decius in c. cum uenerabilis, xij. col. de except. & dicit Bald. Mitius agitur in poenis corporalibus ex dolo praesumpto, in c. i. quomodo se. amit.

Similiter Ang. Cons. xxij. eum qui confessus est casu se occidisse, nec aliter constat de occisione, respondit arbitrato ius dicentis citra mortem puniendum.

V L P I A N V S.

Iustitia est constans, & perpetua uoluntas, ius suum quicque tribuens.

Vlpianus iustitiam ideo uoluntate esse dicit, quoniam non alia uirtus est praeter iustitiam, quae mera uoluntate fertur, ut quinto Ethic. docet Aristoteles. Ceterae uero uirtutes alium de mouentur, accedente tamen uoluntate, id est, appetitu sensitiuo. S. Tho. ij. q. lviij. arti. ii. Fortis alio principio impellitur ad labores & discrimina

In l. i. C. de edil. acti.
In l. i. de uulg. idem sentit Bal. in l. ea quae. C. de condi. inde. Cuius in l. i. de confes. idem in l. siquid. C. de excep. Bal. & Sal. in l. exceptio. C. de probat. & l. ij. C. de dona. ante nup. Io. And. in c. ij. de confes. Iac. de Arc. in l. cum queritur, infra de adm. tu. Spec. de positio. §. x. uer. sed pone. Bal. in l. nec co dicillos de Co di. & Sal. in l. eum qui. C. de adulte. Angel. Aret. inst. de iure natu. ius autem gentium. Bal. consil. xcvi. lib. i. Corne. consil. clxij. li. i. & Decius hic l. sciant cum Et. C. de prob. l. qui sententiam. C. de poen. & ij. q. viij. c. sciaturason hic et Fel. in c. significasti. et cccccxxi. fil. in repe. l. i. de uulg. com. mend. sed & in l. non utiq; de excep.

A banniti ergo proscripti & sunt & dici debent, & nihil commune habent cum deportatis neq; relegatis, cum exilibus uero exilium duntaxat uoluntarium; nam exulis & exilij generale est nomen, deportationis exiliū. Similiter & relegationis exilium dicimus, quibus casibus est poena; similiter & quando nullo alio interdicto loco, praeterq; quod patria exire iussi sunt, exemplum in l. i. de effractoribus.

Est & quarta exilij species, & proprie quando non damnati ad exilium, sed ad euitandas poenas sponte migrat, sicut banniti & proscripti, et de hoc loquitur Cic. pro A. Cecin. Exiliū non est, inquit, supplicium, sed supplicij profugium ac portus. *l. Relegati. §. l. capitalium. §. in exilibus. infra de poenis. et l. exiliū de interd. et releg.*

Occidi ad meam defensionem.

Quaestio est, utrum scindi haec responsio ualeat, si scinditur, nisi probet defensionē, reus supplicio afficiet; si nō scinditur, securus erit; & licet ius cōtrouersum sit, uicit tamen Bar. opinio, ut reijciatur defensionis adiectio, ea ratione, quod male de eo ius sentit, nisi probetur defendendo occidisse, facti atrocitas arguit dolum, damnatur ergo ex coniecturato dolo, & ideo praedura decisio, quia possibile est defendendo occidisse.

Bal. in l. ij. de legibus nō praesumendam malitiā tradit ubi potest esse iustitiam. citat l. merito, pro soc. Collige ex hac Bar. sententia, responsionē qualificatam posse scindi quando cōtra eam stat iuris praesumptio. Nō ab re fuerit scrutari nūquid perpetuo uerū sit hoc, siue essentialis sit qualitas, siue accidentalis; multū em̄ interest qualitatis accessu uel recessu remaneat eadem species, uel nō remaneat.

Porro in proposita q. de delicto facto per homicidium quaeritur; nam ubi nō est delictū nihil ad latrunculatores, sed qui dicit homicidium, nōne dicit delictū; subfisto; multi enim sunt casus, quibus iure occiditur, ut fur nocturnus, agrorum populator, in adulterio deprehensus, latro, aggressor, & similes. Ista itaq; qualitas, occidi ad meam defensionē, facit non esse delictū. Pro Bar. est quod regulariter homicidium sonat delictum, licet certi sint casus qui excipiuntur, & regulae repugnat, ideo nullo praesumptionis adminiculo fulciunt, nisi probetur. Ex diuerso Vlp. iniuria occisum merito in lege adijcitur, nō enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factū. Considera quod alia q. est, utrum reo dicenti, ad meā defensionē occidi, credatur; alia utrum scindi queat talis responsio de qua sola nunc agitur. *l. aurelius. §. idem quasi de lib. lega. l. si seruus ad l. Aquil.*

B Est qui homicidium dicit loquatur delictū, fateri etiam conuenit, qui dicit ad suam defensionem occidisse, dicat nō delictum; si detractioe huius qualitatis fit delictum, eiusdem pariter adiectione fit non delictū. Manifestum est utiq; substantialis & inseparabilis haec adiectio sit, quod eadem submota non remanet eadem res; non idem profecto homicidium est quod pro defensione fit, & illud qd non defendendo factū est. Et igitur periniquum uidetur in potestate interrogantis sit immutare quicq; de responsione rei propter quod noua inducatur species, id est, de non delicto delictum. Si scindis proculdubio corrumpis atq; inuertis in id quod nō respondi, et magis est tua sit responsio quam mea. Si dixerit aliquis nō potest pro tutela occidi sine occisione, qui ergo pro tutela occidisse dicit, occidisse fateatur est necesse, & sic nō de occiso, sed de qualitate remanet quaestio.

Captiosa isthaec argumentatio est, qualitas enim ex qua res accipit formā, inseparabilis est à se formata specie, qua detracta alia res est, & ideo occisionē qua ex uerbis meis extorquere tentas, non est illa de qua ego loquor; porro interrogatio & responsio nisi unum & idem respiciant, nihil efficit. *l. in delictis. §. si detracta de noxa.*

Est de qualitate sola remaneat quaestio, nimirū quod ab ea pendet delictū & non delictum, de hac itaq; qualitate quaestio non de alio est quam de delicto de quo agitur, & idcirco qui de homicidio accusatur, de solo delicto quod per homicidium factum est accusatur, alioquin si non esset delictum nequiret puniri, neque accusari. Finge accusator dicat, defero Titium, qui inter se defendendum

C Sempronius aggressorem suum occidit, proculdubio non audiretur imò irrideretur quod ineptissime accusaret de homicidio quod delictum non est. Cum itaque causa & fundamentum accusationis & damnationis solum sit delictum, & responsio dicit non delictum, quomodo ex ea quispiam ualet quid decerpere quod sit delictum non uideo: totam ergo responsionem aut recipiat est necesse aut reijciat. Neque tamen per eam reus leuatur onere probandi defensionem, neque per eam sit damnari de occisi delicto possit nisi aliunde probetur. Bal. Aequitas iudicis potest admittere responsionem qualificatam causa uitandi calumniam, & ideo reus potest respondere, feci ad meam defensionem, ne interrogatio quae implicat dolum sit captiosa simpliciter respondenti, quia negatur maleficium isto modo, licet confiteatur uulnus.

Aretinus: Qui dicit fecisse ad suam defensionem, uirtualiter negat, accusationem, quia qui negat qualitatem per quam factum efficitur criminofum, negat illud quod formaliter deducitur in accusatione, & ideo totam dicitur accusationem negare. cccccxxi. Fil. Inclinat in hanc partem si uno uerborum contextu fiat responsio, ut feci ad meam defensionem. Refert Io. montis grana Odofredum & Martinum à fano similiter respondisse, subiungitque se timere auctoritatem Bar. usu. in com. receptam.

Sed nunquid poterit in hoc torqueri, an uerum sit, fecisse se defendendo, & ex torta in quaestionibus sufficiat simplex confessio.

Cogita an circumspectus iudex percunctari debeat, num probatu difficilis tum sit defensio, quod ex facti qualitate aestimabit; si probatu facilis est, & non probatur, male olet; si secus, puta in deserto & remoto hominum frequentia loco occisus proditur, ubi testium penuria esse solet, aut non interdum, & an in agro siue loco occisi, uel occisoris, ut coniectura sit quis alterum aggressus fuerit, maxime si nihil negocij occiso in his locis fuerit. Item si odia inter sese exercuerint, quis ante passus iniuriam; iunge his hominum mores & aestimationem, uter frugi, mansuetior, placabilior, aut iracundior, ad rixas pronior, uindictae appetentior, manu promptior, & sic non facile defensionis qualitas reijcienda est. si uerisimilitudo inclinet animum ad molliendam poenam. Iuuatur haec consideratio auctoritate Accusij Butricarij, Bal. & Sali. in l. si. infra de haere. insti. Adde quod in dubio facienda est interpretatio, ut homicidium factum sit ad defensionem.

Panor. in c. auditis de praeser. benignius putat capitali supplicio non esse subdendum reum nisi aliunde liqueat occidisse, licet male praesumat ius contra occisorum, tamen quia non simplex est confessio, coniecturata ex ea de dolo ducitur probatio, & non clara & indubia, qualem in capitalibus leges desiderant, potuit enim defendendo occidisse, & ideo Innocentij innititur auctoritati, qui admonet ius dicentes, ut raro, aut nunquam ex ualidis quantumuis praesumptionibus capitaliter damnent. Impugnat Decius in c. cum uenerabilis. xij. col. de except. & dicit Bald. Mitius agitur in poenis corporalibus ex dolo praesumpto. in c. i. quomodo se. amitt.

Similiter Ang. Consi. xxij. eum qui confessus est casu se occidisse, nec aliter constat de occisione. respondit arbitrato ius dicentis citra mortem puniendum.

V L P I A N V S.

Iustitia est constans, & perpetua uoluntas, ius suum quique tribuens.

Vlpianus iustitiam ideo uoluntate esse dicit, quoniam non alia uirtus est praeter iustitiam, quae mera uoluntate feratur, ut quinto Ethic. docet Aristoteles. Caeterae uero uirtutes alia de mouentur, accedente tamen uoluntate, id est, appetitu sensitiuo. S. Tho. ij. q. i. q. lxxij. arti. si. Fortis alio principio impellitur ad labores & discrimina

In l. i. C. de edil. acti.
In l. i. de uulg. idem sentit Bal. in l. ea quae. C. de condi. inde. Cinus in l. i. de confes. idem in l. siquidem. C. de excep. Bal. & Sal. in l. exceptionem. C. de probat. & l. ij. C. de dona. ante nup. Io. And. in c. ij. de confes. Tac. de Arc. in l. cum queritur. infra de admittu. Spec. de positio. §. x. uer. sed pone. Bal. in l. nec codicillos de Codic. & Sal. in l. eum qui. C. de adulte. Angel. Aret. inst. de iure natu. ius autem gentium. Bal. consil. xcv. lib. i. Corne. consil. clxij. li. i. & Decius hic l. sciant cum sti. C. de prob. l. qui sententiam. C. de poen. & ij. q. iij. c. sciaturason hic et Fel. in c. significasti. et cccccxxi. fil. in repe. l. i. de uulg. com. mend. sed & in l. non utique de excep.

A discrimina fubeunda; temperatus ad uoluptates reiiciēdas; solus iustus nullo alio affectu, nisi uoluntate res iustas peragit; & quia non omnis uoluntas iustitia est, ideo iungit, constans & perpetua.

Constans, quod neq; pecunia corrumpi, neq; potentia frangi, neq; gratia inflati ualeat, & idcirco à Chrysippo depingitur uirgo incorrupta.

Perpetua, non sempiterna, ut illiterati dicunt, sed continuata uolūtas; nam qui non semper, sed interdum iuste agit, omnium confessione iustus non est. Perpetuare est sine intermissione continuare; sic perpetua dicitur oratio. Vlpianus in l. si cum dotem so. mat. Si quidem interuallum furor habeat, uel perpetuus quidā morbus. Perpetuum dixit ad differentiā interuallati. Paulus in l. uia de ser. rust. præd. Si lacus perpetuus in suo fundo est, nauigandi quoq; seruitus, ut perueniatur ad fundum uicinum, imponi potest. Fugit Accursium hæc significatio. Nam si perpetuus, id est, continuatus non esset, nō posset nauigio perueniri ad fundū, cuius gratia seruitus imponitur.

Ex quibus conficitur, ceu inconstans uoluntas nō est iustitia, similiter nō continuata non est iustitia æque inconstans & uarius, iniustus est iudex, & iure recusari potest, quia aut corruptibilis, aut timidus, aut flexibilis, aut imprudēs, aut duplex animo sit necesse est, aut Iaco. Apostolus scribit Epistola prima. Bal. in c. ad nostram, de proba. Iniquus & indiscretus iudex, iure recusatur, imprudētis enim est subijcere se iudicio iniqui, aut indiscreti hominis. Philippus in c. postremo de appella. Quare inuidus, amans, imprudens uel iudex recusari queat, latius per digressionem explicaui in commentarijs ad c. i. de proba.

Ius suum cuiq; tribuens.

B Hoc proprium est iustitiæ, per quod ab alijs uirtutibus discernitur. Cicero, v. de finibus; Proprium est cuiuscq; uirtutis munus; fortitudo in laboribus, periculisq; cernitur; temperantia in prætermittendis uoluptatibus; prudentia in delectu bonorum & malorum; iustitia in suo cuiq; tribuendo. Hæc Cicero. Proinde sapientes ex omnibus uirtutibus hanc unam alienum bonum esse dicunt; alienis quidem commodis sola prospicit, & nihil emolumentum se excernentibus affert præter iustæ actionis cōmendationem, quæ omni auro carior esse debet.

Et latere nō debet duplicem esse iustitiam eodē Aristotele autore; unam quæ species & pars totius est, ex qua simpliciter uir iustus nominatur, cuius officium est nō plus capere quàm par est. iij. Ethic. idem; Qui non capiunt, de liberalitate nunquam laudantur, sed de iustitia. Lact. vi. diui. insti. Plus accipere iniustū est.

Altera iustitia est in qua uniuersæ uirtutis est usus. Iubemur enim secundum omnes uirtutes uiuere, quinimo reliquas huic uirtutes ancillari tradit idem ij. Pol. Consonat Imp. Iustiniani definitio in auten. ut omnes obed. iudi. Iustitia est, inquit, uirtus præcipua aliarum domina, per quam reguntur omnia, & sine qua factum est nihil.

Hinc est quod nemo iustus esse potest nisi idem fortis, temperatus, & prudēs existat, cæterarumq; uirtutum omnium usum habeat. Iaco. Apostolus Epistola prima; Qui totam legem seruauerit, & in uno peccauerit, omniū factus est reus, & propterea tota ac perfecta uirtus censetur. Lactan. v. diui. insti. Iustitia aut ipsa est summa uirtus, aut fons est ipsa uirtutum.

Iustitiæ duæ sunt partes, una in distributione bonorum, pecuniarum, & aliarū rerum, quæ inter ipsos ciues sunt cōmunes, quam distributionem idem Aristoteles monet faciendam ex dignitate personarum, & per eum modum quo fit contributio; unde deducitur iniuste distribui indignis, & ijs qui minus uel opis uel operæ uel diligentia & fidei in commune contulerunt; quarum rerum plenos tracta

Ctus habemus de muneribus & hono. de uaca. munerum & alijs multis locis. Al-
tera pars iustitiæ in commercijs & iudicijs uersatur. De qua quidem uniuersali iu-
stitia, compendiosis præceptis docens Vlpianus ait:

Iuris præcepta sunt hæc, honeste uiuere, alterum non lædere, ius
suum unicuique tribuere.

Tres affectus mortalibus ad bonos usus, ut Peripatecis (aduersus quos licet
Stoici) placet, à natura tributos coercere præcipimur, quorum concitatione, nisi
ratione moderentur, in omne facinus præcipites agimur, libido .i. ira, cupiditas.
Et hæ sunt tres illæ furia, quibus mentes hominum agitari, perlepide poëtas fin-
gere Lactantius meminit. Aptissimè Valerius lib. iij. libidinis & auaritiæ furo-
ri similes impetus, ac generis humani certissimas pestes appellat.

His ergo uitijs contraria sunt, quæ hic custodiri præcipiuntur, quibus uniuersa
sa cõtinetur uirtus, & uitium prorsus exploditur. Idem Lactantius lib. vi. Virtus
est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrenare, id est enim ui-
tium fugere; nam fere omnia quæ fiunt iniuste atque improbe, ab his oriuntur affe-
ctibus. Hæc Lact. Castratur ergo libido si honeste uiuitur; ira coercetur, si nemo
læditur; cupiditas reprimitur, si cuique suum finitur.

Iuris prudentia est diuinarum humanarumque rerum notitia, iusti
atque iniusti scientia.

Post morales, ad intellectualẽ uirtutem, quæ prudentia est, accedit Vlpianus;
ea est enim quæ bonorum malorumque delectum facere nos docet, deque diuinis
D humanisque rebus, respondere & iudicare. Ideo ait, iuris prudentia est di. hu. q. r. n.
Qua definitione taxatur nostra (proh pudor) leguleiorum impudentia, nescio ne re-
ctius dicam arrogantia, quod hac iuris prudentis appellatione, & titulo superbi-
re non erubescimus, qui præter legum lectionem, omnium aliarum rerum co-
gnitionem despiciamus, atque solis Bar, & Bal, scriptis contenti, uerba & sensus Di-
gestorum parui facere incepimus.

DE IURE CIVILI

V L P I A N V S.

Ius ciuile est, quod neque in totum à naturali iure uel gentium rece-
dit, neque per omnia ei seruit.

Frater Gerardus Heremita Augustinianus, uir in philosophia & theologia
clarus, & in iure haud modice peritus, de præscriptione subtiliter disputando hæc
legem sic interpretatus est: Ius legitimum, inquit, ideo non in totum à iure natu-
rali recedit, quia ab eo rectitudinem mutuatur, ideo non per omnia ei seruit, quia
addendo uel detrahendo in suos usus commutat.

Obserua tripertitam iuris diuisionem, quæ à triplici de homine consideratio-
ne descendit. Consideratur primo ut animal, unde ius manat naturale; item ut ho-
mo, unde ius gentium siue humanum; tertio ut ciuis, à quo Ius ci. Hinc tripertita ca-
pitis diminutio, & frequētissima de actibus hominum discussio, atque infinitarum
questionum enodatio, alia quædam pulchra ad hanc considerationem pertinen-
tia, in cõmentarijs ad legem Gallus differuimus.

Itaque

A Itaq; cum aliquid additur uel detrahitur iuri communi, ius proprium, id est, ius civile efficimus.

Topicalis tota hæc pars est, ex qua multi argumentorum loci ducuntur, neq; alibi melius didici quomodo species forment, quod est cum generi adijcitur qualitas, quam specificam differentiam dialectici appellant, aut quid à communi eximitur, & ad certam redigitur formam. Ius ergo commune est genus siue materia ex qua ius civile conficitur, & per hoc potissima iuris civilis pars est ius commune, à quo seiungi non potest, ueluti reliquæ species à sua materia sunt inseparabiles. Unde fit, ius civile & commune inter se pugnare non posse, sed unum ab altero pendere, seque inuicem confouere, & eodem pergere, id est, ad eundem finem, ut egregie idem frater Gerardus docet.

Ius itaq; commune ex quo quisq; populus ius sibi constituit, duplex est: unum latissimum, quod gentium dicitur; alterum Romanum quod commune est inter omnes Romani imperij populos. Quoties igitur aliquid his addit detrahitur uel, fit quoddam ius proprium, appellaturq; ius civile siue municipale eius ciuitatis in qua constituitur.

*Inst. de iu. n. g.
c. §. ius ciuile
le. c. ius quia
ritu. i. distu.*

Est præterea ius Quiritium, quo soli Quirites tenentur, id est, qui domicilium Romæ obtinent. Cæterarum uero ciuitatum appellantur iura municipalia, nostra Quiritia longe ab his absunt, & imperite à quibusdam municipalia nominantur, cum Roma non sit municipium; reliqua quippe oppida à muneribus in urbe Roma capiendis dicta sunt municipia. Paulus in lege prima ad municipales, & Gellius in noctibus Atticis. Est ergo ius commune gentium omnium, item commune Romanorum, item Quiritium, quo nos soli Romæ utimur; quartum municipale. Alterius cuiusq; populi illa duo communia semper uigere creduntur, hæc duo alia nisi liqueat ab omnium communium communitate recessisse dissimulari possunt.

B Hinc Bal. testamentum coram duobus testibus extra limites Romani imperij factum ualere respondit, nisi diuersum illic à iure gentium in usu esse constiterit. Ex contrario etiam definiendum arbitror de testamento intra limites nostros paucioribus quam septem testibus facto, non ualere nisi probetur alio iure licuisse. l. si non speciali. C. de testa.

Idem rursus notat Baldus rem notam fieri adiectione, aut detractioe eius quod uariat effectus, & ideo tradit qualitatem in obligationibus futilem esse, quæ actioe nis dandæ aut denegandæ causa non est, quauis sit causa execrationis temperandæ, Arg. l. in delictis. §. si detracta. de noxalibus. Ergo non omnis adiectio aut detractio facit rem nouam: non omne statutum facit ius municipale; non omni rescripto ordinarius fit delegatus; non omni additamento nouatur libellus. De quibus & alijs multis legendus hic Iason est, qui curiosius ac copiosius præ cæteris ista pertractat, & autores atq; locos petendos commemorat.

Vni ordinario rescribitur, autoritate nostra cognoscas; alteri, quicquid nostra autoritate feceris, ratum erit. Quid inter hæc queris? In confesso esse apud omnes, Iason scribit, primo rescripto delegatum ex ordinario factum; secundo non factum, ea ratione quod clausula adiecta actibus consecutiuis non uariat naturam primarium, ut in Clementina prima de præb.

Qualitates ergo tum nouant si specificæ sint, si primarijs actibus adijciantur.

Debitor in iudicio creditori obtulit ac deposuit his uerbis: Duo milia quæ debeo, offero, & numerata depono uti capias, acceptaq; feras, peto tamen & uolo non tradi nisi illud factum fuerit. Quæsitum num conditionale depositum esset, quidam in iuris sapientia & aduocatione clarus conditionale censuit; ego ex ijs quæ supra dicta sunt, purum respondi, & traditioni à depositario faciendæ adiectam

Cualitatem, non autem dispositioni; addiditque, uerba depositionis non erant concepta forma conditionalis, neque eodem orationis contextu, sed post perfectum depositionis actum modus traditioni dictus. Verum maiorem dubitationem mouet, utrum depositum qui recepit cogi omnino queat creditori tradere, quasi lex non ualuerit traditioni imponi quae deposito non fuit imposita. Io. And. & Car. Alex. in potestate contrahentium negant esse, ut actus perfecti non pariant iuris effectus. Fidem his faciunt quae adducuntur in illa quaestione, donantis ecclesiae ea lege, ne donata sit in administratione Episcopali: Item in illa, eius qui se monasterio addixit ea lege ut rerum dominium remaneat usum.

*In c. si. de con-
di. ap.
l. serui elec. §.
i. de leg. i. et
l. si pupillus. §.
si. de uerbo. si-
gni.*

Obseruandum postremo est, id proprium cuiusque dici quod non est cum alijs commune, et quamuis quod commune est nostrum dicere usurpemus, non tamen quod commune est dicere ualeamus proprium; plus quidem est proprium quam meum uel nostrum: illud excludit communionem, hoc admittit. Vnde Io. And. statuto loquens de re propria, putat locum non esse in ea quae communis est.

*Bal. in l. i. c.
qui testa. §.
pos.
In l. lex corne-
lia. de iniur.*

Lex ait, iniuria in domo propria facta acrius uindictetur; quidam putant eadem poena non uindictandam si fiat in domo communi. At Papi. eum qui introierit domum habitationis conductam contra l. Corneliam, prohibentem in domum alterius uel introiri, fecisse respondit. Similiter & domum suam ad adulterium praebuisse definit eum qui domicilium conductum praebuit. Cogita num legislatoris spectanda sit mens, neue uocabulorum scrupulositate, quam Celsus detestari solebat, perniciose poena eludatur, et ideo hoc casu propria siue ratione habitationis, siue possessionis, siue proprietatis, satis fortassis erit ad poenam committendam. Prospicere enim lex uoluit ijs quibus ratione loci grauior sit contumelia, non autem domibus communionem nescientibus: concedo tamen quando domus esset cohabitationis ipsorum rixantium, uel alio iure communis, & ab eo qui iniuriam passus est non habitaretur, legi locum non esse.

IN LEGE IUS PLVRIBVS MODIS.

DE IUSTITIA ET IVRE

IULIUS PAVLVS.

Ubiq; Praetor, salua maiestate imperij sui, saluoq; more maiorum, ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

Sine controuersia receptus sensus est, Praetori non licere alibi quam in loco maiorum ius dicere. Vnde doctores colligunt in causis quae plenam cognitionem desiderant, ab ordinarijs iudicibus alibi dictam sententiam non ualere.

Si uerum amamus, Paulus non arceat praetorem certo ab alijs constituto loco ius dicere: ubiq; ait, ius dicere constituit, ergo in praetoris arbitrio fuit iuris dicendi locum deliberare, modo talis sit, ubi salua maiestate imperij, seruatoq; more maiorum, ius reddi possit. Nam in Basilicis ius reddebatur, ubi multa tribunalia erant, ut in auditorio Apostolico uidemus, ex quibus unum eligere pro arbitrio praetoris fuisse hic probatur. Fateor tamen in oppidis hodie, ubi iudicibus assignata sunt certa tribunalia, inutiliter non in eis ius dici.

Salua maiestate imperij sui.

*l. si cum dies. §.
si arbiter. infra
de arbit.*

Siquidem priuatus homo qui arbitrium recepit, decorum seruare debet, ne ex loco sententiae dicendae dignitas laedatur, longe plus rationem maiestatis suae habere de-

A bere debet Prætor. Vnde fit quando certa iudicibus non sunt constituta loca, frustra eum ius reddere, ubi persona quam gerit publicam læditur.

Saluoq; more maiorum.

Pro solemnibus accipio opera Tribuniani. Nos fugit qualis hic maiorum mos fuerit, nonnulla tamen varijs ex locis colligi posse reor, & in primis ut pro tribunali sedens ius dicat prætor, non in subsellijs neq; alibi. Nequaquam omnibus magistratibus tribunalis fastigio utendi ius fuit, sed maioribus tantum, ueluti consulis Romæ, prætoribus, & præfecto urbis; in prouincijs uero præsidibus, proconsulibus, & imperatoribus: minores autem magistratus in subsellijs ius redderant. autor est Pedianus, Et ideo Ulpianus in l. pri. de iudic. dixit: Qui tribunali præest, uel aliam iurisdictionem habet; quod non omnis qui iurisdictioni præest tribunalis a secedit. Tribunalis sedem in sublimi fuisse arguit Quintil. Orat. inst. quando instruit eum, qui apud tribunal dicturus est, Vultu stet erecto, ut eum apud quem dicit, spectet. Cuius autem formæ tribunalia essent, Victruuius. v. de archit. scribit. Hinc est quando non in tribunali prætor quid statuit, de plano, pro eo quod non in edito sed planicie pavementi ius dicit. Cito huc Ulpiani uerba in l. si pupillus. de uerb. sig. aperte hæc significationem probantia, Proscribere, inquit, palam sic accipimus claris literis ut de plano legi possit ante tabernam, de plano, id est, de solo uia. Recte igitur Accursius, Bartol. & Bal. de plano, pro non in tribunali interpretantur.

De plano.

Item quod ueste ut trabea & ornamentis prætorij ius dicat, præ seq; habeat cætera magistratus insignia, puta lictores, falces, apparitores, sellam eburneam curulem, & alia nobis incognita. Colligo ex uerbis Ulpia. in l. i. de postul. quando meminit cæcū utrisq; luminibus orbatum non admitti ad postulandum, quia insignia magistratus reuereri non potest; & quia non nouum est à uetustioribus institutis præsentia definitionem capere, igitur non iniuria contendere posse reor, Senator Capitolinus noster quando tribunali insedit sine regio ex eборе sceptro, & præ se non teneat ex more galerum uaginatamq; enses & insignia reliqua, frustra ius dicere; neq; diuersum de sacri palatii auditoribus fortè censendum est, quisquis non in auditorio publico, aut non pro tribunali, aut non ex more maiorum indutus ius dixerit.

arg. l. non est nouum. & l. ideo. infra de legib.

Quæsiuit Gulielmus, num consentientibus litigatoribus ualeat non in loco maiorum dicta sententia: & putat ualere eo argumento, quod eorundem consensu potest tempus etiã immutari, l. ij. §. sed si iudex. de iud. quod Bartolus, Baldus & omnes sequuntur.

Quæ decisio, ni fallor, pugnat cum hac iureconsulti definitione, quod non litigatoribus, sed publico imperij decoro & maiestati consultum esse uult. Salua imperij sui maiestate, ait, non litigantium uoluntate. Porro frigidissima est illa argumentatio de tempore ad locum, quoniam temporis prorogatio priuatam litigantium respicit comoditatem, tribunalis autem ex more maiorum fastigium publicam maiestatem custodit: etenim quæ publici decoris sunt, priuatorum patrio- nibus non subiiciunt. l. quos aut. infra de postul. & l. neq; pignus. §. si. de reg. iur.

Adde, ueteri instituto quisquis ex magistratibus contra maiestatem imperij sui quid fecisset, lege maiestatis reus fiebat, ut de L. Flaminio memoriae proditum est, quem Cato censor senatu mouit ob inquinatam honoris maiestatem, per supplicium de damnato in prouincia ad spectaculum meretricis sumptum.

D ORIGINE IVRIS.

CAIVS.

C Facturus legum uetustarū interpretationem, necessario prius ab initijs Urbis repetendum existimaui, non quia uelim uerbosus commentarios facere, sed in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constat, & certe cuiusq; rei potissima pars principium est.

Ex hac præfatiūcula licet æstimare, quā magna, pulchra, necessariaq; rerum cognitio cum libris Cai nobis perijt, & quā lachrymabilē iacturam fecerimus in præclara illa Digestorū supellectili, ac reliquis iurecōsultorū lucubratiōibus. Litor græculus gloriæ Romanæ linguæ plus detrimenti attulit quā Gotorū, Herulorum, Vandalorumq; uastationes & incendia, Cautius fecisses Iustiniane siue Tribuniane, huic operi hanc præfatiūculam non inserere, ex qua teipsum damnas imperfectæ & recisæ undique iuris sapientiæ, Iuris centones utique non Digestorum libros edidisti; & ô utinam centonum legem seruasses; uerbosa uolumina causaris, nec quicquā ad opus tuis cōstitutionibus uerbosius atq; ineptius legitur, maxime nouellis, ubi neq; uerba sensibus, neq; sensus uerbis coherent.

IN L. II. DE ORIG. IVRIS. POMPONIVS.

D Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipsum Romulū traditur populum in triginta partes diuissse, quas partes Curias appellauit, proptereaq; Reip. curā per sentētijs partiū expediebat, & ita leges quædam ipse curiatis ad populum tulit: tulerūt & sequentes reges.

Zafius. Doctissimos atq; elegantissimos in hanc legem commentarios Vldricus Zasius nuper edidit, uir quidem linguæ Romanæ candore ac iuris sapientia illustris; uerum quia natura ita comparatū est, ut messor quantumuis diligens efficere nō ualeat quin spicilegiū relinquatur, igitur non tanquam perfectō operi fastigium impositurus, sed superstites spicas collecturus accedo, ne pereant.

*Gubernationū
species.*

Gubernationum species iustæ tres à sapientibus definitæ sunt: prima Regia, quæ dei typum tenet in terris, & hæc naturalissima, si innocua fuerit, ut apum sine aculeis, quam Plato tum Cretensem tum Laconicum nominat.

Secunda optimatum, quam senatoriam nostri nominarūt: Græci aristocratia.

Tertia popularis, cuius institutum est per uicis imperandi parendiq; & hæc Respublica, quasi res populi.

Quarum omnium finis est commune bonum & uniuersorum utilitas, Ex his nonnullas mixtas fieri, ut optimatū regię iunctam; aliam ex populari & senatoria; tertiam ex regia, senatoria, & populari mixtam, ut Platoniam, & hæc omnium perfectior, quam à Romulo sapientissime institutam hic uidemus. Primū enim centum senatores sibi iunxit, mox uniuersum populum xxx. diuisum partibus, quas à cura ferendæ Reip. Curias appellauit, quarum suffragijs omnia expediebantur, leges decernebantur, & hoc est ferre ad populum leges, scilicet in populū consultationem ponere, & interrogare si placeret; non autem promulgare ut illiterati dicūt. Idem fecerunt sequentes reges, unde omnes leges regię curiatæ sunt appellatæ. Hunc locum pulcherrimum iudicauit tuus Leo X. Clemens clementissime, & à nullo antea obseruatum dicebat, & se apud alios non legisse.

*Ferre ll. ad
populum.*

Taceat igitur adulator Sabellicus in Venetorū historia, qui primordia Urbis parum lata prohibet, quod longam prius, inquit, seruitutē fenserint quā ullam libertatis

A libertatis dulcedinem, nam nulla lætior omnium sapientum iudicio, nulla tranquillior, nulla appetibilior libertas est quam sub regia gubernatione; longe uero præstantior sub hac Platonica & Romulea mixtura. Nullam unquam Romani sub regibus seruitutem seruiuerunt nisi sub Tarquinij, quam repente excusserunt. Crispus in Catilina: Post ubi imperium regium, quod initio conseruandæ libertatis atq; augendæ reip. causa fuerat, in superbiam dominationemq; se conuertit, immutato more annua imperia binosq; imperatores sibi fecere.

Exactis deinde regibus, lege Tribunitia omnes leges exoleuerunt.

Obserua eiecto rege, leges regias non intelligi abrogatas. Quid autem de expulsi tyranni legibus: mox cum tyrannide antiquatas arguit Diui Leonis constitutio in l. decernimus. de sacrosan. eccle. quam Cynus, Bar. & Bal. sic intelligunt.

Sed quare aliud in rege, & aliud in tyrāno? quoniam legitima regalis est potestas, & eius ueræ sunt leges; tyranni uero, quia uis est, eius scita nō sunt leges. Fuis hæc ista tractaui in libris quos ad sanctissimum Leonem X. Pon. Max. de principatu scripsi. Cæsar Borgia defuncto Alexan. vi. eius patre, Vaticanum ualidissimo exercitu occupauit, ut ad eius nutū Pontifex crearetur. Nam haud minima pars Cardinalium eius factionem tuebatur; tandem multis pellectus promissioibus, & ante omnia incolumitatis, in Iulianum episcopum Hostien. qui Iulius II. appellatus est, consentit.

Quæsitum fuit, num Iulius stare promissis deberet? omnes ferè stari oportere censuerunt, eo uulgari quod hostibus etiam seruanda est fides. Ipse uero respondit: Promissis tyranno, maxime de incolumitate, factis stari non oportere; late dicebam eos qui contra sentiunt, quanta inter utrunq; sit discrepantia.

B Tametsi hosti religiose seruanda est fides, nō tamen tyrannis, neq; piratis, quibus cum nullum ius esse maiores nostri definierunt, neq; fidem, neq; iusiurandū: at cum iusto hoste totum ius fœciale, ac perduellionis uiget. Fides, iusiurandum & alia multa iura cōmunia esse testatur Cicero: ex aduerso exitiales humani generis pestes tyranni & piratæ sunt definiti, perfidi, immanes, impij, ex hominum communitate omni uia exterminandi. Quænam carior, quæ arctior, magisq; inuolabilis coniunctio esse potest illa, quam inter patrem & filium, diuina humanaq; iura cōstituerunt? & tamen honestissima paricidij causa in filio est, tyrannū patrem occidisse. Cōcludo itaq; neq; tyrannis, nec piratis ceterisq; publicis prædonibus fidem incolumitatis seruandam communi saltem causa, contraq; ius humanae societatis facere eū qui fidem datam seruat. Hæc si noua nostris Leguleijs uidebitur sententia, tamen uera est, quam ex recte philosophantium scholis hausi, & Ciceronis iij. offi. traditionibus.

Hosti seruanda fides.

L. Minime. in fra de relig. & sumpt. su.

Ad stipulatur his præclara illa Baldi sententia, dicētis: Si Papa aut Imperator aut Rex liberam ciuitatē cogit profiteri esse suam, fidelitatisq; iuramentū exigat, nihil tamē minus & professionē & iusiurandū non tenere ratione inquit, quod tunc ad instar tyrāni redigunt, quod Iason in præludijs fœderū, & literatissimus Cotta in memorialibus suis cōmendat. Sentit ergo Bal. neq; fidē neq; iusiurandū tyranno præstitum seruari oportere, neq; legitimo etiam Principi, quod plus est, in eo quod tyrannū agit. In eadem causa esse indociles hæresiarchas didici à sanctissimo sapientissimoq; Leone X. Pon. Max. dum hæc scripta recitarem: cōmemorauit enim Ioannem Hus, & Hieronimū discipulū grauissimo Constan. concilij iudicio, promissa quamuis securitas fuit, legitima flamma concrematos. Et iure quidem, postquam tyrannis, quia corpus occidit, fides seruanda nō est longe minus hæreticis his qui occidunt animas. Porro fieri nō potest incolumitas uiris huiusmodi, quin simplices fidelium animæ capiantur; at graue est fidem

In l. nec si uolens C. de libe. cau. per illum tex.

Hæreticis fides non seruanda.

fallere; ueruntamē promissa cōtra Christum fides si præstetur, utiq; perfidia est;

Quas in tabulis eburneis scriptas pro rostris posuerūt, ut possent leges apertius percipi.

Posuerunt leges, non composuerūt, ut in uulgatis codicibus malis legitur.

Accursius pro rostris, id est ante oculos & hora hominum non male intelligit, & etymologiam coniecuratur.

Baldus rostra credidit esse archiuum publicū; unde infert, quæ in archiuo publico sunt pro rostris, id est, ante oculos hominum posita existimari, cum ab omnibus legi possint & eorum copia haberi, idq; satis esse ad uulgandas leges, ut omnes teneant.

Ergo in publicum, ante ora omnium quid edere, & in archiuo publico recondere, paria esse sentit Baldus. Et propterea leges in archiuo repositas æque ut publice omnibus uulgatas ligare, quæ ut ridicula & periculosa, sic falsa est sententia, quamuis pro oraculo habeatur; nimirum ignorantia rerum Romanarum, & latinitatis hoc efficit, quam quidem inscitiam nō tam per se detestandam arboror, quàm quod supina & affectata est.

Reuerenter dico impudentis esse audere de legibus Romanis disputare, sine cognitione rerum Romanarum, ac sermonis quo sunt scriptæ. Necessariam Caius scribit in præscripta sua præfatiuncula, & Pomponius in initio huius legis talem cognitionem; hinc est quod nō hic solus offenditur error, sed plus mille à doctis uiris, totidemq; falsæ in iure decisiones notantur. Non hæc dico corripienti animo, sed admonendi Iustinianos, ne communi errore, cognitu digna, ac necessaria contemnant,

Archiuum.

D

Nimis multum, me deus, inter se differunt Archiuum & Rostra. Archiuum, non est qui ignoret, esse repositorium librorum, siue sit publicum siue priuatum, & non sine exacta custodia haberi clausa, quæ in archiuo reconduntur.

Rostra.

Rostra autem fuisse didici forum ante curiam Hostiliam, appellatum à rostris nauium, quæ nauali pugna ab Antiatibus captæ feruntur, ubi pulpitum erat concionantium his rostris ornatum, ibiq; legum tabulæ affigebantur omnibus conspectuæ, & trinundino quoq; die antequam ratae essent, quia uniuersa plebs ex agris confluebat, uulgari solitas. Macrobius in Saturnalibus meminit, Quod institutum ex legibus Solonis decemuirum receperunt.

Redeo ad Baldum. Archiuorum uides usum ad res repositas seruandas; rostrorum autem ad uulgandum ibi appensas; quomodo ergo rostris æquiparas armaria? & non ueram iuris definitionem inde colligis ac doces, scilicet legibus in armario clausis ligari iusta ignorantia ignorantes.

His legibus latis, ccepit, ut naturaliter euenire solet, ut interpretatio desideraret auctoritatem prudentum, necessariamq; disceptationem fori. Hæc disputatio & hoc ius quod sine scripto uenit, compositum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur ut cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, sed communi nomine appellatur Ius ciuile

Nō alius in toto iuris corpore locus est qui clarius doceat sine sapientium interpretatione leges siue statuta muta iacere. Nam XII. tab. leges, de quarum interpretatione Pomponius loquitur, nō aliud tum erant, quàm id quod nostri nunc statuta uocant, & ideo ius commune non faciebant. Porro Imperium Romanum XII. lapidem nō egrediebatur, unitimi populi, aut socij, aut foederati, aut hostes erant.

Vnde

A Unde liquet, arbitror, insulse dubitatū, utrum statuta interpretationem recipiant: quam q. Albericus ut magni faceret rotam memorat, palamq; sit iurisconsultoriam interpretationem à statutis desiderari quæ ex bo. & æq. uoluntates scrutatur, amplectitur. Pomponius ait desideratam auctoritatem prudentum, non autem grammaticorum qui uim duntaxat uerborū insecratur: quippe qui interpretationem à statutis reijciunt, ius bo. & æq. reijciunt. Quod est contra Signoreliū Homodeum uirum alioquin sapientissimum, & cæteros contendentes nō aliter statuta quàm uerbis tenus intelligēda, multumq; esse inter statuta & ll. quod hæc ius cōmune, statuta ius huius & illius priuati populi faciūt, strictiq; iuris esse, & ideo uerbis non expressum pro non dicto esse: neque mirum dicunt in ll. diuersum per quas conuenit nihil indiscussum relinqui, quia non aliud post ipsum ius superesse quod decidat, & absurdum uidetur casus relinquere indecisos: in ijs uero quæ statuta nō definiunt non potest desiderari decisio, cum præstet semper ad sit iuris communis decisio. Quæ probabilia uisa sunt multis non considerantibus iurisconsultorum sudores in ll. ac stipulationibus interpretandis, neque distinguentibus inter ius commune, & cōmune quod duplex esse ostendimus, & ignorantibus Roma. ius ab initio non aliud fuisse quàm municipale, post propagatū autem imperitū cœpisse esse ius commune inter omnes Imper. Roma. populos, & sic positū semper à iureconsult. secundum uoluntatem ex bono & æquo interpretatū, ut in iplis. ff. lib. licet inspicere, neq; extat ratio cur in altero magis sequenda sit mens. Falso ergo dictum non superesse aliud ius cōmune, à quo decisiones casuum omifforum duci queant, ius enim gentium æternum non hominum dicitur, sed sola naturali ratione cōstitutum, quæ ratio iugiter uiget æqua iusta omnium decisionum mater & fundamentum, neq; se expectari patitur ubi iusta definitione opus, ut supra in tractatu de bo. & æq. explicatum fuit.

An statuta in interpretationem recipiant.

B Nō ineleganter colligit Bal. legum interpretationem similiter & fori disceptationem usq; ad eō necessariam, ut nulla cōstitutione inhiberi queat. Si necessaria, inquit, est, ergo eius contrarium impossibile statutum non ualet. Et intelligo de uera & iusta interpretatione, sine qua dictum uel scriptum nequit intelligi, neq; ab iniuria, & absurdo uindicari potest. Porro naturaliter cuiusq; lectionis finis est intelligere, medium autem ad intelligendū, uera est interpretatio: unde consequens sit ipsam etiam interpretationem æque à natura esse. Et obseruandum est non cuiusque interpretationem recipiendam, sed eius duntaxat prudentis qui auctoritate ualet: unde sit non de grammaticali expositione Pomponium loqui, sed iurisconsultoria uoluntatis scrutatrice, & aduocatorum usum esse necessariū, & tolli nō posse. Quanta autem molis in Repub. sit, petendum est à diui Leonis cōstitutione, in l. aduocat. C. de aduoc. diuer. iudi. insuper forensium disceptationum definitiones, aut præiudicium, aut ius facere: quo in gradu apud nōs hodie, ut reor, sunt decisiones Rotæ.

Interpretatio ll. necessaria.

Iurisconsultoria auctoritas interpretandi.

Sed communi nomine ius ciuile nominatur.

Veluti XII. tabularum interpretationes uidemus hic ius ciuile, & alibi ius legitimum appellari: pariter legū municipalium interpretationes, ius municipale recte dici possunt. Ratio in promptu est, quod legis sensus nō diuersum quid est ab ipsa lege, neq; aliud est interpretatio, q; mentis legalis enarratio, & per hoc ipsa met lex est. Merito idcirco uera legis interpretatio, uera lex dici potest. Illaq; uera censeatur interpretatio, quæ aut prudentum constat auctoritate, aut forensibus disceptationibus excutitur: item illa per quam efficitur, ne syllaba quidem in oratione frustra sit posita, aut absurdum iniquum ue excluditur.

C Euenit ut necesse esset reipub. per unum consuli. nan. Senatus nō omnes prouincias prouide gerere poterat, igitur constituto Principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset.

Imperator cur
constitutus.

Haud ociose à Pomponio dictum reor, Principem ideo constitutum fuisse, quod Senatus omnes prouincias prouide gerere non poterat, & sic non ad dominium urbis, sed ad bene administrandam rempub. Senatui iunctus fuit, & eas regendas prouincias, quas Senatus gubernare solus impotens erat, ueluti limitares prouincias, & ceteras quæ sine armis retineri nequibant, pro quibus moderandis, necessum fuit, per unum consuli ait Pomponius, non autem dominari, qui exercitibus imperaret, à quo imperio Imperatores, id est exercituum duces appellati sunt. Trahor enim in hanc sententiam Strabonis autoritate, cuius locupletissimum testimonium aperit nobis huius loci sensum. De qua re fusius differuimus in libris de Principatu quos ad Leonem x. Pont. Max. dedimus, Strabonis autem uerba sunt hæc: Cæsar Augustus, cum patria ei totius imperij patrociniū permiserit, & pacis & belli, quæ diu uixerit, potestatem habere, totum imperiū bifariam diuisit: nam partem sibi asciiuit, partem populo dedit, ac sibi quidem quæcunq; militum præsidio indigeret. Ea est regio Barbara, & gentibus nondum subactis finitima, sterilis sanè, et cultu difficilis, ut propter cæterarum rerum inopiam, & copiam munitionum iugum detractet. Populo autem reliquam concessit, quæ pacata est, & facile sine armis retinetur: utranq; portionem in prouincias complures diuisit, quarū aliæ Cæsaris, aliæ populi dicuntur. In suas præfecturas Cæsar ipse administratores mittit, & alio tempore aliter partitur regionem, & ut res postulat, ita uersatur. In populi prouincias populus imperatores, uel consules mittit, si hæ quoq; in diuisiones alias deducuntur prout usus postulauerit, in initio tamen duas consulares *Recit*, Libyā scilicet quæ Romanis paret, ea duntaxat excepta, quæ prius sub Iuba fuit, nunc non sub Ptolemæo est illius filio, & Asiam cis Alim, et montem Taurum, Galatis exceptis, & gentibus quæ sub Amynta fuerunt: præter etiam Bithyniam, et Propontidē. Præturas uero decem in Europa quidem, et adiacentibus insulis, eam scilicet quæ ulterior Iberia dicitur, circa Betim flumē est, et Attacen, et ex Celtica Narbonensem; tertiam Sardiniam cum Cyro; quartam Siciliam; quintam & sextā Illyrii partem, quæ ad Epirum, et Macedoniam; septimam Achaiam usque in Thessaliā, et Etholiam, et Acarnaniam, et nonnullas Epiri gētes, quæ Macedonia sunt conterminæ; octauam Creten cum Cyrenaica; nonam Cyprum; decimam Bythiniam cum Propontide, et quibusdam ponti partibus. Ceteras Cæsar prouincias habet in quarum alias procuratores mittit consulares uiros, in alias prætorios, in alias homines ex equestri ordine. Reges uero, & Principes, et decarchæ eius portionis sunt, ac semper fuerunt.

• Hæc Strabo cum uerbis Pomponij congruentia. Quæ omnia obserua
• ijs quæ diciturus sum in l. i.
de con. princi.

FINIS.

Memoriae proditum est, Clementis. Clemens, Epicureo-
rum & Stoicorum libros, quod ruditer, & sine ullo nitore
scripti essent, non nisi a suis legi solitos. Neque diuersum
contingere nostris nunc Iuris professoribus experimur.
Digestorum quidem libri ab omnibus passim summa delectatione le-
guntur: Commentaria uero in illos tot sudoribus lucubrata, ut pri-
mum in manus ueniunt, reijciuntur. Ab utentis sane ocio & literis esse,
inquit Cicero, cogitationes suas ita scriptis mandare, ut neque allie-
cere lectorem neque delectare possint. Quod uitium ut euitarem, & uo-
to Leonis X. fratris tui, qui in omni re uel literaria, in primis acer-
rimi atque grauissimi iudicij erat, quantum in me esset, satisfacerem,
sex libris omnia rite repetita, quae ad legum Municipalium tractatum
pertinent, memoratu digna supra uulgarem consuetudinem paulo
elegantius, & quantum materia ipsa & ratio differendi postulat, hic
explicantur, ad artem redacta ex ueterum & recentium Iurisconsul-
torum traditionibus: quorum sententias, quae pugnare inter se ui-
debantur, summa diligentia conciliare studui: & quae confuse
multa ab alijs scribuntur, atque obscure, hic lucide, distin-
cte, suisque locis ac uocabulis restituta lector inueniet,
tam iuris quam rhetoricae studiosis cogniti-
u necessaria. Vale, Pontificum Max.
decus & ornamentum,

MARI SALOMONII

ALBERTISCHI, IURISCONSULTI, EQVITISQVE ROMANI, AC ADVOCATI CONSISTORIANI, IN LEGEM, OMNES POPVLI, COMMENTARIO RVM LIBER. PRIMVS.

CAIVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM.

Omnes populi, qui legibus, aut moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est ciuitatis, uocaturque Ius Ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes gentes peræque custoditur, uocaturque Ius gentium, quasi quo iure omnes utuntur.

*Inst. de iur. nat.
§. ex non scripto.*

Sunt populi, qui scriptis tantum legibus utuntur, ut olim Athenienses; sunt qui non scriptis, ut Lacedæmones; sunt qui scriptis simul & non scriptis, ut Romani: & idcirco lego distinctiue legibus, aut moribus, ut in antiquis exemplaribus inueni; propter quod tolluntur omnes ambages de relatiuo quis, uel qui. Errant qui putant esse populos, qui neque legibus, neque moribus uiuant, quod est impossibile. Nam latrones etiam conuiuere nequirent, sine certis inter ipsos institutis, maxime de quærenda & partienda præda. Nec ociose uerbo Reguntur usus est Iureconsultus, ut ueterem inter sapientes quæstionem dirimeret. Disputant enim utrum à legibus, an hominibus regi conueniat, id est, magistratibus præsent legibus, an leges magistratibus, de quo in l. ij. de ll. dicemus.

Quod uero naturalis ratio inter homines constituit, id peræque &c.

i. dist. c. ius naturale. et c. ius ciui.

Nunquid Ius ciuile non ratione, aut alia ratione quam naturali constituitur? & utique non alia quam naturali. Porro à ratione, quæ ius commune efficit, penitus recedere non ualet, cui etiam seruire in multis, supra in l. Ius autem. tradit Vlpianus. Vtrunque ergo & gentium, & ciuile à naturali ratione proficiscitur: Gentium quidem diuina quadam uis, siue ratione dictante, inter omnes homines diffusum receptumque custoditur; Ciuile uero non sine hominis decreto, intra septa tantum constituentis populi uulgatum uiget; humana itaque semper ratio, in utroque dominatur & præsidet.

De legibus populorum scrutari conuenit: Primo, quo iure constituentur: Secundo, quales constitui oporteat: Postremo, de earum interpretatione & sensu.

l. ex hoc iure. supra eo.

De prima quæstione procliuior sententia est per hanc l. Populis condendarum legum factam esse potestatem, quod Politus in suis annotationibus, non iniuria fortassis deridet: Narrat, inquit, hæc lex, non disponit. Verba sunt ex institutionibus Cai iuriconsulti excerpta. Nam consequens ista ratione foret. ante hanc l. id est, ante Iustinianum qui uim legis tribuit, populis non fuisse ius scribendi sibi ciuilibus societatis condiciones, & pacta. At probabilius est eodem iure gentium, populos sibi leges dicere, quo ipsæ sunt ciuitates. Quod Baldo hic placet, & Aristoteles secundo politico cum probat, suadetque naturalis ratio, quod frustra ius gentium in ciuitates coiri instituisset, nisi quemadmodum inter se uiuerent disponendi fecisset potestatem.

A potestatem. Ius (inquit Aristoteles) ciuiliſ societatis eſt ordinatio, ſine qua conſiſtere non poſſunt populi.

Quales autem leges conſtitui oporteat, Iſidorus & Gratianus ſic docent: Erit autem lex honeſta, iuſta, poſſibilis, ſecundum naturam, ſecundum conſuetudinem patriæ, loco temporis conueniens, neceſſaria, utilis, manifeſta quoq; nihil per obſcuritatem incautum captione contineat, nullo priuato cōmodo, ſed pro communi ciuium utilitate conſcripta.

Hiſdem item autoribus tales eſſe debent, ut earum metu humana coërceatur audacia, & nocendi recidatur facultas, tutaq; ſit inter improbos innocentia. Poſtremo Platone, Ariſtotele, & Cicerone autoribus, leges huiuſmodi eſſe oportet, ut ualeant tranquillum ciuitatis ſtatum componere, ſtabilire, tueri, animos erga deum, religionem, ciuilem humanamq; ſocietatem affectos habere, & omnes deniq; in officio ſic continere, ut improbi lineas tranſilire ne poſſint, boni ne uelint. Adde ex ſententia ſapientiffimi Iſocratis ad Nicoclem, in primis ne tales ſint leges, quæ diſcordias nutriant, quinimmo lites omnes, & controuerſias funditus tollant. Iam ad quæſtiones accedamus, quæ ex præpoſitis definiuntur.

S I T L E X.

Occidens ciuem capite puniatur: occidens aduenā nūmaria pœna plectatur. Quaritur de iuſtitia legis.

Pro ſtatuto eſt, ueluti grauius delictum eſt ciuem q̄ alienigenam occidere, ſic iuſtum, grauiorem pœnam conſtitui de occiſo ciue, cuius amiſſione læditur reſ publica: etenim corona ciuica donabantur, qui ciuem in prælio ſeruaffent: præclareq; Scipio dictitare ſolebat, malle ſe unum ciuem ſeruare, q̄ mille hoſtes occidere. Vnde planè intelligitur quanti faciendâ ſit ciuis unius uita: plurisq; com-
Bmoda noſtra uel publica habenda ſunt, quàm inimicorum magna ſtrages, uel de-
trimenta: circa quæ triplex ſuccurrit inſpectio.

Prima, utrum uerò grauior ſit præpoſita occiſi ciuis pœna.

Alterâ, utrum ualide de occiſo homine, pecuniaria conſtituatur pœna.

Tertiâ, utrum ferendum ſi non capitalis pœna, de occiſo aduena ſtatuatur.

Redeo ad primum. Quanc̄ ſuapte natura, omnis perſonalis pœna grauior ſit quacunc̄ nūmaria, nihilominus in præſenti ſpecie, nulla grauior de occiſo ciue ſtatuta uidetur, quoniam omni iure, de homicidio debita ac iuſtiſſima eſt pœna capitis. Excedat igitur capitalem legiſlator oportet, qui acerbius uindictari uult ciuium cædes. Nam hoc caſu, illam grauiorem arbitror, quæ legitimam pœnam ſupergreditur, & leuiorem quæ citra legitimam inſigitur, & propterea tali ſtatuto, de occiſo aduena uere leuior imponitur pœna, de occiſo aut̄ ciue nō grauior.

Secunda quæſtio non noua eſt, & adhuc ſub iudice. Hoſtien. cenſuit inualidum ſtatutum, haud illepida ratione diminutæ pœnæ, quod ad cædes pronior ſit audacia, ubi coërcenda foret. Archidiaconus & Tancredus in compendioſa ſua repugnare id ſtatutum dicunt diuino, humano, pontificioq; iuri, ſequunturq; Ioan. Andre. Butr. Anch. Gemi. Panor. & tota ferè Canoniſtarum ſchola diuerſam partem defendit. Albericus in quæſtionibus ſtatutarijs mouetur quod inter ſe ciues hoc ſtatuiſſe poſſunt, per hanc l. Adiecitq; totum mundum hoc ſeruare. Idem ubiq; ſentit Bartolus, & Angelus pro Bart. Immola adducit, quod lege Cornelia non ſemper capite feriebantur homicidæ: quidam admittunt in homicidijs iam factis. Inclinat Baldus, ſi non parua pecunia multentur, quod Romano in ſingularibus placet.

Ad detegendam huius legis malitiâ exercenda eſſet Lucij Neratiſ ſagacitas. Neratius cum ferre non poſſet, lege XII. tabularum iniurias xxv. aris pœna

c. erit. iij. diſtin.

c. factæ, iij. diſtin.

In ſumma de cō
ſe. §. iij. in ſi. et
c. ſi. eo. ti. et. ij.
de delict. pue.
xxij. q. iij. ca.
i. et. c. Epico.
ne cle. uel mo.
in vi. c. ſi. de cō
ſe. ij. parte. q.
cxxxij.
l. l. de pub. iud.
l. i. ad l. iul. de
gi.

C uindicari, seruum cum sacco affium sequi se iussit; ipse obuios palmis caedebat, & mox singulis singulos xxv. asses pendi iubebat. Inde admoniti Praetores, de aestimandis iniurijs edicta posuerunt. Eodem modo pecuniosus quisque si occideret, legem de qua loquimur, ridiculam & infamem faceret. Mihi igitur semper humanior, ac uerior uisa est Hostiensis sententia, impellente diui Cypriani auctoritate ad Donatum sic scribentis: Quod potest redimi, non timetur. Et alibi: Grande scelus non est, quod potest redimi. xi. q. iij. c. pauper. Nullam reus pertimescit culpam, quam redimere nimis existimat. Hieronymus ad Macedonium: Cum timetur, boni inter malos quiete uiuunt, & mali coercentur. Et propter hoc idem in primis factas leges Isidorus & Gratianus tradiderunt, ut in ipsis improbis, formidato supplicio refrenetur audacia, & nocendi facultas. Indubium est ergo, nisi formidolosa sit poena, improbitas non coerceatur: si non coerceatur, immanis, diraque debacchabitur. Formidolosa autem non est, quae pecunia potest redimi; unde consequens fit, non leges, sed labes esse, quibus nocendi crescit audacia. Hanc partem ex recentioribus egregius Aretinus consultus, intantum probauit, quod adiiciens dixerit deterius esse bono publico, maleficium atrocissimum leui poena puniri, quam uolere decorem ordinis ecclesiastici. Probat etiam Corsetus citando Caluanum doctorem antiquissimum, Sequitur & Felinus in Rub. de homic.

e. omnis. et c. fa
ctis. iij. distin.

Argument. l.
conuenire. de
pac. dot. et l. i.
supra. de iusti.
et iure.
Consi. lix.

Alberici argumenta sic refelli posse reor. Ciues inter se, quod natura turpe est, aut reipublicae noxium, statuere non posse, & sequeretur absurdum, quod leuior poena remaneret de occiso ciue, quam de occiso aduena. Nam si hoc inter ciues ualet, proculdubio in detrimentum alienigenarum non ualet, in quos populus nullum ius habet sic statuendi. Et propterea de occiso ciue nummaria remaneret, de occiso autem peregrino, capitalis non esset sublata, ut tertia quaestione dicitur. Estque a uero alienum, totum mundum id seruare, cum longe plures sint populi, ubi de homicidio poena sumitur capitalis. Neque Baldi placet temperamentum, quoniam quisquis soluendo non est, aut impune occideret capitali sublata, aut capitis supplicium subiret, non quia occidit, sed quia pecuniosus non esset. Neque admitto illam distinctionem de homicidijs iam factis, quia magis indulgentia nuncupari potest, quam poenae constitutio. Imolae argumentum nihil est, quoniam lege Cornelia, mortis in humiliores, deportationis autem cum publicatione bonorum in honestiores poena est, quae altera mors est. Immo omni supplicio forte grauior, nudatum omnibus fortunis in alterum orbem deferri, ad indefessam poenam maximae egestatis.

De tertia quaestione apud nostros nondum didici definitum, uerum humanitatis ratio negat exterorum caedes leuius conquiri. De qua re Cicero secundo Officiorum sic loquitur: Qui ciuium dicunt rationem esse habendam, exterorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem, qua sublata, liberalitas, beneficentia, bonitas, iustitia funditus tollitur: quae qui tollunt, etiam aduersus Deos immortales impij iudicandi sunt. Ab his enim constitutam inter homines societatem ouertunt, cuius societatis arctissimum uinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire, uel externa, uel corporis, uel etiam ipsius animi, quae uacent iustitia. Haec Cicero. Et Iureconsultus hominem homini insidiari nefas esse scribit, propter cognationem inter homines a natura constitutam, non inter ciues dixit. Quapropter latere non debet tres esse humanae societatis gradus praecipuos. Primus quidem est omnibus arctior atque angustior, inter eos qui eiusdem sunt domus uel familiae, qui oeconomicus appellatur. Alius latior inter eos qui eiusdem sunt ciuitatis, politicus. Tertius est, qui latissime patet inter

In l. ut uine.

A inter omnes gentes totius orbis, quasi urbis unius, unde Ius gentium hoc, & ex illo Ius civile nominatur. Et licet societatis cuiusque proprium sit, suum quoddam bonum exquirere, tamen omnium summa communis ea est, scilicet uita securitas, & beneuendo animi tranquillitas. Verum quo latius extendit se bonum, eo semper est melius ac praeligendum. In naturale quippe est, minus bonum anteponi maiori, & idcirco bonum politicum praeualet oeconomico, & utriusque praeponeitur, quod inter omnes gentes diffunditur; & ueluti paterfamilias non ualet intra suos parietes quid constituere, quod institutis ciuitatis repugnet, ita nec populus intra moenia statuere quid potest, quod humanum conuictum uiolet. Nam non aliter se habere debent iura ciuilia erga Ius gentium, quam habere se possunt collegiorum leges erga suae ciuitatis instituta. Porro ciuitates ipsae non inepte collegia dici possunt, si conferantur ad orbem uniuersum, ueluti corpora ipsa ad ciuitatem collata, recte collegia nominantur. Vtrobique coetus sunt hominum iure sociati, & in multis ab Accursio aequi parantur in l. Ciuitas. Si cert. pet.

Ex quibus plane concludi potest, contra humanae cognitionis rationem illam legem esse, quae de homine occiso, maxime ob id quod alienigena est, capitali abrogata poena, pecuniariam imponit, & ideo inualidam esse. Confert illud Baldi dicentis, Mundum communem patriam esse, & ideo exteros inquilinos de ciuitate eijci non posse, quoniam eijcere, inquit, & interdicare est poena, quae sine causa imponi non potest. Hinc coniector nec quenquam urbe Roma, ut communi patriam prohiberi posse; qui interdictus est sua patria, etiam urbe interdictum esse; Vlpianus de inter. & releg. constitutum meminit in l. relegatorum. Hinc item efficitur neminem Romae exulare posse, nec relegari, & hodie scelera ubique

Cicero i. de oratore.

B admissa, Romae uindicari publice uidemus.

LEX TIPHERNI.

Re furtiua publice & bona fide in mercato empta, uendicandi ius domino non sit, nisi restituto emptori pretio.

Duos boues ex agro Aretino abactos, & Tipherni in nundinis bona fide emptos, dominus uendicat.

Quaestionis est, utrum ualeat statutum.

Gandinus hinc inde recitat argumenta, refertque Dini & Martini uicisse sententiam, existimantium dominum uendicantem non obligari refundere pretium, eo quod in detrimentum eorum, qui non suae ditionis sunt, uanae sunt leges. Sentire ergo uidentur, seruandum statutum inter homines dumtaxat constituentis populi. Non multo dissimilem cautelam, seu, ut arbitror, cauillationem docet Bartholomaeus Veronensis: Emptorem rei, quam timet uenditoris non esse, uti emendo publice contestetur se domini nomine emere, paratumque rem restituere, quamprimum pretium retro sibi dabitur, sicque intrepide eruat, inquit, siue furtiua sit res, siue ui rapta, siue praeda, ne cogatur domino restituere ante persolutum pretium, fretus Hostiensis autoritate, qui rem praedae dixit emi secure sub contestatione praescripta. Mihi autem persuadeo, & statutum, & Veronensis consilium omnino detestabile, inualidum, ea in primis ratione, quod inuitat homines ad furandum. Nam qua ratione receptatores publice odiosi sunt, eadem profecto huiusmodi emptores legibus infensi esse debent, ab utriusque enim latrones & fures animantur. Plus enim ad latrocinia impelluntur paratis ex uenditione pecunijs, quam receptatorum latebris. Consilium profecto Hostien. pertinet ad res redimendas ab hostibus, & a Barbaris, quibus cum ius postliminij est, & captiuos faciendi, & ab hisdem capta redimendi, & in causam pignoris retinendi,

Argu. l. conuenitur. de pac. dot. et l. i. ad Maced.

l. postliminij §. in pace. de capti.

C donec exolutum precium reddatur; neque uideo leges de redemptis ullam protestationem requirere. At in casu nostro, de rebus furtiuis, & ui raptis agitur, quædamno publico & dominorum emerentur, exemploque inciuili ad latrocinia nutrienda. Ineptissimaque ea cautio uidetur, ut ematur domini nomine, quasi dominus rei suæ emptor fieri possit.

l. mulier. et l. in bello. §. si ser. et. §. de portatu. de capt. et l. ab hosti. redē. et l. si. C. eos dem. ti. Argu. l. in ciuilem. C. de furt.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVÆ
CONS. IN L. OMNES POPVLI,
COMMENT. LIB. II.

VPEREST de interpretatione loquamur, de qua uaria & numerosa distinctionum serie tractatum inuenio. Verum à doctores nostris nuda ingenij ui in reconditos usque sensus penetratū uideo, & quod assecuti non sunt, non ipsis est imputandum, sed Romanis calamitatibus, per quas bonæ artes unā cum imperio penitus cōderunt. At quia tua ope & opera Beatissime Pater CLEMENS Pont. Max. è tenebris in lucem prodire cœperunt, non dedignemur quæ in Pandectis desiderantur, aliunde mutuari. Quæ si Iustinianus, siue Tribunianus, integris Iurisperitorū libris, passi fuissent ad nos uenire, alienas chartas reuoluere non cogemur. Non reprehensibile igitur futurum arbitror, si ueterū Iurisperitorum traditiones sequar, Cicerone, Seneca, Pediano, Quintiliano, Consulto Fortunatiano, & alijs multis autoribus, & eo libentius, quod cum nostratiū dictis conuenire uisa sunt, si sine inuidia conferantur. Audacter itaque aggrediar, tuo numine adiutus, & ab illo uulgatissimo auspicabor.

D Vtrum in statutis à propria significatione recedere liceat. Quia stricti iuris sunt, dicunt, Quid inde? an in his quæ latioris iuris sunt, cuique liberū est, in quam significationem uerba uelit effundere, & in his, quæ angustioris sunt iuris, à proprietate recedere non ualeat? Quid si autor statutarius improprie loquatur, an inutilis erit constitutio? An lector proprie interpretabitur? unde alia exoritur inuestigatio: Num in aliam significationem uerba exaudiri queant, quam sentiat qui loquitur? Quæ & in illam recidunt, an mens, an uerba spectanda sint? Si uerba, profecto uoluntatis paruifacienda est ratio; sin uoluntas custodienda est, uoluntati uerba ancillentur oportet.

*In l. non aliter. de leg. iij.
In l. si quis filius. de test. tut.
In l. labeo. de sup. leg.
In d. l. si quis filiabus.
In l. si cum ante. de do. ante nup.
In l. mancipia. C. de ser. fug. inc. i. de feud. succ.*

Preterea periculosum est, uocabulorum subtilitates in statutis sequi. Ro. consilio iij. refert, teste experientia, maiorem partem populi condentis statuta uulgum imperitū esse, & propterea imperite intelligenda. Quod Caccialupus præceptor meus hic probat. Porrò statuta & stipulationes in manu eorum uidemus esse, quorum pars potior tabellionatum exercent, homines latinarum uocum ignari, à quibus stultum est uocabulorum proprietates exigere. Marcellus Iureconsultus: Ab his qui abusive plerumque loquuntur, & non proprijs uocabulis semper utuntur, desiderari non debet uerborū proprietates. Vnde palam fit, uerba proprie intelligenda, nisi loquentis persona diuersum suadeat. Suadet autem loquentis uel imperitia, uel consuetudo uocabulis abutendi. Quod contradicit Bartolo, existimanti notariorum uerba secundū ius intelligenda, ad differentiam idiotarum. Ius enim exigat, nihil non suo uocabulo dici, quod notariorum imperitia præstare non potest. Accedit his Accursianū illud: Non omnes sciunt dicere, heredem instituo. Ex quo Alex. colligit, non omnes scire uti uerbis proprijs. Cuius monet crassi hominis uerba, esse intelligenda: quod Bald. ubique commendat. Idem de uerbis idiotarum Accursius & doctores tradunt. Ioan. Cald. consilio iij. iij. & Alexander consi. xliij. libro ultimo, responderunt à iuris sapientibus leges conditas,

A ditas, ex iuris peritia accipiendas. Ro. uero ex communi uulgi usu, consi. iij. At impossibile hoc esse Cicero pro A. Cecinna docet, his uerbis: Quæ lex, quod Sen. cons. quod magistratus edictum, quod foedus, aut pactio, quod (ut ad priuatas res redeam) testamentum, quæ iudicia aut stipulationes, aut pacti, & conuenti formula, non infirmari aut conuelli potest, sed uerba rem flectere uelimus. Consilium autem eorum qui scripserunt, & rationem & auctoritatem relinquamus. Sermo Hercule & quotidianus, & familiaris non cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur. Denique imperium domesticum nullum erit, si seruilis hoc nos concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, non ad id quod ex uerbis intelligi potest. Hæc Cicero. In has difficultatum angustias scripta statuentium & stipulantium cautiones à curiosis detruduntur, ipsi uero nihil forte rarius, quam proprijs uocabulis loquuntur: sanè improbum uidetur in aliena pagina exquirere quod ipsi loquendo negligimus, aut præstare nequimus.

At si non pertinaces esse uolumus, non in statutis solum, uerum etiam in omni scripto dictoque, siue stricti, siue lati sit iuris, uerborum proprietates custodienda est, modo aliud non impediatur, quod ex ipsismet legibus quibus nituntur, liquet. Loquuntur enim leges illæ de ultimis uoluntatibus, quæ latissimæ sunt interpretationis, & tamen ab huiusmodi obseruatione non sunt immunes. Nec facile mihi suaderi potest statuta stricti iuris esse plus cæteris posititijs legibus, ut ex Digestorum lectione licet inspicere. Experimur enim in his, ut in cæteris, ex natura rei de qua agitur, interpretationes uariari: siquidem fauore digna res, de qua statutum loquitur, pinguius interpretari obtinuit: sin minus, angustius. Quæ autem fauorabiles, quæ uel odiosæ constitutiones sint, omnium confessione à legis ratione reſte metimur. Particularius Bal. dixit illas fauorabiles esse quæ damna submouent, quæq; cõmunitati profunt: contraq; quæ damnum important odiosas, etiam si lucrum uni deferant cū alterius detrimento, & in summa odium definit, quicquid est contra rationem naturalem. Plus Baldus scribit, in dubio omnem legem fauorabilem existimari. Hinc quidem de multis quæstionibus statutarijs disceptatio.

S T A T V T V M.

Superstitibus filijs masculis filia non succedant. Idem Bal. fauore familiae censuit, etiam nepotes ex filijs amittas exclusuros.

S T A T V T V M

Rector deleget causas appellationum à definitiuis. Castren. respondit, fauore publico Rector causas appellantium etiam ab iuterlocutoribus delegabit. Felix probat in cap. translato. de const. in fi.

S T A T V T V M.

Dotata à patre non succedat. Pater filia impuberi dotem reliquit. Bart. putat dotatam, hocq; iure utimur, licet ante matrimonium dos non sit, largissime accipitur statutum, & improprie filiabus odiosum, familiae fauorabile: de quo latissime Bald. in l. non sine. C. de bo. q. lib. Similiter statuta de causis per arbitros iudicandis largissime interpretari receptum est.

In l. Titio ceterum. de con. et demon.

Aduerte tamen, hæc doctorum exempla magis ad interpretationem rationalem, quam nostri extensiuam dicunt, pertinere, quam ad improprietatem uocabulorum, ut infra demonstrabo. Plus Accursius censuit, & non dicta, & non cogitata, quod plus est quãdoq; in statutis uenire. uerbi gratia: si casus accidat de quo legislator, si cogitasset credibile est, statuisse: pro statuto sit, quod omnes cõmendant, hocq; iure utimur, & propterea quicquid boni & æqui ratio suadet, pro dicto sit. Dinus consi. iij. scribit large statuta interpretanda uti quæstionem contro uersam decident. Caccialupus hic addit, ut omnino aliquid noui iuris inducant supra ius cõmune. Planum ergo uidetur, uberioris interpretationis statuta esse q̄ uulgo creditur. Nec refert statuta sic accipienda, ut per cõmuni à cõmuni iure recedant, quoniam ista ratione non diuersum est de cõmuni Romanorum iure defi-

Glo. in l. tale pactum. §. si. de pact.

C niendū. Quod non per omnia iuri naturali seruit. Ius itaq; positū est, & idcirco paulo ante dixi, Statuta non plus ceteris positū legibus, stricti iuris esse, & uerius est, ad suam causam propter quam facta sunt redigenda, & secundū illam coarctari, distendiq; oportere, æquitate magistra. Nam ex regionū qualitate, locorum situ, agrorum ubertate, aëris temperie, morum diuersitate, uariari leges naturalissimum est, quæ opportunitatibus populorum seruiant, quibus per ius cōmune eodem modo omnibus satisfieri natura non patitur. Non nego laborandum, quantum fieri potest, ut cum iure cōmuni naturali, quod semper bonum et æquū est, conueniat, ab eo dirigatur, interpretationemq; recipiat; & hoc est stricte interpretari. Concludi itaque audacter potest, illam opinionem, quod statuta stricti sunt iuris, aut nonsimpliciter ueram, aut minimum ualere, ad cohibendam statutorum potestatem, necnon uerborū proprietates æque in omnibus atq; statutis obseruandas. Postremo à proprietate recedi imperio uolūtatis. Marcellus de leg. iij. Non aliter à uerborū significatione recedi oportet, quàm cum manifestū sit, aliud sensisse testatorem. Ulpianus: In conditionibus primum locum uoluntas efficit, eaq; conditiones regit. Et nulli dubiū est conditiones esse stricti iuris. Quinimo contra legem facere illum Diui Theodo. & Valentinianus rescripserunt, qui uerba & non legis mentem amplectitur. Celsus nescire leges eum tradidit, qui uerba tantum tenet; & candidus Ulpianus quicquid ex mente legis est, id idem esse ex uerbis definit. Nec dicat aliquis aliud in legibus, aliud in statutis, quasi statuta leges non sint, explosa iam pridem illorum sententia qui discrepare male putauerunt, de quo suo loco fusius dicetur.

Strictè interpretari.

In l. nōminis et rei. de uer. sig.

D Præterea Bartolus, Baldus hic & ubiq; ac doctores omnes scribunt, Statutorum uerba ad unguem seruanda, quando mens non repugnat. Plus & sapienter quidē Angelus cons. cclxxx. respondit iisdē medijs, & statuentiū & testatorū uolūtates cōiecturādas, q̄ Iason summe et meritō cōmendat. Sentit ergo Angelus paris fauoris & interpretationis esse etiā coniecturata, & statuta, & testamenta.

In l. testandi. c. de testa. et in l. seruo legato. §. si testator. de lega. i.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE
CONS. IN L. OMNES POPVLI,
COMMENT. LIB. III.

ARTOLVS omnē de interpretatione tractatū in quatuor species diduxit, scilicet correctoriā, restrictiuam, declaratoriam, & extensiuam. Hæc ultima legē non interpretatur, sed extrinsecus prouenit, argumentum ducens ab ea re, quam legi uolumus accommodare, uel similitudine, uel ratiōis identitate; quod græci non ab re Syllogismū uocant, Quintilianus status ratiocinatiui, Fortunatianus collectiui, in quo ars iuriscōsulti dominatur. Non enim parui artificij est iungere casus nō dictos, dictis, atq; etiam non cogitatos interdum, sed tanti est, quanti est Iuriscōsultū esse, de quo supra in tractatu de bono & æquo differuimus, & plenius infra lib. vi.

In l. si de interpretatiōe. de ll.

Primam, quam correctoriā appellat, durum est inter interpretationum species numerari. Bald. eleganter tradidit interpretationis esse, declarare, non perimere. Sed nulli dubium, eum qui corrigit, perimere. Ergo correctio, interpretatio sit, est impossibile. His consonant quæstiones quas Bart. & doctores huic generi subiiciunt, quæ ad tractatum legum contrariarum spectant. De quibus aptius Cicero & Quintilianus uultum de contrarijs legibus conscripserunt, ut suo loco dicetur.

Restrictiuam & declaratiuam Bartolus in alias multas subsecuit. Sali. improbat, aliaq; & longa distincōe utitur; nos autem quid inter utraq; sit, uideamus. Quippe

A Quippe restrictiua uoluntatem sequitur, declaratiua scriptum; restrictiua ex uerbis uoluntatem elicit; declaratiua sono uerborum contenta est, id est, quod illa pro uerbis sensum reddit. Hac pro uerbo uerbum, quod grammaticorū est proprium, quam appositissime Baldus literalem & grammaticalem appellat; illam speculatiuam, ciuilem, quæ integra Iurisconsultorum est.

In l. labco. de sup. leg.

Quærere itaq; de restrictiua, & declaratiua, non aliud est quàm de scripto, siue uerbis, & mēte quærere; cōmodius ergo maiores nostri summā QQ. legalitū fecerūt scripti & uolūtatis. Percurre omnes annotatos à Bar. & doctorib. casus, inuenies adhæc duo quasi primigenia sua reduci; quæ ad eō inter se coherere, colligataq; esse experimur, qd inseparabilia esse credideris. Nā uerba nō ob aliud inuenta esse Q. Tubero differebat, nisi ut demonstrarent uoluntatem dicentis. Quæ per se nil aliud sunt, quàm sonus quidam ueluti tinniens tympanū, uox mortua & ridicula, nisi spiritu uolūtatis animentur; quod in infantibus, mente captis & furiosis palpitamus; loquuntur quidem, & nihil utiq; dicunt. Loquuntur etiam psittaci, picæ, corui; domi quandoq; habui sturnos & cardueles loquacissimos.

Præterea, nullum uerbum est quod non possit plura significare. Propter quod Chrysippus Stoicorum princeps omne uerbum ambiguum esse defendebat. Et qui ambiguum loquitur, unum dicere Paulus in rebus dubijs definit. Si unum dicit, proculdubio qui illud unum declarat, non restringit, sed id duntaxat quod dictum est, explicat.

Statuta ad literam intelligantur.

Quæ uis horum uerborum? Quidam putant enarrationem à mente legis inhibitam. Mihi uero neq; uerbis id exprimi, neq; sententia contineri persuadeo. Ea enim uerba non alium significatum habere uidentur, nisi quod uerbalis siue literalis, ut Bald. inquit, & grammaticalis sensus admittatur, quod non est excludere uoluntatem, non enim ad eō intense pugnant literalis, & qui à mente est intellectus, quod uno posito alter cedat, aut submoto altero alter recurat (subdisiunctiuorum ea utiq; uis est) uti qui diem dicit, noctem excludit; quisquis ambulat non cubat, si sedet non ambulat, quinimo ad eō cognata amicaq; sunt hæc duo, ut unū sine altero, aut uix aut nullo pacto possit cōsistere; uox etenim sine uolūtate quid sit iamā diximus. Celsus ait, Scire leges non est uerba earū tenere, & ubiq; cautū legitur uerba à mēte nō seiungēda. Nam qui uerba amplexanda, & mentē negligendā dicunt, cauillū dicunt, immo absurdū & iniquū si inde consequatur.

Cle. exini. de para. §. Quia. de uer. signi.

l. hæc uerba ille. de uer. sig.

Quod neq; ex sententiā eiusdem cōstitutionis inhibeat a mente duci interpretationes, per se liquet. Dissident medijsfidius inter se ista, per eum modum quid cautū existimare, per quem fieri eadem lex prohibet. Quomodo potest legislator coniecturata uoluntate quid statuere, si coniecturatam uoluntatem istorum iudicio uetat recipi? Quod autem interpretamenta legum inhiberi non ualeant, & qua ratione, atq; alia ad hanc quæstionem pertinentia, fufius dicam in l. ij. §. his. ll. de orig. iur. ubi suus locus esse intelligo, tamen eam significationem habere, ut stricte, id est, proprie accipiantur, ut mox dicemus.

Statuta ex bona fide intelligantur. Eum sensum habere arbitror hæc uerba, ut ex bono & æquo capiant interpretationē latissimam, & inter ea quæ bonæ fidei sunt, adnumerentur. Similiter si lex dicat, pacta, cōuenta, ac stipulationes ex bona fide seruentur. Moueor illis uerbis XII. tabularū; Inter bonos bene agier oportet, et illis: Fornulæ stipulatoriæ, uti ne propter te, fidē ne tuā captus, fraudatus uel sim. Q. Scauola Pont. Max. summam uim esse dicebat in omnibus his, in quibus ageretur ex bona fide, fideiq; bonæ nomē existimabat manare latissime. Hæc Cic. in. offi. & in epistola ad Trebatium Iureconsultum lib. vij. epistolarum. Cōfirmo elegantī consilio Bald. quod incipit, Rex Romanorum, in quo scribit pactum de bona fide seruanda. Item si lege, aut conuentione actū est, ut contractus

Ex bono, sano & puro intellectu, & bona fide accipiuntur, ut solet in pactis fœderum adijci. tum omnes contractus sic conceptos bona fidei esse. Plus sentio, uerbum fidei simpliciter prolatum semper pro bo. fide & in benigniorem partē accipiendū, siue in statutis, siue in stipulationibus exprimatur; mouet me grauius, senatus iudicium. Nam cum Fa. l. c. i. à Q. Luctatio cōsule obsidione cingerentur, coacti fuerunt deditiōē facere; & quia in deditiōis formula scripum erat, Fali. scos fidei P. R. se cōmisisse, & non scriptum potestati, senatus censuit bo. fidei cōuenire, ut cum eis placide ageretur, quamuis ob eorū perfidiam & iteratas rebelliones male animatus P. R. in eos arma mouisset. Nota iudicio senatus haud par uam differentiā inter illa uerba, fidei tuæ me cōmitto, & illa, potestati tuæ me cōmitto, maxime quando in deditiōnū, uel fœderum aut pacis conditionibus exprimūtur. Neq; diuersum sensum habere arbitror illa quæ in usu uulgari sunt, suæ discretioni me dedo, quod nihil hostiliter in eos qui sic se dediderint, fieri queat, sed humane comiterq; tractari oportere; boni uiri arbitrato, qui secus fecerit, contra pacta deditiōis facere. Potestatis autem uerbū latius patere, & ex diuerso si lege uel placito conuenit, ut ex scriptiōe sola intelligantur, inter eos quod stricti iuris sunt habendos, quod Caccialupus præceptor meus hic commendat, & inter profitendum summe extollere solebat.

l. statutum. de rescr. in. vi. in nouella significat arbitriū bo. uiri. Ant. et Imo. i. c. i. de cōstit. glo. in c. cū uirum. de regu. lar. Abbas in c. cum autem. de iur. pat. Feli. in d. c. i. col. xxx.

Redeamus ad Bar. distinctiones. & in primis non sufficere credidit à ratione quæ mouit statuentes ducendam interpretationem, nisi instet æquitas declinandī damnum, citat l. adigere. §. quamuis, de iure patro. Quod ad uulgatissimā illam statuti Bononien. quæstionem adducit, S T A T V T V M.

D Sanguinolentos in Palatio ictus capite puniendos. Et refert diu multumq; disputatū an ad Chirurgicos pertineret, & uix uicisse ut non pertineret, ea ratione ne iniuste damnum paterentur. Quæ damni ratio quousq; uera sit, subsistit. Alioquin non audiretur is, cuius culpa alius mala fide præscripsit. Non utiq; ad damna, neq; lucra prospexit legislator, qui bonos ciues fieri, malefacta puniendo uoluit, & pro maleficio non beneficio pœnas irrogari, quæ sic solida est ratio uoluntatis, ut illa damnorum & lucrorum fallax esse potest.

Putauit etiam Bartolus eandem legem Bononiæ indistincte seruandam, si lucro etiam iusto multaret, fretus lege Prospexit. Quod præceptoris meo, & iure quidem non placet, ne qui in culpa non est, lucris damno afficiatur.

Duriciem l. prospexit, ideo ferendā Vlpianus ait, q; ita scripta lex esset. Adde quod haud magni detrimenti ea duricies est dilata libertatis in angustissimū (ut Sex. Cæciliij uerbo utar) lx. dierū spatium. Non enim amittitur (ut dixit Bart.) sed differtur libertas bono publico adulteria cōquirendi. Porro detruncata legū uetus statū monumēta quæ ad nos peruenerūt, illius legis quæ causa fuerit, docere nō possunt. Si non omnium (Vlpianus ait) quæ à maioribus nostris constituta sunt, certa ratio reddi potest, quid in hoc torquemur, & ad consequentias cæci trahere conamur? quamuis credibile sit, non nisi exigentibus illius temporis moribus, sic statutum fuisse, & propter hoc si dura est, non sequitur iniusta lex sit.

l. non omnium. de legib.

l. ut gradatim. §. de mun. et ho.

Subijcitq; hic idem Bar. Ideo in l. ut gradatim, minus idoneos non recipi ad honores, ne indigne lucrentur. Parcat quæso uir tantus, non lucris, sed publica causa est. Et enim Reipub. haud parum interest, ne non idonei ad magistratus deligantur. Ius publicum in sacris sacerdotijs & magistratibus consistere, Vlpianus tradidit. Nec fallit, ut idem credidit in casu. §. utrum. l. si quis in graui ad S. C. Syll. quoniam ibi non agitur de honoribus deferendis. Tuo nutu & autoritate, B. P. C L E M E N S, nefas non erit minimeq; temerarium, tentare num commo dius aliter de statutaria interpretatione agi possit. Quod spero, præpositis his regulis, quibus solis omnis interpretandi ratio continetur.

A Prima regula, quod in omni scripto ac dicto semper in dubijs à proprietate uerborum est ducenda interpretatio. Dubium est, quoties non constat de uoluntate loquentis: ubi autem uoluntas manifesta est, custodienda est, uocabulorum proprietate reiecta. Quæ definitio locum habet, quando pugna est de proprio & improprio significato, non autem quando de nepoto, & penitus alieno, puta si uestem dixerit quispiam pro supellectili: quo casu mens & uerba sese inuicem perimunt. Improperia autem locutio non uitiat, quamuis imperitiam detegat, & ideo uoluntas sola dominatur, siue sit expressa, siue coniecturata. Nam coniecturata uoluntas, pro expressa est, propter quod manifesta, euidentis, à Iurecōsultis dici solet. Coniectura autem uoluntatis est à congruo, iusto, honesto, utili, ualido, possibili, id est, ab omni eo quod uitio caret. Ex hoc enim uoluntatē colligi Celsus dixit. Nemo quidem existimandus est uelle absurdum aut iniquū, turpe, damnosum, superfluum, inualidū, impossibile, quibus contraria appetere, naturale est. Item optima uoluntatis coniectura est à causa et subiecta materia: à causa propter quam sic constitutum fuit, facile percipitur quæ fuerit legislatoris mens. A subiecta materia planè elicitur, quorsum autoris tendat uoluntas. Et hæc species immensum habet tractatum, in qua interpretatio ita ducenda est, ut res de qua agitur, & scriptoris uoluntas inter se per omnia congruant. Illa utiq; uera apparet uoluntas, quæ ipsi rei aptior est.

*l. §. si is qui
nauc. de exerc.
et l. non aliter
de leg. iij.*

*l. iij. de leg. i.
l. labeo. de sup.
lega. l. in ambig.
quo. de rebus
dubijs.*

*in l. in ambig.
de leg.*

*l. si. de her. isti.
l. quotiens idem
sermo. de reg.
tur. et l. sermo
locati.*

Secunda regula, quod uerba simpliciter prolata, accipienda sunt in potiori significato. Colligo ex uerbis Marcelli dicentis, non aliter à uerborū significatione recedi oportet: uerbum significationis intelligitur de propria, quia potior est. In dominio simpliciter dictum intelligimus directū; & filij uox legitimum & naturalem significat. l. de his q. s. sui uel alie. iuris. Plus bellissime Socinus filius adiecit, uerbum indifferens ad genus & speciem significans, ut est adoptio simpliciter dicta, intelligitur de ea quæ arrogationi opponitur, id est, specie.

B Tertia, quod uerba clara & aperta, quæ certam exprimunt uoluntatem, quæ rationem uoluntatis non admittunt; in uerbis uero apertis argumentari tam sit stultum, quam in clarissimum solem lumen mortale inferre. Paul. Cum in uerbis nulla est ambiguitas, uoluntatis quæstio nō est admittenda, ut hac cōtrouersia; Pater instituto filio, si sine filijs decederet, filiam quæ tūc foret uidua, substituit; mortuo sine liberis instituto, filia una uidua, et altera quæ tunc nupta erat, postea facta uidua, de hæreditate contendebant. Altera quia tunc uidua; altera in casum uiduitatis sibi deberi afferebat; nec uerissimile in statu uiduitatis, unā plus altera patrē dixisse. Castren. respōdit; Licet prudētius pater sic fecisset, tamē in cōtrariū aperta sunt uerba, quibus contrairi non licet, & secundū se Venetijs iudicatū gloriatur.

*l. ille aut ille. §.
fi. de leg. i.*

*in l. in his. de
cō. et demonst.*

L E X. Superstitibus masculis, filia non succedant.

Pater instituit filios & filias. Ancha, putauit filias uocatas post masculos non superstitibus; uerissimilius dicebat testatorem à legis statuto recedere noluisse. Socius filius per hanc regulā reprehendit, quia talis interpretatio esset contra aperta testatoris uerba. Per hanc regulā semper mihi uisum est respōsum Ancharanū uerissimū, existimantis liberos in illa cōditione si sine liberis positos, etiam uideri institutos ex sententiā Scauolæ hoc definiens uerbis apertissimis; scripsit enim prudens testantis consiliū fuisse, qui fratrem instituit, & si decederet sine liberis alios substituit, quod non fratrem solū, inquit, prætulit substitutis, sed etiā eius liberos. Proculdubio illic quæsitū fuit, utrū liberi ex iudicio testatoris succederent. Non enim dubitari poterat, quin defecta conditione substitutis locus non esset, sed an liberi in conditione positi intelligerentur instituti. & ideo respōdit Scauola, prudens testantis consiliū, si ex consilio testantis, quo non legis beneficio succedunt, uerbū prætulit, patrē & liberos pariter respicit, & æquatos ostēdit, ut præcedant

C substitutos. Prælati pater, quia institutus: similiter prælati eius liberi, quia instituti. Nam ab intestato succedentes non possunt dici à testatore prælati, sed à legem hæreditatem deferente. Neque tacite prælati, ut Azo sentit, qui expressis uerbis sunt prælati. Cum ergo uerba Sceuolæ sint clara et aperta, nec quicquam communis opinio in contrarium ualet, quia aperta legis uerba demonstrant necessarium: opinio autem opinatur, & suadet, & ideo plerumque fallax: de qua latissime in §. responsa prudentum differuimus. Multas alias fortissimas rationes addunt Ancharanus in consilio lxxiii. quod pulcherrimum est. Verum hæc regula sale æquitatis interdum condienda est, ut in illo statuto Saliceti: Quouis modo, uel causa, uel qualitercumque quis occidat, capite puniatur. Qui se defendendo occidit, accusatur. Sali. putat teneri, & eum qui non dolo, & eum qui pro tutela sui corporis occidit. Clara & aperta sunt uerba, inquit, distinctionem non recipientia. Præceptor meus, ut uitiosum intellectum reijcit, & utique explorati iuris est, nulla lege defensionem interdici posse. De quo supra in l. ut uim, uberrime differuimus.

L E X. Homicida relegetur.

Tres occiderunt, unus dolo, alius lata culpa, alius culpa leuissima.

Quæstionis est, Num omnes eadem poena teneant? Scriptum est apertum, & quisque homicida est. Si illa, occidens occidatur, non tenetur qui non dolo occidit, cur non hic similiter? Distinguendum, uel quod dolo occidens hac lege non tenetur, sed Cornelia; uel si dolosum teneat, non similiter culposum puniat; nec æque illos, qui non eadem in culpa sunt. Porro poena delicto æquanda est.

in l. data opera. C. qui accusatus. et in l. i. de sum. tri.

Bal. Modus culpæ, modum poenæ præscribit. Et ideo iniquissimum uidetur, tam qui leuius quam qui grauius delinquant, pari poena afficiantur: quid statuendum sit, nondum didici, repetendæ tamen semper sunt infrascriptæ regulæ quarta & quinta, ut uitio caritura sit interpretatio, neque uerisimile legislatoris poena æquas se quos impares culpa fecit: & ratio naturalis non æquat. Et propterea de eo so-

D lum legislatorem sensisse. Fortassis non male arbitrabitur, qui lata culpa occidit, postquam de eo certa non legitur constituta poena, ceteri lege communi. Confert illud fratris Gerardii seu Ioannis And. in regula possessor, pulchre dictum: Ius commune delicta coerceri uult: Iuris autem ciuilem esse pro qualitate delictorum poenas taxare, distinguere. Nunquid lege induci ualeat, æque grauiataque leuia delicta uindictari? Stoicorum profecto isto modo ab inferis reuocaretur rigiditas, qui paria omnia delicta esse defendebant; & peccare non aliud esse, quam transilire lineas, quas ubi transilieris, non refert quousque progrediaris. Sed hæc pertinent ad illud Iacobi Apostoli: Qui in uno peccauerit, omnium factus est reus, at æquari poenæ non alia ratione poterunt, nisi uel grauiorum delictorum minuuntur, uel leuium augeantur. Primum quidem absurdum, & reipub. noxium, atrociam uti leuia puniri. Secundum perquam iniquissimum, si leuia grauius quam par est, plectantur, & propterea minime recipienda lex est.

e. crit. iij. dist.

Vitiosa interpretatio.

Quarta, quod omnis uitiosa interpretatio reijcienda semper est: uitio autem inficitur, si consequatur absurdum, aut iniquum, aut turpe. Reip. priuatio ue cuiusque noxium sine causa, natura, legibus ue impossibile, bonis moribus aduersum, à ratione & causa constitutionis alienum, & quando per eam efficitur, ut uerba in oratione frustra sint posita, aut uocabulorum immutatio latinæ sermonis deprauatio, aut ipsa inutilis redditur constitutio, aut rei de qua agitur incepta repugnans. His autem contraria iusta faciunt interpretamenta, & autoris uoluntatem arguunt. Nam ad legem ferendam ea ratione motus creditur legislator, qua moueretur circumspectus & sapiens uir, à legibus uitiosus semper reijciendus est intellectus.

Statutum. Qui rapuerit mulierem, capite puniatur: quidam de lupanari rapuit uxorem alterius, accusatur, certe lege non tenetur, & aliam intellectus uitiosus est, & ideo non recipi-

A non recipiendus Bald. in l. in ambigua. Idē Bald. Hic uerba, inquit, absolute prolata debēt restringi ad id quod est possibile natura, facto, iure, & bonis moribus. Quinta, quod in omnibus enarrationibus semper auriga et dux sit ratio naturalis & æquitas, à quibus quicquid dissidet, iniquum sit, est necesse, & à legislatoris uoluntate alienum, ut supra de iustitia & iure, de bono & æquo planum fecimus; & Bald. hic & ubiq; admonet. Cate Ancharanus in cap. Canonum statuta, scribit; Si in lege nō est scripta ratio, debet nihilominus subintelligi naturalis et uerisimilis: sicut enim se habet anima ad corpus, inquit, ita se habet ratio ad legem, possēq; per eandem rationem causarum cōtrouersias disceptari. Socii, filius; Quantumcūq; lex loquatur præcise, debet recipere interpretationem à regula iuris fundata in ratione naturali, in l. si is legatum, de condi. & demonst. Et admonendi sumus rationem legis semper à fine trahēdam. Iuris canonici duplex finis, scilicet bonū animæ, & bonū ecclesiasticæ reipub. Iuris autem ciuiliis, recta reip. gubernatio, ut in proemio institutionum, Cicero lib. pri. ad Herennium omnes leges ad commodum reipub. referri oportet, & eas ex utilitate communi & non ex scriptione, quæ in literis est interpretari; ea enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem, & reip. utilitatem præponerent. hæc Cicero. Aquinas; Lex proprie & principaliter respicit ordinationem ad bo. commune, prima ij. q. xc. ar. ij.

l. cum ratio. de bo. dā c. Ratio. de preb. et P. nor. ibidem. Bald. et doct. in l. non omnium. de ll.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE
CONS. IN L. OMNES POPVLI,
COMMENT. LIB. IIII.

B IS documentis, Beatissime Pater, nulli non explorata perspectaq; uoluntas legum, uel testamentorum, atq; contrahentium, & ipsius etiam mēscripti uis esse poterit, & ut nihil desideretur, iam ad particularia accedamus. Qui interpretari statuta uult, sine uerborum & mentis pensiculatione nihil agit. Merito ante omnia discutiatur scripti & uoluntatis appellatione quid contineatur, & quotuplex sit, per opportunas interserendo quæstiones. Scriptum Quintil. refert, non de legibus solum intelligi, uerumetiam de testamentis, pactis, stipulationibus, & omni deniq; scripto ac uoce. Scriptum, aut apertum, aut obscurum, aut ambiguum est; uoluntas aut expressa, aut tacita, aut omnino incerta, siue incognita.

Glos. in l. nepos proculo. de uerb. signi.

Apertum, quod planum, & liquidum est. Obscurum, quod uix, aut nullo modo intelligitur. Exemplis iam oratorum, & ueterum & nouellorum Iurisconsulorum patefaciamus, sine quibus omnis de hac re traditio obscura est.

Apertū unā quæstionē habet, quæ est status definitiui, id est, cum ex definitiōe uerbi, quod in lege est, cōtrouersia dirimitur. Fortunatianus tali utitur exemplo:

LEX RHODIA. Qui nauem in periculo positam rexerit, eius sit cū onere. Qui nauem reliquerit, is nauem & onus amittat. Orta tempestate gubernator in scaphā trāsiliit, et funibus quoad potuit, nauī opitulatus est; Mercator in clarum incubuit, nec potuit mori. Naufragus ad gubernaculū rediit, sedata tempestate de nauī & onere cōtendunt. Quæritur quid sit nauim regere, & quid relinquere. Simile est exemplū nostratum: **LEX.** Dotata à fratre nō succedat. Frater dedit dotē de bonis ipsiusmet fororis, litigant de successiōe. Quæstio est, an hoc sit dotare? Bald. respondit, uerbū dotare ius significat, non actū nudi ministerij. Anchar. & Caccialupus probant. **LEX.** Inter consanguineos arbitri cognoscant, spurius petit arbitros, negatur consanguineus. Caccialupus hic refert uarie responsum.

C De obscuro. Fortunatianus libro primo rhetorices scholastica: Legato disco haeres offert uitreum, legatarius petit argenteum. Huic simile est in Digestis no-
 stris: Legato fundo Seiano, cum Seiani duo in hereditate essent, haeres offert uia-
 liorem, legataius preciosiorem petit. Item Fortunatianus: Amicus meus haeres
 esto Milesi, Lesius & Milesius pariter testatoris amici de hereditate contendant.
 Obscuritas nascitur ex dictione Milesi; Duo sunt Titij, pater & filius; Testator
 Titium tutorem scripsit, nec apparet qui datus esset. Lego Sempronio amico
 meo, Duo Sempronij sunt aequa charitate coniuncti. Quintilianus: Cum in lege
 aliqua obscuritas est, in ea aut uterque suam interpretationem confirmat, aut ad-
 uersarij subuertit, ut hic,

In l. i. de Re.
 dub. et l. apud
 Julia. §. si. de
 leg. i.
 in l. Duo. de
 test. tut.
 in l. si fuerit. de
 reb. dub.

Fur quadruplum soluat. Duo surripuerunt pariter decem milia, petuntur ab
 utroque quadrupla; Illi postulant ut uicena conferantur. Nam & actor dicit hoc
 esse quadruplum quod petit, rei & hoc quod offerunt. Voluntas quoque utriusque
 defenditur, aut cum de altero intelligitur, aut de altero dubium est, uerbi gratia:

L E X. Ex meretrice natus ne concionetur. Quae filium habebat prostrare coe-
 pit, prohibetur adolescens concione; Nam de eius filio quae ante partum mere-
 trix fuit, certum est. An eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus &
 haec meretrix est. Ambiguum idem Quintil. de amphibologia duas res significa-
 re scribit, & ideo Paul. de rebus dubijs ait: In ambiguo sermone non utriusque di-
 cimus, sed id duntaxat quod uolumus. Vnde colligitur, qui ambiguum loqui-
 tur unum dicere, & id solum quod sentit, quamuis ambiguum plura significet; un-
 de est regula, quod in ambiguis eius qui scripsit, sententiam spectemus. At Con-
 sultus inter ambiguum & obscurum illud interesse docet, quod in ambiguo plu-
 ra se ostendunt, quorum quid potius accipiendum sit, ignoratur; in obscuro au-
 tem, aut nihil aut parum quid attendatur, apparet. Sed ubi parum est, quod appa-
 ret, obscurum est ambiguo simile: ueluti si quis excipiat aliquo triuio, ubi den-
 sitate nebulae, nihil uiarum quod est, eluceat. Ergo a pergendo prius obscurita-
 te tenetur. At ubi aliquantulum rarefcere nebulae coeperint, uidetur aliquid, quod
 utrum uia sit, incertum est, & hoc est obscurum ambiguo simile. Dilucescente au-
 tem coelo quantum satis, iam omnium uiarum deductio clara est; sed qua sit per-
 gendum non obscuritate, sed ambiguitate dubitatur.

D

Est ergo obscurum profus quod uitiat, ut in exemplis superscriptis.

Est obscurum non profus in quo parum lucis est, & ideo ambiguo simile
 Consultus nominat; & de hoc loquitur regula; in obscuris quod uerisimilius est,
 inspiciamus, & alia, quod minimum sequendum est, & ambiguum in quo uolun-
 tas loquentis spectanda est.

l. librorum.

§. quod tamen
 Casius, de leg.
 iij. ut l. si seruus
 plurium, de
 leg. i.
 l. i. in reb. dub.
 Glos. in l. ne-
 pos proculo.
 ff. de uerb. si.

Ambiguum siue obscurum, his modis fieri perspicuum in rhetorica docet Cice-
 ro. Primo ex communi sermonis consuetudine, quod omnes sic intelligunt; deinde
 ex superiori, & inferiori scriptura; deinde ex caeteris scriptoris dictis, factis, ani-
 mo, ac uita. Item ex aliquo uerbo, quod in scriptura est; deinde quod commodi-
 us est id, quod nos intelligimus fieri; quam quod aduersarius intelligit, ut hac le-
 ge, Meretrix auream coronam si habuerit, publica esto; utilius & commodius in-
 telligitur, de corona publicanda, in qua magna est utilitas, quae non est in mere-
 trice, cuius inutile est commercium. Item quod nos interpretamur esse hone-
 stum, utile, uel necessarium. Deinde docendum alia lege cautum quod aduersari-
 us contendit, & ideo haec superuacua foret. Deinde non isto modo, sed aliter
 scribendum erat, quod aduersarius contendit, ut hac controuersia:

Haeres meus uxori meae uasorum argenteorum pondo centum quae uolet, da-
 to, post mortem eius uasa magna & preciose caelata a filio petit mater. Haeres
 quae ipse uolet debere, dicit. Mulier replicat, si haeredis uoluisset permittere uo-
 luntati

A luntati, non scripſiſſet, quæ uolet, quo non ſcripto nihilominus hæredis erat, quæ uellet dare. Deinde, quo tempore ſcriptum ſit, quærendum, quid eum uoluiffe in huiusmodi tempore ueriffimile ſit, intelligatur. Poſtremo quid utilius, quid honeſtius. Hæc Cicerō. quæ confirmari ex libris Digefſtorum nō eſt dubium. Summa autem quæſtionum ſcripti & uoluntatis diuiſio eſt, quod aut de ſcripto tantum, aut de uoluntate, aut de ſcripto & uoluntate ſimul quæritur. Scripti tantum tunc quæſtio eſt, quando ſcriptum eſt obſcurum, uoluntas clara. Uoluntatis tantum, quando ſcriptum eſt apertum, uoluntas dubia. Scripti & uoluntatis ſimul quæſtio tribus modis poteſt contingere: primo quando utruſq; eſt in obſcuro: alio, quando utruſq; eſt clarum, & tamen inter ſe pugnant, ut quando notum eſt legare uoluiffe ueſtem, & dixit ſupellectilem: tertio quando altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Exemplis iam patefaciamus.

Scripti et uoluntatis qq. diuiſio.

SIT LEX.

Peregrinus ſi muros aſcenderit, capite puniatur. Peregrinus eſt muris hoſtes repulit, accuſatur. Similis huic eſt illa uulgata ſtatuti Bononiensis: Qui in palatio icſtu ſanguinolento ferierit, capite puniatur. Chirurgicus in palatio agrotū phlebotomauit, accuſatur. In his accuſator ſcripto nititur, reus uoluntate ſe defendit: & in præceptis eſt, ut qui uoluntate agit, ſcriptum infirmare conetur. Qui autem ſcriptum tuetur, etiam uoluntate iurare ſe debet, accuſator hoc quod ſcriptū eſt, uoluntatis eſſe cōtendit. Nemo exiſtimandus eſt aliud ab eo quod loquitur, uelle. multo propius accedere ad ſcriptoris uoluntatem eum, qui ex ipſius literis eam interpretetur, quas ſuæ uoluntatis quaſi imaginem reliquit, quam eum qui ſuſpicionibus perſcrutetur. Reus contra: non creditur quiſquam quid dixiſſe, quod non mente agitauerit. Sed hunc caſum mente non agitauit, ergo nec dixit, capta ri uerba non conuenit. Pro maleficio, non beneficio pœnam ſcribere cogitauit B legiſlator, & hoc modo ſcriptum reus ad ſe trahit. In his ſpeciebus nullum argumentum pro reo ex lege duci poteſt, ſed totum ex ipſa re quæ in lite eſt, ſcilicet, An ciuitatis ſeruandæ cauſa, non licebit muros aſcendere? Medico an medendi cauſa in palatio ſanguinolenter ſecare non licebit? An benemeritis pœna ſcripta ſit: an benefacta puniri uoluerit lex? Pecora in oppidum agere ne liceat. Paſtor fugiens latronum uel hoſtium incurſum, in oppidum abegit, accuſatur. Albericus Roſ. putat contra legem nihil factum, xij. q. ſecundæ partis ſtat. & Feli. probat in c. ij. de conſt.

De uoluntate ſic quæritur.

Legata ſunt uxori decem milia, ſi non nupſerit. Poſt decem mortis menſes pereperit, de legato litigatur. Hic enim ſcriptum in conſeſſo eſt, ſed utraq; pars de uoluntate teſtatoris contendit. Mulier dicit non nupſiſſe. Hæres replicat etiam ſtu pro deficere conditionem, teſtatorē maritum uoluiffe, qui honeſtum coitum ægre ferre uiſus eſt. Scriptum infirmatur illis hiſdem cauſis per quas ſupra dixi uitioſas fieri interpretationes. Fabius exemplis his docet non ſtari ſcripto, Primo per locum ab impoſſibili natura, uel æquitate. Secundo per obſeruationem alicuius uerbi, quod eſt in lege, unde ſumitur argumentum contra ſcriptum. Tertio quando error in ſcriptura arguitur. Quarto per locum à uero ſimili, ſeu non diuerſæ rationis. De primo illud eſt de quo ſemper ſcriptum ſeruari non poteſt, ut illa lege: Liberi parentes alant, aut uinciantur: non enim alligabitur infans. Huic ſimilis eſt illa Guidonis Suza, et Odofredi lex: Omnes currāt ad incendiū, neq; infantes, neq; ualeudinaros, neq; uincul. uel aliter impeditos teneri dicūt. Item illa: Homicida ſecuri feriat. non tenebitur infans, quia ignorat quod agit. ſimiliter & furioſus. neq; qui ſe defendendo occidit, quia natura docet, imò contra naturā eſt ſe nō defendere. Hæc ex quæſtionibus ſtat. Alberici, adde, neq;

In auten. de reſt. et ea. q. p. a rit et C. de ſecun. nup. auten. eiſdem.

Cum qui non dolose occidit. Capitalis enim fraus sine dolo malo non committitur. In his enim casibus seruari scriptum nec debet nec potest, citra summam iniquitatem. Pulchre ergo Bald. admonet, uerba absolute prolata debere restringi ad id quod est possibile natura, facto, iure, & secundum bonos mores.

l. cū autem .§. excipit. de edil. edic. l. Corn. de sicar. Bart. in. l. i. si quis test. li ber. et Bal. et Castr. in l. data opera. C. qui accu.

De secundo. LEX. Superstitibus masculis feminae non succedant, nisi quatenus testator eis reliquerit. Bal. hic putat statuto excludi feminas facto testamento, propter dictum, nisi testator, & sic statutum in casibus testatorum intelligendum. Qui noctu cum ferro deprehensus fuerit, alligetur; cum anulo ferreo inuentum magistratus alligare uult, quia hic est uerbum in lege deprehensum; satis significatum uidetur non teneri lege, nisi noxium ferrum. Nota uerbum deprehensum in delictis accipi in malam partem de eo, qui in scelere reperitur, ut in lege: Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunque corpus interficiat. sine fraude esto. De argumento ab errore uerisimili, siue loco à non uerisimili, Fabius accidisse tunc meminit, ut qui sestertia nummum quinq; milia legauerat, cum emendaret testamentum, sublatis sestertijs nummum manserunt quinq; milia, & argenti pondo posuit. Apparuit tamē quinq; pondo dari uoluisse, quod ille in argento legato modis inauditum erat & incredibile. Obserua errorem probari per id quod est incredibile & inauditum, siue insolitum. Confert illud Bald.

e. afferte. de presump.

Quod nō est uerisimile, habet falsitatis imaginem. Rex Salomon iudicauit illam matrem nō esse quae scindi infantem contentabatur; ergo incredibile & insolitum, uiolentam (nostri dicunt) praesumptionem facit. De ultimo Fabius sic loquitur: In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, & scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano in quo nota L. Crassi & Scauolae fuit contentio, substitutus

D erat si posthumus ante tutelae annos decessisset; non est natus, propinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is non nato filio haeres esset, qui mortuo? Haec Fabius. In eodem casu substitutionis factae, filio nascituro qui natus non est, Consultus Ancharanus respondit locum non esse substituto. Extat eius consilium pulcherrimum cclvi. Quod Felinus extollit in ca. translato. Ego autem pluris facio iudicium centumuirale, quod pro Marco Curione substituto iudicasse meminit Cicero in orat. pro A. Cecinna, quod non esset ratio diuersae uoluntatis, in uno casu magis quam altero. Eadem ratione uoluntatis Imperator Iustinia, rescripsit substitutum admittendum nato posthumo, qui substitutus erat non nato, qui casus fortior est Curiano. Nec refert Ancharanum motum persona fratris uendicantis, quoniam non alij quam propinqui erant, qui cum substituto in causa curiana litigabant, quae controuersia tam acriter, diuque apud centumuiros agitata fertur, quod L. Crassum eloquentissimum, & Q. Mutium Scauolam prudentissimum claros fecerit. Reperio etiam Bald. hanc eandem quaestionem fecisse, & pro substituto sentire in eadem l. si, & ante eum Guil. de Cu. in l. i. de uulg. & Raynerium lib. substitutionum in tractatu uulgarium. Soc. uero consilio l. ij. refert doctores quosdam respondisse licet casus non notū uerisimiliter mente testatoris comprehendatur, nihilominus ut omissus habendus. Citat hoc idem Ancharani consilium. Fatentur ergo testatorem uoluisse in casu posthumi non nati substitutioni locū esse. Quo modo omissus censerī debet, non uideo, cum quod ex sententia est, idem ex uerbis esse definiat Vulp. in l. nominis. falsum hoc modo esset in conditionibus primum locum tenere uoluntatem, & quod uoluntas omnia faciat, quodque omnia iura clamant, mentem & non uerba spectanda. Idem Soci. in rep. l. i. de uulg. contra substitutum inclināt ea ratione quod talis adiecta conditio est uoluntaria, sed à centumuirali iudicio non recedo.

l. a titio. ff. de uerb. obli. in fi. in l. fi. C. de insti. et substi.

AD interpretationem accedamus, quam recentiores extensiuam appellat, accommodatius & magis proprie Cicero ratiocinationem & Quintil. nominat, quod ratione differitur, propter quod Græci titulo prænotant Syllogismi. Fortunatianus collectiuam, quod ex eo quod scriptum est, colligimus id quod scriptum non est, ut perinde esse doceamus, ac si scriptum esset. Quam quinque modis fieri sic docet, à simili, à consequenti, à contrario, à maiore ad minus, à minore ad maius. Percurram breuiter modos, quibus collectio fieri potest, diffusio tractatum fallentiarum re linquo his, qui singula persecuti sunt.

A SIMILI. Sit lex:

Qui patrem pulsauerit manus ei prædicantur: matrem quidam pulsauit, peti- tur ad pœnam. In ratione similitum uenire autor putat, etiam quæ eadem ratione iunguntur. Guilelmus de Cuniõ. Similia, inquit, sunt in quibus eadem prorsus ratio reperitur, & satis est similitudo sit in eo dütaxat de quo agitur. His iungantur & quæ æquiparatorum & correlatiuorum generi subiiciuntur, ac quæ commen- furata dicunt. Dicit fortassis aliquis, in pœnalibus nõ fieri extensiones. Contrariũ uideo in l. si quis id quod. de iur. o. iud. & in l. iij. de parric. & in l. iij. de in cen. ru. nau. & l. quisquis, C. l. Iul. maie. Bar. concedit quando uersatur fauor reip. licet delinquentibus sit odiosum, in quod procliuor sententia est, hocq; iure utimur argu. l. ita uulneratus. ad l. aquil. cætera latius tradunt Ro. & Imol. in d. §. de uiro argu. l. si uero. & doct. in d. l. si quis id, ubi illam extendunt ad liberos archiui.

l. i. C. de iterd. c. translato. de cõsti. c. inter cætera. de rescrip. l. non possunt. de ll.

In l. si quis non dicam rapere. de episc. et cle. et ibi Bald. et Specu. titu. de dis. ad uoc. §. post.

Facit l. utrũ ad l. pom. de parric. et l. hæc uerba. de adult. ut l. illud. de acquir. hære. et regula. accesso- rium.

A CONSEQUENTI. Lex: Adulteros deprehensos liceat cæcare. Ma- ritus qui cæcum adulterum in adulterio deprehendit à lenone perductum, leno- nem excæcauit. Collectio sit hoc modo: consequens esse, ut eius oculi eruantur, quo ministro, adulterium cõmissum est. Sub hac specie continentur omnia con- sequentia & antecedentia necessariõ. Et illa regula, cũ quid prohibetur, uidetur prohibitum etiam id per quod peruenitur ad illud. l. oratio. de sponsal. l. quod di- ctum. de pact. glo. & doct. in l. ij. de iur. om. iud. non tamen æque pœna commit- titur. Nam pœna imposita matrimonium cõtrahenti non punit sponfos, de quo latius Iason in l. ij. de iur. om. iud. Bal. in l. penul. §. docere ne quis eum qui & c. Din. & Ioan. Andr. in regula cum quid prohibetur.

A CONTRARIO. Lex: Desertor capite plectatur. Lex altera: Qui fortiter fecerit, petat præmiũ: desertor fortiter fecit, petit præmiũ. contradicitur: quod lex quæ iubet capite puniri, à contrario sensu uetat dari præmiũ. Bal. in l. cõ uenticulam. C. de Ep. & de. & doct. in l. i. de offi. eius, & alijs locis cõmunibus aliter concipiunt & eliciunt argumentũ à contrario, & igitur nota hunc modum. Lex: Proscriptũ siue bannitũ occidenti detur præmiũ. Proscriptus proscriptũ occidit, petit præmiũ. Fortunatiani iudicio non dabitur à cõtrario sensu legis uo- lentis occidi, ergo non præmiari. Ex diuerso. Ad libertatem perducì uetitus, si oc- ciforem domini indicauerit reip. interesse Vlpianus respondit, ut præmio liberta- tis donetur. Vnde Bartolus, Bal. & doctores omnes definiunt Reip. causa banni- to bannitũ occidenti præmiũ deberi, hocq; iure utimur. Quauis Gãmarus libro Extensionũ, ita demũ admittendũ putat, si per alios cõmode occidit queat. Pos- sletq; ad inductionem Bartoli responderi: Non ob aliquod scelus libertatis com- modis interdicitũ seruum illum fuisse. Multũ quippe interest qua de causa quis præmio fiat indignus; neq; læditur respublica illius serui manumissione, sicut læ-

C dicitur premiando illum, qui lege iugulandus esset. Confirmo illo Aquinatis dissentis: Requiritur, ut ille qui mereri contendit premium, sit in statu acquirendi. *iiij. distin. xvij. q. i. ar. i. facit l. ut gradatim. de muneribus & honoribus. LEX:* Non superstitibus maribus, matri filia heredes sunt. *Ci. & Dinus* responderunt à contrario legis sensu non filias, sed superstites matri filios heredes fore. Ecce quomodo à contrario eius quod scriptum est, colligitur id, quod scriptum non fuit. Hac collectio à contrario fortissima est, & habet uim extensiuam à casu collecto ad alios similes, *tex. est in l. i. de off. eius. à doctoribus non obseruatus.*

Ut in l. in suis. de lib. et post. hu. et regula. cui licet quod plus. et l. i. C. de pat. qui fil. distr.

A MAIORI AD MINVS. Exulem intra fines deprehensum liceat occidere, infra fines deprehensus uapulauit. Pro hoc illud; si non punitur factum consummatum, non punitur attentatum. Valet argumentum negatiue ab eo quod dictum, ad id quod dictum non est.

A MINORI AD MAIVS. Qui cõsilitonem in acie protexerit, petat premium. Qui Imperatorem protexit, petit premium. Procedit argumentum affirmatiue. Qui uirginem tentat rapere, reus sit raptus. Qui uenenum malum parat, reus sit ueneficij. Qui animo occidendi telo aggreditur, reus sit occisi hominis. Quid si rapuit? Quid si poculum dedit? Quid si occidit? scriptum non est, sed ab eo quod scriptum est, docemur perinde puniendum, ac si scriptum esset. Valet enim hæc argumentatio, Si punitur attentatum, fortius puniendum consummatum. Et è diuerso, si puniri non debet perpetratum, neq; etiam attentatum.

Bal. in l. si quis non dicam rape re. de episcop. et cle.

Quintilianus autem plenius ac distinctius explicat, totum hoc duos habere fontes: unum quando non satis lege cautum est id de quo queritur; alterum quando nihil scriptum est, sed ex scripto nitimur ducere, quod scriptum non est. In utroq; de uoluntate est questio, & ex bono & æquo plenissimus tractatus, habetq; aliquid simile questionibus scripti & uoluntatis, quia pars altera scripto nititur semper, sed hoc interesse ait, quod in questionibus scripti & uoluntatis, dicitur contra scriptum, hic supra scriptum, quando queritur in lege satis cautum sit. Illic qui uerba defendit, ut fiat utiq; quod scriptum est, hic etiam aliud quam scriptum est. Nam quando parum cautum est, uerbi gratia, in lege est unum uocabulum, & in eo de quo lis est, aliud expressum uocabulum de quo dubitatur, utrum sit eiusdem significationis, cuius est uocabulum in lege scriptum, tentanda est definitio, quæ si constiterit, finita est cõtrouersia, sin uero infirma est definitio, ad syllogismum recurrendum est, id est ratiocinatiuam collectionem. Exemplum.

D

LEX: Venefica capite puniatur. Vxor marito amatorium dedit & repudiavit, nec exorari potuit ut rediret. Maritus aestuantis amoris impatiens, laqueo se suspendit. Mulier ueneficij accusatur. Firmissima est accusatio dicentis amatorium esse uenenum, id erit definitio, quod si parum ualebit, fiet syllogismus ut perinde puniatur, ac si uirum ueneno necasset. Ergo hic status ducitur ex eo quod scriptum est ad id quod incertum est, an legislator hoc senserit, & quia ratione colligitur ratiocinatiuus dicitur.

LEX: Qui claua ferrea percusserit, relegetur. Titius percussit malleo ferreo, alius capulo grauis securis, petitur relegari. Excipitur nihil in lege de malleo, neq; securis capulo scriptum. Bal. hic putat lege teneri, si non multo minus grauitate noxia ea tela fuerint: & obseruandum est secundum Bal. quando ratio legis excedit uerba, semper lex extenditur per ipsam rationem. Quando dubium est, an satis cautum lege sit, in has questiones. Quintilianus diuidit: An quod semel ius est idem & sapius; an quod in uno idem in pluribus, an quod antè & postea; an quod in toto, idem in parte; an quod in parte idem in toto legislator uoluerit. Exemplum de primo: Incesta è saxo Tarpeio deiciatur: incesti damnata & precipitata uiuit, reperitur ad poenam, quia non est scriptum in lege, precipitata si uixerit iterum precipitetur ut intereat, quod si legislator uoluit,

In l. si quis id quod de iur. o. iud.

A uoluit, parum expressit. Qui syllogizatur, mouet, ut quid precipitari uoluit, nisi ut interiret ad exemplum aliorum, satis est scriptum uideri, si ex tam immensa altitudine saxo precipitari lex iubeat. Similis huic: Fur laqueo suspendatur. Suspendens fracto laqueo uiuus decedit: non scriptum uiuus iterum suspendatur, & ideo non satis lege cautum, quae furem laqueo strangulari uult. **LEX:**

Causae per arbitros compromissarios disceptentur, semel facto compromisso necdum pronunciato, an sapius compromittendum, nisi compromissa repetantur legis menti satis non fit, donec per arbitros liti finis imponatur. **LEX:**

Causae consilio sapientis iudicentur, quod intra x. dies tradiderit obsignatum. Consilio non traditio, an alius sapiens eligendus? Et quamuis lege parum cautum sit, nihilominus idem statuendum ad exemplum compromissarii statuti arbitror, ut toties sapiens adeatur quousque aliquis responsum reddat. Quid si iniustum consilium reddatur? quia non secundum eum iudicandum est, ideo pro non responso est, ut plene tractauimus in commentarijs ad §. Responso prudentum.

An quod in uno idem in pluribus. Tyrannum qui occiderit, praemium petat. Qui duos tyrannos simul occidit, quo petit praemia. An debeantur, non satis cautum. Similis huic est: Qui testem falsum, quiue instrumentum falsum produxerit, reus sit falsi. Quidam plures produxit falsos testes, siue plura instrumenta, quia de pluribus lege satis cautum non est. Syllogismus, si in uno, fortius in pluribus, legislatorem uoluisse ratio suadet naturalis. Percutientis ictus contemplari lex iubet. Vno ictu plura infixit uulnera puta forfice, aut bidete uel alijs. An ictus an uulnera uindicanda. Ictus contemplari lex iubet non uulnera. Ratiocinatio, respiciendum, an ex iudicio, an casu. Absurdum est aequale leuiter puniri eum qui plus deliquit atque eum qui minus.

B An quod in pluribus, etiam in uno. Qui plures tyrannos occiderit praemium petat: qui unum occidit non habet syllogismum. Et ideo ab autoribus omissum arbitror hunc locum. Qui plures falsos testes, quiue plura falsa instrumenta produxerit, deportetur. Quidam unum falsum testem produxit, tenebitur ne lege quidam teneri putant, quod durum uidetur: lex de pluribus & non uno loquitur. Ex qua argumentum duci non potest ad eum qui unum protulit, nulli dubium plus peccare eum qui plures falsos producit testes. Maius enim delictum haec punit non hoc, neque ualet de maiori ad minus hoc casu ratiocinatio. Verum quando idem effectus est in uno qui in pluribus, ualet Syllogismus de pluribus ad unum, & hoc casu puto loqui Bartolum & alios. Vi bonorum rap. Praetor ait, si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum diceretur. Ulpianus homines coactos, etiam si unus homo coactus sit, adhuc dicemus.

Dyn. & Bar. in l. ij. §. sed si unus ui. bo. ra. et dic. l. iij. de neg. gest. Anc. in c. Relatum. ij. de test.

Pater posthumum qui nascitur, heredem instituit: si duo posthumi nascerentur aequaliter instituit, quos & inuicem substituit, subiicitque haec uerba: Si praedictos posthumos omnes decedere contingeret in pupillari aetate, uel postea quando cum sine liberis, sorores meas aequis portionibus substituo. Vno nato posthumo, & ante tutelae annos mortuo, mater litigat de hereditate, cum substitutis. Oldradus uir summae scientiae consilio cxlij. respondit ad matrem hereditatem pertinere his medijs. Primo, quod concepta esset substitutio, si duo nascerentur & natus est unus. Secundo, quod substituti uocantur in euentum quo omnes posthumi decederent. Pluralis sermo, inquit, non potest secundum propriam significationem in uno saluari. Tertio, quod huiusmodi substitutio esset odiosa, per quam mater a luctuosa filiorum hereditate excluditur. Quarto, quod mater quae uerborum proprietate non excluditur, neque coniectura excludenda est, quoniam coniecturae, inquit, contra matrem non admittuntur: citat l. fi. C. de instit. & substit. & l. precib. C. de impub. haec Oldradus. Status huius quaestionis est

C ratiocinatio, de eo quod non uidetur plene dilucidè ue scriptum aut dictū. Pro substitutis autem fortissimum in iure est omnium consensu arguendum, scilicet, ubi diuersitatis ratio reddi non potest, illic nec diuersa dispositio. Non enim liquet cur testator maluisset pluribus natis & mortuis quàm uno & mortuo sorores substituere, & ad matrem uno nato & mortuo luctuosam hereditatē peruenire, quàm pluribus natis & mortuis luctuosorem non peruenire. Si desiderabat testator ad sorores deficientibus filiis suis hereditatem deferri, nihil interest unum ubi unicus est, aut omnes ubi plures decessisse sine liberis, quoniam defectū liberorum cogitauit, non numerū. Similiter hereditatem ad coniugem ob orbitatem filiorum si deuolui uoluisset, non refert orbitas morte unius aut plurium contingat; & ueluti siue uno siue pluribus decedentibus cum liberis, substitutionis conditio deficit, sic uno, ubi alius non superest, æque ut pluribus omnibus sine liberis decedentibus impletur conditio; testator enim casum & non numerum morientium sine liberis mente agitasse credibilis est, & propterea substitutioni locum esse mihi persuadeo. Substitutio quippe hæc expressa pupillaris est, & posthumus impubes obijisse præponitur, matrem ergo excludi proculcati iuris est. Neque inuenio in casum duorum duntaxat nascentium posthumorum substitutionem factam, quinimò utrunque casum & nascentis unius et duorum testator expressit illis uerbis, si unus posthumus nascetur sit hæres, si duo posthumi, æqualiter. Atqui neque à natiuitate, sed à morte posthumorum sine liberis pendere, apparet uoluisset substitutionem minimeque inusitatum uerbum omnes, & in uno, & in pluribus uerificari. Verbi gratia; testator qui cum habet filium, moriens dixit, Si contingat omnes filios meos decedere, Titius hæres esto; non deficiet conditio institutio illius unici morte. Nam sicut in illa, si filios habebit, & unum postea habuerit, non dicitur defecta conditio; pariter & qui unum habebat, eo deficiente recte dicimus omnes filios eius decessisse. Homines coactos Prætor ait, nihilominus Ulpianus censuit edicto locum esse, si unus coactus fuerit. Fortius in casu nostro, quoniam ultimæ uoluntates iuuandæ sunt. Succeditque præsens regula, Quod in pluribus etiam in uno, quando non est diuersitatis ratio.

o. si pater. de test. l. vi. l. prescribis. C. de ipu.

l. i. §. si stipulanti. de uerb. obli.

l. si ita. de lib. et posthum. l. qui filia. de leg. i. l. clemens. de hæredi. insti.

Accedit quod qui duo dicit, etiam unum dicit proprie; & in his quæ stricti iuris sunt, ut si stipulor duo, tu spondes unum, ualet stipulatio in uno, quia etiam unum stipulari uideor; & ex diuerso, uno instituto posthumo, si plures nascantur, omnes instituti intelliguntur; etiam qui uni ultimo morienti ex pluribus substitutus est, duobus simul morientibus succedet. Non diuersum ergo in questione proposita esse debet, si testator pater dubitans (ut naturaliter euenire solet) de numero nascentium posthumorum, & de uno, si unus nasceretur, & de duobus si duo nascerentur, facta institutione subiunxit sermonis compendio, si omnes mori contingat &c. uno nato & mortuo, non deficiet substitutionis conditio. His astipulatur Paul. Jurisconsulti responsum in l. Falsa. de condi. & demon. his uerbis; Sticum & Pamphilum do. lego, si mei erunt cum moriar, & unum ex his alienauerit, an uel alter possit à legatario uendicari, nam hunc sermonem licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset, Sticum si meus erit, cum moriar. hæc Iul. Paul. Sozi. consilio lxx. Hæc uerba, eis substituit, perinde accipienda sunt, ac si dictum esset, ei uel illi substituit, & cuiuslibet separatim si facta esset substitutio, si decessit sine filiis, ex quo testator distinguit personas institutorum. His iunge illa testatoris uerba, si prædictos postumos omnes mori cōtingeret &c. antea scripserat si unus nasceretur, hæres esset; si duo, æqualiter hæredes essent; unde palam fit, & unum prædictum & duos prædictos fuisse, & ideo manifestum est hunc unum qui natus & mortuus & prædictus est, uerbo omnes significari, in quem solum fors nascendi post mortem testatoris cecidit, suadetque ratio.

ne uo

Ane voluntas pereat. Ad duas ultimas rationes respondeo; ex testatoris verbis li-
 quere patrē in puberi expresse substituisse, & in hūc casum qui euenit substituisse
 saltē uerbis generalibus, quod sufficere Bartolus ubiq; docet ad matrem excludē-
 dam, nec est qui contradicat. Est, substitutio cōcepta esset in casum duorū post-
 humorū, de unico nulla mentione facta, adhuc arbitror ad casum unius posse ada-
 ptari illo uulgatissimo, quod substitutio facta in unum casum porrigitur ad simi-
 les. Similitudo autē est in ratione, ut supra diximus; item in effectu, quod uel unus
 ubi solus est, uel omnes ubi plures sunt, moriantur, omnino sequitur orbitas o-
 mnium filiorum, in quem casum testator substituit.

Caterum miserabilior profecto casus est duorum amissorum filiorum quā
 unius. Hinc coniectura de uolūtate mariti erga uxorem suam, cui quod in luctuo-
 sa hæreditate duorum filiorum prætulit substitutos, fortius existimare conuenit
 unico mortuo præferri uoluisse. Vtiq; reiecta est illa opinio coniecturæ contra
 matrem non admittendæ, autore Bar. Bal. Ang. Saly. Castren. Iasone, qui una
 omnes uoce dicunt, non solum testibus, uerumetiam coniecturis probari posse
 testatorem noluisse hæreditatem luctuosam ex tacita quantumuis pupillari ad
 matrem uenire; quod si cōiectura uoluntatis ualeat in tacita prorsus pupillari con-
 tra matrem, longe plus ualere debet in casu nostro ubi expressa est, uel saltem
 non omnino tacita est substitutio.

In l. moribus.
 de uulg. l. centu-
 rio. l. Lulius. co-
 dem titu. l. pre-
 e. ibi glos. de
 impub. et leg.
 fi. C. de insti. et
 substi.

An qd antea & postea, Rapta raptoris aut mortē aut indotatas nuptias optet.
 Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo rapta petit optionem ex scripto, quod
 simpliciter loquitur, rapta optet & optat: fuga non debet esse frustratio pœnæ.
 Pro raptore non est scriptū quādoq; rapta optet, petere statim debuit non nu-
 bere; nubendo optionem remisisse uidetur. Ex altera parte nuptiarum optionem
 remisit non mortis, quam nubendo sibi reseruasse declarat. Pro raptore. Atqui al-
 teram partem alternatiuæ optionis, non optando remittit, totam optionem remit-
 tit. Minor contrahit sub conditione quæ post xxv. annum euenit, læsus desiderat
 restitui. Quæstio an ut ante xxv. annū poterat restitui, sic postea completo xxv.
 anno possit. Ante xxx. diem nunciet mulier se prægnantē, an licebit postea; ante
 x. diem licet appellare, an postea. Doctores nostri tradūt de tempore ad tempus
 non fieri extensionem, citant l. uxori. de leg. iij. & l. talis. de leg. i. Aret. & Sozi.
 in l. i. de uulg. quod tamen apud me dubiū est, propter l. Si quis id quod. de iur.
 o. iu. & l. sepulchri. de sepul. uiol. ibi sepeliretur, trahitur ad iam sepultum.

An quod in toto idem in parte. Aratrū accipere pignori non liceat. An uome-
 rem liceat; nihil de uomere dictū, at aratri pars est, sine qua agricolatiōi, cuius gra-
 tia lex data est, totū sit inuile. Papinianus in l. hæredes mei. §. i. infra ad trebel. Re-
 spondit ut eidem fideicommissario pars restituatur, cui totū, si casus accideret, resti-
 tui uoluisset. Secus est ubi iuris ratio non cōsentit, ueluti in uulgariter substituto
 ut nō ad partē à primo hærede repudiatā admittatur, quoniam regula iuris est, ut
 aut totum quis respuat, aut totū retineat. l. si solus. infra de acquiren. hæreditate.

An quod in parte idem in toto. **L E X.** Lanæ ueherē Tarento non liceat,
 an oues liceat; nam & in oue lanæ sunt, quamuis de ouibus nihil dictum. si non
 in fraudem legis uehantur, forte licebit.

L E X. Vomere pignori accipere non liceat, an aratrum liceat; de his spe-
 ciebus non satis declarata uoluntatis loquitur Iulianus in l. si is qui ducenta in si.
 de reb. dub. et quæstiones fiunt proposita cōtrouersia, an satis, an parum cautū in
 lege sit de ea, et ubi satis uidebitur, succedit illa, an tali iure sit utendum, & tum o-
 mnia in utraq; partem excutienda, quia uideri potest parū uel satis lege cautū,
 & tamen illo iure utendum non esset. Maioris pugnae est, Quintil. inquit, ex scri-
 pto ducere quod scriptum non est, in quo genere illa quaruntur, an quoties,

C propria lex non est, simili utendum sit; an id de quo agitur ei de quo scriptum est simile sit; simile autem, inquit, est, & maius & par & minus. Et observa quod inquit, quoties propria lex non est, quod si esset & dissimiliter definirer, non esset locus ratiocinationi. Cicer. ad Heren. Ex ratiocinatione, inquit, controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Hoc idem tenent doctores nostri.

Qui patrem occidit, culeo insuatur. Matrem qui occidit, culeo insui petitur. Ex domo debitorem educere nõ liceat. Extra tabernacula qui eduxit, accusatur.

In l. pleriq; de in ius. uo. et l. nemo inuitus. de reg. iur. l. lex Corn. §. domũ et l. apud labeo nẽ. §. proinde. de iniur. l. filiũ ad maced. l. iij. §. non sol.

S. C. uetat mutuo dari pecuniam filijs familiãs, quid si data est nepotibus? Pau. Iure consul. respondit S. consulto locum esse. Ex his error liquet nostrorum dicentium plerunq; domorum appellatione tabernacula, & filiorum nepotes contineri, quoniam non ex significatione sed hac ratiocinatione ex eo quod scriptũ est, ad id quod scriptum non est, inrerpretamur. consentit Bar. in l. liberorum, de uerbo. signifi. & clarissimus Alciatus lib. iij. paradoxorum. ca. xiiij. Prætor ait in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nauie expugnata quid rapuisse dicetur. Vlpianus non solum qui rapuit, sed etiam qui amouerit hac actione tenetur; licet aliud esse rapi, aliud amoueri palam est: siquidem aliquid amoueri siue ui possit, rapi autẽ sine ui non potest. Idem Vlpianus; Hoc edicto tenetur & qui tollit quamuis corruperit. in l. si quis id quod de iur. om. iud. Stulti obseruant uerbum rapere improprie accipi pro amouere, non animaduertentes ex scripto Vlpianum coniecturari Prætozem damnum passis, eo dicto subuenire uoluisse, & igitur uel raptæ uel amotæ res sint, nihil interesse quo minus damnum passio succurratur. Rate, nauie expugnata Prætor ait, Labeo scribit æquum esse, ut siue de domo siue uilla expugnatis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit. Ecce

de l. iij. §. de inde.

D quomodo Labeo ex nauibus expugnatis scriptum in lege trahit ad domos & uillas expugnatas, de quibus in lege nihil dictũ est, non alia ratione, nisi quia æquũ est; & igitur in his Syllogismis totus tractatus ex bono & æquo est, in quo tota Iurisperitorum ars uersatur. Adde his traditionibus illud omnium consensu, semper omni casu collectionem rationalem faciendam, quando non facta consequitur absurdum uel aliud uitium, & inter cætera si constitutio efficeretur inutilis. Verbi gratia: Vsurarius manifestus prohibitus testari, an codicillis uel causa mortis donat, glo. in c. quicquid, de usur. lib. vi. prohibitus in cimiterijs humari, neq; in ecclesia humabitur, Liazarus in cle. i. de sepul. Feli. in c. translatio, d. consec. l. i. de leg. iij.

l. i. de iust. & iur. In authen. quas actio. C. de sac. sancti. eccle.

L E X. In charitate annonæ frumentum exportare nõ liceat, an farinam uel panes exportare licebit? & igitur farinam & panes exportare non liceat, an frumentum exportare licebit?

L E X. Tumento frumentum exportare non liceat, an plastro uel humeris licebit? Vinum exportare non liceat, loram ne exportare licebit, aut mulsum? harum omnium prohibitionum par causa est, licet diuersæ sint species. Eleganter quippe Bal. in l. de quibus, Ratio, inquit, est, coniunctio diuersorum casuum ad eundem finem tendentium; charitas utiq; annonæ suprascriptos annectit casus, & legi ne fraus fiat.

L E X. De frumento & uino quod exportatur, uectigalis exigendi ius esto. quid de farina & panibus? quid de lora, mulso, et id genus reliquis nõ uectigales sunt, quoniã non par annonæ & uectigalis est causa. Filius familiãs codicillatur, cõtradicitur, quod frustratio legis esset, quæ testamenti factionẽ sustulit; si codicillari uel aliter filijsfam. relinquere pollent. Ex scripta ergo prohibitione testamenti colligitur, prohibitũ codicillis & aliter relinquere, perinde atq; si scripto prohibitum esset. Et quoniã in hac ratiocinatione clauis omniũ consensu est similitudo,

ignos

A ignoranda non sunt quæ dissimilitudinem faciunt, Cicerone autore, id est diuer-
 sum genere, natura, u. magnitudine, loco, tempore, persona, opinione, causa, ra-
 tione, eorumque ratio tum habenda est, quando causam iugulant, quod est quādo
 in eo de quo agitur, sunt dissimilia, licet in cæteris sint simillima. Denique admo-
 nendi sumus ratiocinationes siue extensiones non fieri cōtra iuris regulas. Aret.
 & Soci. fil. in l. i. de uulg. Io. An. excepta per principem uel legem à reg. iur. pu-
 tat etiam ad casus eiusdem rationis non esse producenda, in c. sacris quod me. ca.
 quod perlepide sanctissimus Hadrianus vi Pont. Max. in pulcherrimo suo ope-
 re, de QQ. sacramentorum in iij. sententiarum, ita demum admittendum cen-
 suit, si exceptio principis uel legis sola autoritate sit introducta, secus si in ratio-
 ne naturali sit radicata. Confirmo, licet id quod iuris naturalis est in constitutio-
 nem deducatur, non propterea enervatur uis eius, sed duplici adminiculo robo-
 ratur, & sua ipsius uis & diuina potestate & approbatione; unde deducitur secun-
 dum Hadrianum, excepta à regula iuris quæ per se naturali æquitate ualent, tra-
 henda esse ad consequentias ubicunque suadet par ratio, & quæ à sola principis
 uel legis autoritate pendent non trahenda, quia caret æquitate rationabili secun-
 dum Bald. hic, quamuis non diuersa sit constituendi ratio. Panor. sequitur glo.
 in c. i. de temp. ord. in vi. quæ omni casu uult idem ius seruari quo eadem uis
 get ratio, sed non omnes consentiunt simpliciter, & ideo distinguunt Imol. &
 Geminianus in c. postquam, de elect. li. vi. & illa de ratione comprehensua &
 extensua, quæ ijdem tradunt, uereor ne plus inuoluant; & pœnalia ad coercitio-
 nem delictorum pertinentia, communi opinione fauorabilia sunt, & igitur pro-
 ducenda. Hactenus de his ex ueterū traditionibus, qui origines, causas, species,
 modos, subtilius, distinctius, compendiosius prosecuti sunt. Tractatu quippe dis-
 ficilima hæc iuris particula est, ac frequens, tota ab opificio Iuris Canonici pen-
 dens, id est coniectura uoluntatis, ac boni & æqui ductu, in qua re ius adeo con-
 trouersum est, quod nulla à nostris doctoribus conflatur regula, quæ conflictu
 locorum & rationum non nutet, & expugnari non queat, Iunge his quæ supra
 de bono & æquo scripsi. Nunquid coniectura uoluntatis legum correctio sit ad-
 mittenda, & ad consequentia producenda. Nonnulli negant, procliuiorque in hoc
 sententia est, quibus non accedo. Nam mens, siue tacita sit, siue expressa, nihilo-
 minus mens est; ueluti homo siue flauus siue niger, homo est. Vnde fit mentem
 tacitam qui reiicit, mentem reiicere, & per hoc si deficit uoluntate lex scripta le-
 gem non esse. Protriti quippe iuris est mentis gubernacula de legum possessione
 explodi non posse; et ueluti legislator nisi in animo habeat legem corrigere, quan-
 tumlibet ad corrigendum apta sint uerba, non corrigunt; pariter si animum abro-
 gandi habeat, uerba non dicta impedire nequeant abrogationem, dummodo ali-
 quo signo animus demonstratur. Præterea nullo iure liquet leges tacite abroga-
 ri non posse, quinimo ipso iure, noua lege aut contraria consuetudine atque etiam
 defuetudine antiquari dubium non est. Nihil interest, Iulianus inquit, suffragio
 populus suam uoluntatem declaret, an tacito consensu. Imperator Iustinia, le-
 gem Iuniam Miscellam abrogauit, commemoratione de mulieribus tantum fa-
 cta, ne indicta uiduitate astringerentur; postea cum in controuersiam uenisset
 uiris indicta uiduitas, rescipit ex sententia eiusdem suæ constitutionis, etiam in
 uiris satis intelligi posse abrogatam.

Donatio inter cōiuges eousque erat inhibita, ut ipso iure non ualeret. Diuus po-
 stea Ant. Seueri. F. Luculenta oratiōe in senatu suasisit, uti placeret morte uxoris
 uel uiri qui donasset, firma maneret donatio, & rigorem ueteris iuris remittere.
 Nihilominus Papinianus & Ulpianus censuerunt ex sententia orationis idem iu-
 ris fore in reliquis personis post matrimonium donare prohibitis, iuris quamuis

glo. in c. cupiē.
 §. quod si per.
 xx. d. elec. i. vi.
 Imol. Rom. in
 rep. l. si uero.
 §. de uiro. sol.
 mat. doct. in au-
 ten. quas actio-
 nes de sa. san.
 eccl. & in l. si
 const. sol. mat.

Insti. de iur. na.
 §. penul. l. de
 quibus. infra de
 legib.
 l. iij. §. sciendū.
 de do. int. uir. et
 uxo.

Cantiqui oratio esset abrogatoria. Nulli præterea dubium coniunctione plurium legum siue plurium capitum legis coniecturatos sensus dici, & commixtione duorum capitum legis uelleiæ corrigi XII tabulas Iulianus docuit; coniecturata ergo uoluntate leges tolli non est nouum & extendi.

l. utrū. de peti. her. et insti. de l. Aquilia. §. illud. in. §. ille casus. l. Gal.

Hos duos postremos locos obserua, quos doctores nostri non considerantes sese contorquent pro contraria sententia, nec solidam responsonem ad constitutionem Iustinianam, de indicta uiduitate, adhuc inuenerunt.

Primus ex leguleis nostris Fulgosius huius opinionis assertorē se præbuit, fretus leonina cōstitutione, ubi Imperator naturali ratione Iulianicę iurisperiti & non diuali autoritate, ut quidam putant, in q. quæ ex facto agitabatur, declarat Theodosianam constitutionem de uiro & uxore loquentem, æque habere locum inter sponfos & sponfas, licet per eam ius uetus quo patri omnia quærebantur, corrigeretur. Petrus Andreas Gammarus Bononiensis uir summæ scientiæ, qui nunc omnium consensu in numerum iudicum Apostolici auditorij adscitus est, libro de Extensione, confirmat pulchra & uera ratione, quod non temere leges nouantur, sed è Rep. & temporum & morum opportunitate, ut uidemus in lege Fusia canina, & lege Iun. Miscella, & alijs multis antiquatis; recitatq; ad hanc rem Sex. Cæciliij uerba pertinentia, ex ultimo noct. act. Gellij: facit illud

In l. si. de const. princip.

Vlpiani de consti. princip. dicentis: In rebus nouis constituendis euidentis utilitas esse debet. Ex quibus manifestum fit fauorabiles esse legum correctiones, & dilatandas potius quatenus eadem utilitas exigit. Adijce quæ supra de bono & æquo explicauimus, emendationes legum ab æquitatis fontibus manare, & ius bonum & æquum esse id quod emendat, & ob id producendum ad consequentias. Nulli inexploratum est, Ius prætorium non eo minus bonum & æquum habitum fuisse, quod plerunq; ius uetus emendabat. In stateram suspendantur uelim omnes correctæ leges, & liquidò constabit summa æquitatis ratione correctas; unde stultum uidetur uerborum angustijs cohercere, quod iure optimo ex sententia dilatandum esset. In hac eadem opinione reperio fuisse Io. Monachum uirum sapientissimum, contrariam quamuis partem totus mundus teneat leuissimis rationibus.

In c. indemnitas. de elec.

MARII SALOMONII EQ. ADVOCATI QVE
CONSIST. IN L. OMNES POPVLI
DE CONTRARIIS LL. LIBER
SEXTVS.

Argu. l. ubi res pugnantis. de reg. iur.

l. qui res suas. §. aream. de solut.

In d. §. Aream.

VPEREST de contrarijs legibus tractemus. Operæpretium est dispiciamus, num lex municipalis uere corrigat ius cōmune, quando contrarium quid statuit. Quod corrigat pugnantiū natura sua det, & crebrior doctorum locutio. At Vlpianus Ius Ci. esse definit quod nō in totum à iure communi recedit, nec per omnia ei seruit; ergo per contrariū statutū recedi dicitur, non corrigi. Si enim corrigeretur tolleretur utiq; et esse desineret, ut in correctis à Iustiniano II. uidemus; & lex municipalis semel correctæ nunq; redit, quia à priuatione ad habitū secundū philosophum non est regressus; uerū quia ius cōmune sublato contrario statuto statim redit, partem sit non corrigi. Receditur itaq; à iure communi, cuius per contrarium statutum usus cessat, & proprie inter ius cōmune cessare dicitur, non corrigi, quia non extinguitur. Sic argumentatur Paulus Iurisperitus, & ideo magis est ut suspensio quædam sit siue cessatio quandiu durat impedimentum contrariæ leg. municipalis, & inepte dici per ius ciuile corrigi ius commune.

A. Accedit quod solius principis est corrigere ius commune, sicut & condere: hinc est, quisq; populus legem suam per aliam contrariam corrigendo extinguit nunquam redituram, & ius commune non extinguit, quia efficere non potest extincta sua lege, quin redeat ius commune. Confert illud Castrensis in l. i. C. de hære. insti. dicentis Ciuitatem Florent. non posse tollere ius cõmune, licet in suo territorio taliter offuscare & obumbrare possit quod effectum non sortiatur. Sequitur Alexander consi. lxxv. uol. i. Ad contrarias nunc II. accedamus.

Quod Bartolus ineptissimo titulo correctoriæ interpretationis prosequitur, in qua re quæstiones de uoluntate contra scriptum agitari solent: ipse quædam præcepta explicabo, per quæ speculantis animus dirigatur. Quintilianus præ cæteris subtilius docet duas esse species legum contrariarum. Vnam quando ita inter se pugnant quod altera ab altera abrogetur est necesse, ueluti si una prohibet id ipsum quod altera permittit, aut iubet; quinimo idem uere scribit, nūquam esse legem legi contrariam ipso iure, quia si diuersum iubeant, altera ab altera abrogatur, & una remaneat oportet, tum quæstionis est quæ seruanda sit lex.

Cõmune illud est, laboremus, si fieri potest, ne discrepare uideantur; deinde ut utraq; lex conseruetur. legē Quod scitis. de bonis quæ lib. putauit Bal. corrigi per autem. defuncto, quia posterior & indistincte loquitur, Roman. Bart. secutus per hanc regulã, quia fieri potest, ut utraq; lex seruetur, distinxit, ut Theodofiana lex locum uindicet quando agitur de separandis bonis maternis à paternis, & nepoti sine liberis intestato morienti in paternis paternus auus succedat, & maternus in maternis; Iustiniana autem constitutio. ut uterq; auus pariter in bonis aliunde quæsitis succedat. Adiecitq; idem Rom. etiã si in lege posteriori scriptum sit, non obstante quacumq; lege in contrariũ, nihilominus admittendam interpretationem per quam tollitur contrarietas. citat glo. de hære. quæ ab intest. in uerbum euacuat & Bart. in comment. ad reprimendum in uerbũ non obstantibus, extat Rom. consiliũ numero xl. Quod si fieri non potest, ut utraq; conseruetur, posterius lata utendum erit. Posteriores autẽ ex ordine scripturæ probari Bartolus recte putat. At si non in eodem uolumine scriptæ sunt, puta in uarias tabulas incisæ pro rostris pendeant, ita ut non liqueat, quæ prior, quæ uel posterior sit, tum conuolandum ad coniecturas. Verbi gratia, si una, alterius simpliciter mentionem faciat, posterior quippe necesse est ea sit, quæ alterius meminisse Item posterior illa, quæ uetat, id quod iubet altera, aut promittit.

SIT LEX. Adulteram fratri occidendi ius esto. ALTERA LEX.

Adulteram fratri occidendi ius non esto.

Fortissimum argumentũ est, hæc quæ uetat, posterior sit; necessaria non erat lex, quæ prohiberet, si alia non præcessisset, quæ id ipsum permetteret, aut iuberet. Et bellissime in Rhet. Cic. inquit: Sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet legem; sin uero nullo pacto colligi potest quæ posterior sit, tum aut sese inuicem periment; aut si è Repu. fuerit ut una seruetur, illa seruanda est, quæ plenius prouidet.

Lex ictus & non plagas puniri iubet. Altera lex plagas & non ictus puniri iubet. Nec utra sit antiquior apparet.

Vno bidentis ictu, quidam plura inflixit uulnera. Accusatur de uulneribus. Obicit reus diuersam legem. Cicero in Rheto. In puniendis delictis, inquit, maxime conseruanda est ea lex, quæ diligentissima est sancta & illam intelligit quæ nihil præterit impunitum, impeditq; legi fraudem fieri, aperit quippe uiam fraudibus lex quæ ictus puniri duntaxat uult. Idem Cicero: In comparatione legum illa maxime seruanda est, quæ sit utilior, quæ honestior, aut magis necessaria. Alia species est earum legũ, quæ positu contrariæ non sunt, sed casu & euentu collidi,

Argu. l. i. ad
munici.

Ad hæc Bart.
et doct. in l. si
gemina. arb.
fur. ces. et l. nun
quã plu. de pri
uat. delict. et
ibi Dy.

C eleganter Quintil. scribit. Et raro uel nunquam ultra sit posterior, hic quæri solet, quia secunda lex non fertur ad tollendam præcedentem. De rebus enim diuersis quæcque statuit.

SIT LEX. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur **LEX ALTE**RA. Mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier Tyrannum occidit, petit imaginem suam in gymnasio poni; contradicitur lege, quæ uetat mulieris poni. Ecce quomodo suapte natura contrariæ non sunt hæc duæ leges, sed casu Tyranni à muliere occisi colliduntur. Nam nulla alia ratione mulieris imago in gymnasio potest poni per locum, quod Reip. interest etiam mulieres Tyrannis esse formidolosas. Doctor meus nonnullas hic controuersias disputat.

Argumentum optimū in l. si quis in graui. §. utrum ad Syl.

STATVTVM. Prætores pupillares soli de causis pupillorum, siue agant, siue conueniantur, ius dicant. **ALIA LEX.** Magistri hospitalium soli de causis hospitalium, siue agant, siue conueniantur, ius dicant. Litigant pupilli & hospitale, præscriptiōe fori ex sua lege quisque utitur; hic utriusque legis collatio, ultra fauorabilior. Hospitalis pia causa est ad salutem animæ aptissima; at pupillorum haud impia & fortassis fauorabilior est, religionem & publicam utilitatē spectans, Iacobus Apostolus; Religio munda & immaculata apud deum & patrem hæc est, uisitare pupillos & uiduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. in epistola prima, c. i. in fi.

D i. c. quando Imp. inter pup. et uid. facit. c. i. de postul. inno. in c. significan- tibus. de offi. de le. Panor. in c. iij. de cens. et d. c. significantibus, ubi dixit uiduas et pupillos diuites habere miserabiles. et in l. ne quicquam §. obseruare inter debiles personas numerantur.

Imp. inter miserabiles personas, pupillos connumerat, nec dedignatur in eorum causis se iudicem præbere; & quamuis non omnes pauperes sunt, diuites tamen ubique pauci, & pauperum infinitus est numerus, talisque ætas per se ipsa digna fauore est. Accedit & reipub. ratio à Platone & Aristotele in libris de Rep. adnotata, admonent de pueris magnam curam habendam, ex his quoniam emergunt administratores rerum, propterea qui pupillos negligunt, haud minimam partem ciuitatis negligere. Hinc sapienter maiores nostri tutelam & curationes inter munera ciuilia computarunt. Hospitalium est, hospitari, & curare pauperes aduersus corporis ægritudines & inopiæ difficultates; at pupillis adesse, est corporis & animi, bonisque artibus erudire, quod plus est, & ad commoda reipub. in uiros formare, instituere, circa quæ tutorum diligentia uersari debet; ergo Prætorum pupillarium integra erit cognitio, quicquid hic alia ratione doctor meus definierit. Et latere non debet sub hoc genere etiam de contrarietate, quæ ex legibus oriri solent, tractari absque eo quod leges plures inter se contrariæ sint, & sic ex legibus non contrarijs casu nascuntur contrarietates, ideo siue una sit lex, siue duæ uel plures, contingere possunt contrarietates, etiam illa una, si una uel pluribus partibus distinguatur. De duabus uel pluribus legibus contrarietates quomodo nascantur, patet exemplis supra positis, & infra dicemus. Patet plenius ex contrarijs quæ colliguntur ab Accur. & alijs glossatoribus. Ex una lege contrarietas nascitur cum unus nititur legis parte, alter rursus alia.

Rapta raptoris aut mortē, aut indotatas nuptias optet. Vnus eadē nocte duas rapuit. Vna raptarum petit nuptias, altera mortem. In hac controuersia quæ à ueteribus scripta offenderim, operapretium duxi breuiter recitare, ut omnes intelligant quàm subtiliter, copiose, ac perlucide excutere singula solebant, & propterea eorū scripta non aspernanda. Pro puella quæ nuptias optat, Pompeius Sylo hæc dixit: Altera ex puellis raptorē seruari uult; Altera mori uult. Reum alter Iudex damnat, alter absoluit, inter dispares sententias, mitior uincat. Porcius Latro declamator illustis dixit: Nempe lex duas pœnas scripsit uitiatori. Alteram passurus est raptor, non erit impunitus, habebit pœnam indotatam uxorem. Prior rapta, in optione præterenda est, nec alterius iniuria labefactare ius suum debet. Idem Latro quatuor secus quæstiones. Primam, an qui à rapta mori iussus sit, seruari

Auari possit: Secundam, an rapta quæ nuptiis optat, præstare possit, ne pereat. Tertiam, an cum quod utraq; optat fieri nõ possit, ea præualeat optio, quæ utriq; præstat ultionem. Quartam si non potest utriusq; rata esse optio, an quæ dignior ad mittenda sit. Redeundo ad primam q. seruari non posse probat per locum à maiori, etiam si Reipu. interesset seruari, omnino mbriendum esset, dicens si legatus exire debet, peribit; si militare debet, peribit; si legem dicere oportet, peribit, si raptam ducere debet, æque peribit. Si is ante rapuisset, et rapta nuptias optasset, in terposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc uitiasset, negares illum debere mori, rapta iubente. Atqui nihil interest, nisi dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne una quidem nox intercessit. Si rapta nupsisset, deinde post tertiam diem rapuisset aliam, negares illum mori debere. Atqui qui interest nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quàm nunc raptorem defendis.

De secunda quæstione sic dixit. Rapta quæ nuptias optat, nihil aliud raptori præstare potest, quàm ne sua lege pereat, contra alienam legem nullum ius habet. Optasti nuptias, non occidetur tanquam raptor tuus. At idem eadem nocte qua te rapuit stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegium fecerit, occidetur. Licet tu dicas, quid ergo non nubã? Tu raptori præstas, ut illũ ipsa non occidas, sacrilego non potes præstare, ne quis occidat; quomodo sacrilegus quamuis à te seruatus perierit, sic alterius puellæ proteruitate seruatus peribit, si rapuisset te.

*Nota differen-
tiam inter tras-
tatum et argu-
leguleis inco-
gnitam.*

De tertia quæstione sic dixit: Cum quod utraq; optat fieri non posset, in ea eligendi sit optio, qua ultio ad utranq; peruenit. At si mortem optat, mea optio te uindicat, tua me non uindicat. Si non morietur, non mihi seruabitur, sed tibi. In quarta quæstione illud tractauit, inquit, Si hæc uia impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset, neminem non inuenturũ aliquam humilem quæ se in optionem commodaret. **TRIARIVS**, Perieras raptor nisi perire meruisses. **FVSCVS AREL.** hanc quæstionem primam fecit. Duas rapuit: an perire utiq; debeat. **Lex**, inquit, quæ dicit, Rapta, raptoris aut mortem aut nuptias optet; de his loquitur qui singulas rapuerint. Non putauit quenquam futurum, qui una nocte raperet duas. Non quæro quid optetis, sed quid seuerissime optare potestis. Necessè est raptorem mori, utranq; enim ducere non potest, uterq; mori potest. Quare dicam aut nuptias optabunt, aut altera mortẽ, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod utraq; uolet; uno modo poterit fieri quod utraq; uolet, si utraq; mortem optauerit. Hic etiam tractauit, ne exemplũ quidem utile est hunc morem perniciosissimum ciuitati introduci, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sapius meruit, & in hæc diuisit, utra optio honestior sit, utra iustior, utra utilior. Item ex uno legis capite nasci potest contrarietas, ut ille qui fortiter fecerit, petat præmium quod uolet. Duo fortiter fecerunt, petit præmij nomine unus illum qui reus factus fuerat proditiõis ante iudicium liberari. Alter petit ut peragatur iudicium. Ecce contrarietas ex diuersa petentiũ uoluntate. In his non potest esse alia quæstio secundum Quintil. quàm temporis, utra prior, aut qualitatũ, utra iustior sit petitio; confligunt etiam impares si cõparentur. Tyrannicida & uir fortis utriq; data quod uelit petendi potestate. Hic meritorum præmij temporis collatio fit. Item impares sunt, cum alteri multa opponi possunt, alteri nihil nisi quod in lite est, ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit, utrum præstari debeat est in lite impunitas desertoris, num quicquid libuerit, optare liceat. In concessio autem ex utraq; parte iure hæc ferè quaruntur, utra lex potentior an ad deos pertineat, an ad homines, an ad Remp. an ad priuatos. De honore, an de poena, de magnis rebus an de paruis permittat, an uetet an imperet. Solet tractari utra sit antiquior, sed uel potentissimũ, utra minus perdat. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atq; æquius, de quo nihil

Lib. viij.

C præcipi nisi præposita materia potest. Itæ Quinti. Et obserua potentio-
 rem intel-
 ligi legem, quæ ad deos, ad Remp. ad honores, & res magnas pertinet, & quæ ue-
 rat uel imperat hoc idem in l. iij. de suspec. tut. Dy. & Bartolus dicunt, Præualere
 regulam quæ prohibet ei quæ permittit. Idem Bal. & Fulgosius in l. si Ruffinus.
 C. de nul. test. Imò ualidior est lege iubente ea quæ uetat, ut mox ex uerbis Cice-
 ronis apparebit. Lucidius & plenius in Rhetoricis Cicero hæc tradidit documē-
 ta. Primum considerandū, inquit, utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores & ho-
 nestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cōficitur, ut si leges duæ aut
 plures, aut quotquot erunt quæ conseruari non possunt, quia discrepent inter se,
 ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Dein
 de utra lex postterius lata sit, nam postrema quæq; grauissima est. Nota ex senten-
 tia Ciceronis, quoties lex legi ad eò contraria est, quod una tantum seruari possit,
 illa seruiabitur, quæ utilior aut honestior, magis ue necessaria sit, quàm quæ poste-
 rius lata sit, ad eò quod posterior contraria, non uidetur abrogare priorem, quæ
 utilior aut honestior magis ue necessaria sit. Hanc Quintil. potentiorē nominat;
 & ea fortè ratio est, quod posterior lex tacita uoluntatis coniectura priorem con-
 trariam legem tollere uidetur: uerum sicut absurdum & innaturale est minus uti-
 lem legem anteponi utiliori, ita nō uerisimile est posteriorem inutilem anteponi
 legislator uoluerit priori quæ utilis est, uel honestior, uel necessaria; in rebus no-
 uis constituendis, euidens utilitas esse debet, Vlpianus ait. Hoc idem censuisse
 Bartolum offendi in cōmentarijs ad reprimendū, scribit enim noua lege non abo-
 leri ueterem, quæ utilitate & fauore est maior, probatq; illa constitutione, qua o-
 mnes præscriptiones generaliter contra minores tolluntur; non tamen per eam
 effici dicit, quo minus præscriptio triennialis instantiæ in causis minorū locum ha-
 beat. Antiquiori quamuis id lege caueatur, & illa ratione posteriori præfertur,
 quod publicam hæc respicit utilitatem, illa priuatam, ergo non semper posterior
 lex contrariam quæ præcedit, corrigit. Adde Bal. consi. i. statuto helsten. scri-
 psit de duabus legibus contrarijs, illam eligendam quæ minus habet absurditatis,
 minusq; à iure cōmuni recedit. Subiungit Cicero deinde, utra lex iubeat aliquid,
 utra permittat, nam quod imperatur necessariū est, illud quod permittitur uolum-
 tariū est. Deinde in utraq; lege si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in
 utra maiori pœna statuatur; nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima
 est & sancta; deinde utra lex iubeat, utra uetet, nam saepe ea quæ uetat, quasi exce-
 ptione quadam corrigere uidetur eam quæ iubet. Deinde utra lex de genere o-
 mnī, utra de parte aliqua, utra cōmuniter in plures, utra in aliquam rem certā scri-
 pta uideatur; nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam aliquam rem scripta
 est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudiciū magis pertinere. hæc Ci-
 cero. Fortior ergo lex est, quæ de parte scripta est, quàm quæ de genere; uerbo
 partis intelligit speciem. Cicero mauult in Topicis partem aut formā dici quàm
 speciē. Item fortior est quæ de re certa loquitur lex, quàm quæ de genere uel spe-
 cie. De genere & specie Victorinus sic interpretatur, Melior est lex, inquit, de
 specie scripta, quàm quæ communiter; & est communiter, inquit, ut hominem
 occidere ne liceat, specialiter uirum fortem occidere non liceat. Et rem certam
 Cicero intelligit pro eo quod indiuiduum uulgò dicitur. Simile documentum
 dedit Bal. dicens, Paruum genus derogat magno, & indiuiduum derogat utriq;.
 Indiuiduū esse dicit, quod prædicatur de substantia, ut stichus; uel qualitate, ut pu-
 pillus, & infert ad quæstiones. Sit statutum: Priores artium sententias pro
 pupillis exequantur. Aliud statutum: Potestas sententias centum aureorum
 exequatur. Quis ergo executor est centenariæ sententiæ pro pupillis; Bal. eum
 putat qui specialior est, ut eius uerbo utar, ad quod agnoscendum, inspiciendum
 dicit

in uerbum
 non ob.

D
 l. si. C. i. quibus
 Cau. in inte.
 Rest. l. nō est. n.

In l. properan-
 dum. de iud.

A dicit qualitatem, quæ potest pluribus competere generalis est; quæ uni soli com-
 petit, specialis. Hinc igitur quod qualitas centenariæ summæ potest sine ætatis di-
 scrimine omnibus competere, & pupillaris conditio non, nisi quibusdam. Iudex
 ergo huic ætati datus exequetur: ratio ex superscriptis, quia lex in partem siue
 speciem scripta potentior est; accedit huic imbecillis ætatis fauor. Idem Bal. Ra-
 tio personæ maior est, hominum enim causa res sunt & iudicia. Statutum: Po-
 testas de causis hospitalis misericordiæ ius dicat. Idem Bal. refert Iacobum de Are-
 na dicere indiuiduo datum iudicem, attento loco cui impenditur fauor Dy. in re-
 gula generi. Statutum: De causis hospitalis misericordiæ solus Prætor ius
 dicat, siue agat, siue conueniat. Aliud Statutum: Solus Vicarius de causis de
 cem aureorum ius dicat. Bar. scribit Prætorum de illis causis hospitalis ius dictu-
 rum, quarum cognitio specialiter lege, alteri non est mandata. Pugnat hæc definitio
 cum superscriptis. Statutum: Potestas de testium falsitate, intra mensem inquireat.

*In l. in sacris
 C. de prox.
 sac. scri.*

Aliud statutum: Potestas de omnibus falsitatibus in decem annis possit in-
 quirere. Poterit ne potestas de illa testium falsitate post mensem inquirere, consul-
 tus Bar. respondit non posse, quia generi per speciem derogatur, & permissum
 ad tempus, uidetur prohibitum post tempus. Extat consilium Bar. C. à Domino Cy-
 no, tamen si Bar. nimis ueneranda sit autoritas, non dubitare non possum de hoc
 eius responsio per quod uerba de omnibus falsitatibus superuacua efficiuntur. Con-
 firmat me ratio publicæ utilitatis, quæ uersatur in puniendis peccatis, ne de falsis
 testibus inquirendi potestas nimis angustetur. Nec releuat quod accusatoribus
 facultas remanet illibata, cum quod conducat Reip. plures patere uias ad facino-
 ra persequenda, tum quod accusandi usus iam diu penè discessit ex aula. In foren-
 sibus disceptationibus propè consensui, nec unam quidem unquam uidi accusa-

B tionem agitari; infinita quippe maleficia irent impunita, & ad scelera homi-
 nes essent audaciores, si solæ accusationes formidandæ essent. Adde falsitatis
 scelus ad eum esse legibus infensum, quod generali reorum abolitione falsi crimen
 Modestinus respondit non aboleri. Propter quod eleganter Barto. censuit statuto
 de carceratis liberandis, uel proscriptis restituendis, ob falsi crimen carceratos,
 aut proscriptos non restituendos. Igitur cogita an distinguere possit, si antiquius sit
 istud generale statutum, in decem annos de omnibus falsitatibus licere inquirere,
 & posterius hoc de falsis testibus, intra mensem inquirendis, quia regulare est ge-
 neri per speciem derogari. Locus sit Bar. responso, nisi obtiterit ratio publicæ
 utilitatis, per quam ex Ciceronis & Bartoli proxime relata sententia potentior
 sit lex quæ præcedit: sin autem uetustius sit statutum hoc speciale falsorum testium,
 & illud de omnibus falsitatibus posterius, subsisto, & fortassis non reprehensibi-
 le, fateri etiam post mensem posse inquireri, ne uerbum de omnibus frustra sit dictum,
 publiceque interest inquireri, & illud concessi ad tempus, post tempus uideri prohibi-
 tum. Quia à contrario argumentum contra publicam utilitatem non solet recipi
 in statutis secundum Bald. neque est perpetuum uerum. Nam statuto iubente cau-
 sas intra annum iudicari, etiam post annum ualide iudices iudicabunt, modo non
 excedant triennium, Cyno, Bar. & Bal. autoribus, hocque iure utimur. **LEX.**

*Lutius ad
 turp.*

Imperator, de postulando, quam citat Bartolus, loquitur de prohibita ad tem-
 pus aduocatione, quæ suapte natura semper est permissa, nimirum si post tem-
 pus licebit aduocare, & non ex tacita prohibentis uoluntate, sed quod uis sua unum
 quodque facile redit ad suam causam, alioquin prohibito furari ad tempus, post tem-
 pus non illicitum esset furari; nec eadem ratio est permissi & uetiti, ut supra à Cicero
 ne didicimus; & omnes aliæ leges, quibus nititur Bartolus, habent suas proprias fa-
 uoris causas. Et hæc disputatiōis dicta sint gratia, rem alterius occupare ne liceat.
 Quidam à mero possessore occupauit, accusatur, Excipit reus legem in eum

C scriptam, qui rem alterius, id est, domini occupat. Merus possessor non est dominus. Bar. hanc quaestionem fecit in commen. ad digestū de n. o. n. mouere dubitationem dicebat quod statutorū uerba proprie accipienda sunt; & genitiuus nō abusiue dictus domini est significatiuus, atq; directi potius addit Alexander. Subdit tamen Idem Bartolus ex cōmuni usu loquendi res alterius dici, etiam eius qui tantum possidet. Alexander & Iason admittunt opinionem Bartoli, si constiterit de cōmuni usu. Raphaël Comen. simpliciter cōtradicit. Immola quoniam statutum est pœnale, & ideo odiosum, à proprio significato scilicet domini non recedendū tradidit, nisi qualitas personæ loquentis, aut materia de qua agitur aliud suadeat, ut in colono qui si fundū suum asserat, intelligitur ratione culturae. Romanus in utranq; partem disputat. Castren. inclinare uidetur, occupans sit dominus uere uel praesumptiue. Butrius simpliciter scribit Statutū etiam ad possessorem pertinere. Bal. Statuto, si quis offenderit in re alterius tradit, non includi colonū. Spec. in simili propè quaestione simpliciter admittit etiam possessore nulla de cōmuni usu facta mentione. Nimirū, dicit Alexander, quoniam Spec. aperte loquitur de possessione, aduerte animū. Speculatoris uerba sunt hæc: Pone Statutum de damno dato, stetur iuramento domini possessionis. Proculdubio aliud est dicere dominū possessionis quàm possessorem. Nam possessor possessionis fundi possessor est. Possessionis autē dominus fundi intelligitur dominus. Obseruauit Alexander uerbū possessionis, non autem uerbū domini. Quid dicendū? Doctores confuse loquuntur. Mihi autē uidetur alia sit inuestigatio, cui cōpetat actio uel accusatio. Alia utrū pœna sit cōmissa, nihil impedit quo minus consistere ista simul possint, ut pœna sit cōmissa, & accusator non sit audiendus; uel quia non dominus, aut possessor. Considero idcirco diuersos casus. Interdū is à quo res occupatur est dominus & possessor. Interdum is à quo occupatur simplex possessor.

D Alius est dominus, & alius occupator. Interdum is qui occupat est dominus, & is à quo occupatur est simplex possessor, indeq; distinguo, aut quarit de sola pœna, aut quaritur cui cōpetat actio uel accusatio. Pœnam cōmitti omni casu, quo is qui occupat non est dominus, mihi persuadeo, quoniam uera est hæc enunciatio, occupata est res alterius, si non est occupantis, siue fuerit dominus siue possessor, siue conductor, uel colonus is à quo occupata est, & pœna quæ à lege imponitur, mox quod contra legem fit, cōmittitur sine iudicis ministerio. Si quaritur cuius sit actio, & huc tendunt uariæ doctorū opiniones. Me uero plus ad dubitandum impellit quod quaestio de eo fit, quod dubitationem non uidetur habere. Sed aperti & indubitati iuris esse, [Vlpiano autore, Prator ait, cuius rapta bona esse dicentur, eidem bonorū raptorum intra annum in quadruplum, post annum in simplum iudiciū dabo. Vlpianus sic interpretatur ea uerba cuius bona &c. Siue cōmodata res sit, siue locata, siue pignorata, siue deposita apud me sit, siue bona fide à me possideatur, siue usumfructum habeam, siue aliud ius, ut intersit mea non rapi, dicendum est, competere mihi hanc actionem. Hæc species à proposita quaestione non uideo in quo discrepet, nisi scrupulosus aliquis dixerit, illic ex edito Pratoris, hic ex municipalī lege agi. Attamen frequentiori autorum calculo, obtinuit diuersam interpretandi rationem non esse edictorū & nostratium statutorum. Ex quibus palam esse non dubito, & mero possessori, & alij cuius intersit rem non occupari, actionem, siue accusationem cōpetere. Pro possessore, ex uerbis statuti lucidissime sic argumētari posse arbitrator, etiā circumscripito cōmuni usu loquendi, de quo multa uerba effunduntur. Lex ait, si quis rem alterius occuparit. Noto mihi uerbum rei, quod est generale ad omnia corporea & incorporea, & in dubiū est hoc proloquiū: Qui possessionē alterius occupat, rem alterius occupat, etiam meri possessoris; Ergo statutum proprie possessori competit. Quod si uerum

Genitiuus.

ar. l. plenū. §. Equitij. de usu et habit. & gl. in l. ij. de or. iu.

In l. prator ait in. bo. rap.

ar. l. ij. §. si is qui nauē de exercit.

l. i. si cer. petat. l. rei. et l. nominis. de uer. sign.

A uerum non esset, cōsequens foret possessionem rem non esse. Verum maioris pu-
 gnæ est, nunquid possessor aduersum dominum occupantem cōditionem ex eo
 statuto habeat. Solus Castreñ. mouet & scribit, si occupans est dominus, pœnam
 non cōmitti intelligitur inquit alterius quàm occupantis, & satis esse alijs pœnis
 teneatur. Cæteri doctores simpliciter inter se contendunt, cui actio competat, de
 hoc articulo nullum uerbū. Pro Castreñ: Vlpiani uerba sunt hæc: Si quis, inquit,
 rem suam rapuerit ui quidem bo. rap. non tenebitur, sed aliter multabitur. Sed si
 quis seruum fugitiuū, quem alius bona fide possidebat, rapuerit, æque hoc actio-
 ne non tenebitur, quia rem suam aufert. Contra Castreñ. uiget supra scriptum ar-
 gumentum quod rei appellatione possessio continetur, & qui possessionem alte-
 rius occupat, rem sanè alterius occupat, & quoniam nullius magis est possessio,
 quàm possessoris. Dominus ergo fundi si possessionem à possessore occupat, rem
 certe alterius occupat, nec nouum unus eiusdem rei sit dominus, alius uerus pos-
 sessor, alioquin rei uendicatio superuacuo inducta & tot edicta interdictaq; pos-
 sessoria fuissent, quid statuendum sapientes definiant. Postremo operæpretium
 esse censui, nonnulla de cōmuni usu loquendi & genitiuorum natura attingere,
 de quibus multis inter se ambagibus Doctores altercari uidemus. Omissa Bar-
 toli distinctione, id differre arbitror. cōmunem usum loquendi à significato pro-
 prio, quo causa efficiens ab effecto & quæq; significati propria, & impropria ca-
 piat esse à cōmuni usu. Flaccus in poësi: Multa renascentur, quæ iam cecidit, ca-
 dentq; quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus, quem penes arbitriū est
 ius & norma loquēdi. Huius Flacci autoritate R. glossator dixit, Cōmunis usus
 omni regulæ, omniq; constitutioni in exaudiendis sermonibus derogat solus,
 quod omnes probant, & in primis Bartolus. Vlpianus tradit uocabula rerū esse
 B immutabilia. Seruius Sulpitius ex cōmuni usu & non singulorum accipienda &
 immutabilia uidentur à significato, quod cōmunis usus indidit, & intelligo im-
 mutabilia facti & usu priuatorum: constitutione autem principis ac usu cōmuni
 proculdubio nouantur. Diuinus Plato in Cratylo docet principis & legumlatoris
 esse, apta nomina rebus imponere. Iusti. Imperator cōmutauit nomen dona-
 tionis ante nuptias in appellationem propter nuptias. Labeo meminuit supelle-
 ctilis significationem cum moribus fuisse mutatam. Nec iuuat à legumlatoribus
 imponi, nisi cōmunis usus excipiat, Nimirum quoniam non aliud est communis
 usus, quàm tacita quædam lex populi, & propterea optimus uerborū interpret
 & nominum constitutor est, Bal. consi. xxxiij. ij lib. respondit, usum adinuenisse
 uocabulorū significationes. Idem consi. lxxvij. per cōmunem usum loquendi re-
 cedi à subtilitate uerborū; hinc dotata, inquit, dicitur ante matrimoniū, cui relicta
 est dos; at non illepidæ inquisitionis est, an peritorū uel imperitorū, & an perito-
 rum simul & imperitorū usus probandus sit. Alexander Tertius Papa rescripsit
 recte intelligentiū usum sequendum. Bal. fugiendum intellectu uulgarium mo-
 net, et peritorum amplectendum. Quintil. Cōsuetudinem sermonis uocabo con-
 sensum eruditorū, sicut uiuendi consensum bonorum. An forte clarius dicendū,
 in uerbis uulgaribus uulgi usum tenendū, Cyno autore, qui crasse dicta, crasse in-
 telligenda esse, perlepide dixit. Sermo autem perite dictus peritorum censura ex-
 plicandus sit. Nam illud in omnibus artibus peculiare est, ut ad iudicium perito-
 rum recurratur. Genitiuorum nullam autumo propriam significationem esse, sed
 uariam et instabilem. Et quamuis Vlpianus uerbum alterius de dominio dictum
 scripserit, quod ad differentiam bonæ fidei possessoris dixit, cuius nihil intererat
 locus si religiosus fieret, alioquin contrarium dixisse uideretur, ibidem dicendo,
 non solū domino uerum etiam usufructuario atq; ei qui seruitutem habet, actio-
 nem competere, & ex edicto bo. rapto. Idem Vlpianus tradidit actionem com-

*in Rubri. de no
ui operis num.*

*in l. prator. §.
in ac. ui. bo. ra.*

*in l. labeo de
sup. leg.*

*c. ex literis. de
spons.*

*In l. i. C. de ser-
uis fug. et l. i. de
succe. edicto.*

C petere ei etiam cuius quoquomodo interesset. Infinita passim in utriusque iuris edicibus exempla offendunt, per quae liquet instabilis significationis esse genitiuos, quam doctores admirant instabilitate, variationis autem causas non considerant. Genitiuus casus dicitur ab eo quod vim gignendi habet, sic genitiuus humor, genitua mulier. Nec ex se aliquid sine adiuncto significare potest. Nam haec uox, alterius illius, istius &c. infantissima est, nisi quid iungas, adiuncti enim coitione, ueluti foemina iuncta uiro gignit, uerbi gratia, alterius amor, istius seruus, illius dominus, Titij filius, Sempronij pater, Ciceronis liber, & hoc ambiguu. quia potest esse Ciceronis, quia autor, aut quia dominus, aut possessor; et recte stichi dominus dicitur, quod si genitiuus significat dominu, stichus seruus utique esset dominus domini, Rex Gallorum, Rex Hispanorum; Galli ista ratione & Hispani dominari suis regibus dicerent. Item ager coloni, fructus agri, uuae uinea. In his & id genus reliquis nulla potest esse domini significationis; & sicut foemina non sibi, sed marito gignit, sic genitiuus maritae rei cui iungitur gignit, & ab ea re significatu accipit. Recte ergo Raphael & Imola & ante eos Bart. dixerunt, aliquando genitiuum intelligendum secundum subiectam materiam, sed melius dixissent semper, quonia res quae iunguntur sunt uariae & infinitae. Non iniuria genitiuorum nullam fore propria significationem dixi sed instabilem, uariam; non inficior tamen genitiuos in dubijs ad dominum referri posse, magis tamen per antonomasiam quam uis sua, quod non aliunde est nisi si quod uerba semper ad id quod potius est, in dubijs referenda sunt. Bal. in l. filium infra de his qui sui sunt uel al. iu. in primo notat, semper indefinita locutio assumi sibi quamnobilissimum significatu potest, nisi mens loquentis aliud sentiat. Legofilio Titij seruo Sempronij, Bal. & Alexander tradunt ex ui genitui legatum contemplatione patris, & ideo profectiuu, item & domini factu uideri, uereor enim defendi, ne ualeat magis a occupatione patris & domini id colligi. Quid si ita legasset? **D** lego Caio quem genuit Titius, uel sic, cuius pater est Titius, Nunquid isto modo minus erit profectiuu legatum? non uideo, nisi demonstrationis causa patris mentio facta esset, quae uis nec genitiuis est denegata. Vtrum autem legatum filio factum patris amore censeatur, Doct. tractant, & in primis Alex. in l. sed si plures. §. in arrogato, de uulgo, & pup. sub. Lex; Defuncto sine filiis ab intestato succedant pariter germani fratres etiam non uterini, exclusis sororibus, Titius decessit intestatus superstitibus matre & germana sorore, & non uterino fratre. Legatur de quota successiois. Et ideo inspiciendum cui quaeritur exclusae sororis portio, deinde quota ea portio sit. Respondi ex sententia Bart. omnibus probata, fratri deberi totam, cuius contemplatione soror ipsa excluditur. De secundo quaestio est uoluntatis; quidam respondit fore semissem ea ratione quod constitutio tollat lucrum sororis, & non lucrum matris, sed matris erat semis & alter semis sororis uterinae, quae lex municipalis a sorore transfert in fratrem, remanere ergo debet matri semis suus integer. Ad hoc dicebam, Statutum duo facere, unum quod tollat differentiam uterinorum, ita quod omnes fratres tam uterini quam non uterini pariter inter se succederent, siue extent siue non extent sorores, & hoc gratia seruandae inter fratres aequalitatis, ut fraterna charitas solidaretur extirpata discordiarum materia, quae ex ipsa inaequalitate oriri solent, & hac ratione nihil ultra trientem mater similiter & soror capere possunt. Alterum est quod fratrum gratia excludit sorores, ut haereditates remaneant in familia. Ergo si hoc capite soror excluditur, non debet id matri cedere, sed illis qui sunt in familia, quorum, gratia sic est constitutum. quod si mater participaret, esset contra legis uoluntatem, quae uult haereditates ad masculos confluere; ex quibus liquet, legem non tollere lucrum matri, sed impedire ne quaeratur sublata uterinorum differentia. Et ideo respondi fratri bessellem, matri trientem deberi.

In l. ij. §. uidentur ff. ad tutel. et l. seruo legato. de leg. i. tex. in l. fidei commiss. §. inter dum. de leg. iij.

Argu. l. cum oportet. §. i. et §. sin autem. C. de bonis q. lib. et l. cum pater. §. euictis. de leg. ij.

PRESBYTERO, CARDINALI TITVLI SANCTI

MATTHAEI, MARIVS SACOMONIVS AL

BERTISCVS ADVOCATVS CON

SISTORIANVS.

HORTATVS à Leone Pont. Max. sapientissime ac religi-
 osissime Egidii, in libros Digestorū exactiorē interpreta-
 tionem facere, ingenioli mei excitauit aculeos, altius quæ-
 dam repetere, quæ à doctoribus nostris aut omissa sunt,
 aut non examūssim pensiculata. Et quo impensius recogitando in-
 stiti, eo solentiori indagatōe, & ad manus usu commoda uisa sunt,
 ut pulcherrimus hic de Voluntario & inuoluntario locus, qui quod
 ubertim philosophiæ fontibus irrigatur, tuus penè totus esse uisus
 est. Ideo castissime tuæ limæ subiiciendum duxi, quamuis non ita to-
 tus tuus sit, quin Iurisconsultorum sit etiam, quorum censura castiga-
 ri coerceriq; solent errata. Opus ergo sanctissimo Leoni destinatū,
 nunc uero Clemēti septimo, eius in diuinis & humanis iusto succes-
 sori dicatum, nō audet tantam adire maiestatem, nisi exactissima tua
 præstituas trutina. Neq; iniuria tuum tantopere præiudicium præ-
 stolamur, quod diuinarum humanarumq; rerū peritissimus, concio-
 natorq; disertissimus, his et augustioribus studijs delectaris, quodq;
 aliquid Cardinea dignū toga semper meditaris, legis, scribis, cum sa-
 pientibus oīm disciplinarū uiris, à quibus tuæ frequentantur ædes,
 hemicycli ornantur & mensæ, quotidianis disputatiunculis manus
 conferis, colligis: in his post sacras & publicas res inuigilant tuæ ui-
 giliæ, reponitur somnus, exercentur conuiuia & confabulationes:
 hi deniq; tui sunt sales, ioci, deliciae. Te igitur obsecro obtestorq;
 qui in partem laboris uocatus es, ut abducto à sacris meditationibus
 interdum animo, iterum atq; iterum pro tua humanitate relegendo
 corrigas. Tanti enim tuum iudicium facio, quod à te proba-
 ta sacrarium diuini Clementis adibunt audacius, &
 aliorum nasum non formidabunt: probas
 se autem tum cætera uideberis, cum
 quædā notasse cogno-
 uero. Vale.

DE LEGIBVS.

PAPINIANVS.

EX est commune præceptum, uirorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte uel ignorantia contrahuntur, coërtio, cõmunis reipublicæ sponso.

Hæc Papiniani cū non satis plena definitio Martiano uisa fuerit, qui de notis Papiniani libros scripsit, sunt quædam delicta uoluntaria, quæ non sponte fiunt, ideo alias duas definitiones recitat, unam Demosthenis, alterā Chryssippi di-

cens. Nam & Demosthenes orator sic definit *ἡ τοῦ ἐσινόμενος ὁ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πλάκα, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶσι ἐσινόμενος εὖρεγμα μὲν καὶ ἐξ ἄλλου δεῖν. δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπαυρόθωμα δὲ τῶν ἐκστῶν καὶ ἀκασίω ἀμαρτημάτων, πόλιος ὡς δὲ συνθήκη κοινή, καὶ ἢ πᾶσι προσήκει ἕξιν τοῖς ἐν πόλει.*

Id est, lex est cui omnes homines decet obedire, propter multa & uaria, & maxime quod omnis lex est inuentio quidem, et donū dei, dogma autem hominum sapientum, coërtio autem uoluntariorum & inuoluntariorum peccatorum, ciuitatis compositio communis, secundum quam omnes decet uiuere qui in ciuitate sunt.

D Hæc est prima definitio, & primū caput huius legis. de quo nunc dicendū est. In uulgatis codicibus hæc lex habet duas lacunas, unam in primo, alterā in secundo capite, quarū primam G. Budeus Parisien. uir alioquin græce & latine peritissimus, repleuit grecis literis, quæ desiderabant ex oratiōe eiusdem Demosthenis in Aristogitonem; secundā repleuit A. Alciatus iuriconsultorū consultissimus, utraq; lingua literatissimus, ex lib. de II. Chryssippi Stoicorum principis. Hac Demosthenis definitione institui mur, summam omnium delictorum in duo genera deduci, quod quædam uoluntaria sunt, quædam inuoluntaria. Obserua ergo, quod nō uolens peccare quis potest. Et quod stupidius est, qui non uolens peccat, interdū peccata fit obnoxius; & ideo ait, Lex est uoluntariorū, & inuoluntariorū peccatorum coërtio. Inuoluntarie ergo interdū delinquitur, & inuoluntaria delicta coërcentur. Hinc peregrina de uoluntario & inuoluntario sese nobis offert inuestigatio, iuris peritis ac legislatoribus pernecessaria ad præmia pœnasq; cõstituēdas. Inuoluntariū, autore Aristotele in Ethicorū, est quod per uim, uel per ignorantia fit; quod ergo neq; ui neq; ignoranter fit, uoluntariū sit est necesse. Violenti duæ sunt species, unum simpliciter uiolentū dicitur, alterum secundū quid; nostri absolutum unum, alterū conditionale non inepte uocant. Violentū simpliciter siue absolute definitum esse, quando in nobis non est utrum agamus uel non agamus, sed extrinsecus prouenit; ut si uentus nos aliquò deferat, aut præpotens hominū uis compellat, ut de illis sacerdotibus agitatū fuit in concilio Anchiritano, quorū manus uiolenter sacrificijs idolorū admotæ fuerunt. Violentū itaq; simpliciter dici tradit quando externa causa est, nihil cõferente illo, cui uis fit; quo casu nullum peccatū, neq; pœna neq; laus neq; uituperatio. Secunda uiolenti species mixtam habet causam, quia nō omnino inuoluntariū, & ideo in pecuniarijs uis illata non inficit actum, Puta quid ui conuentū, promissum, datum ue aut acceptilatum, sed locū facit rescissorio edicto quod metus causa. In flagitijs uero alia est cõsideratio; uerbi gratia, iulius es tyranno occidi, nisi innocentē occidas, aut quid aliud turpe facias, si non feceris pereundum est tibi, si parueris num noxa solutus sis; Decisio tota pendet ab eo, utrum sit uoluntarium uel inuoluntarium.

Mixti sunt hi actus, sed magis similes uoluntarijs, inquit Aristoteles, quotiā in electione ipsius est quid agat, & quod agens uolens hoc agat, sic docet, quarū

reium

Inuoluntariū.

Exemplū in l. Caesar. et l. interdū. §. si propter. de publicanis.

A rerum in ipso principium est, in eo quoque est, utrum agat, uel non agat: sed principium moueri organicas partes, in ipso est qui mauult occidere quam occidi, ergo uolens occidit, etsi non sponte facit, attamen uolens facit, sicuti ille qui leuanda nauis causa iactum in mare facit: porro nemo nisi impellente necessitate facit, tamen uolens iacit pro sua salute contra uim tempestatis. Similiter in ipso est qui torquet, fateri & non fateri: profecto praeligit fateri quam torqueri. Non opus est recensere ueteris constantia miracula, quae diligens refert antiquitas, cum quotidie experiamur multos noxios, obstinatis animis omnes tormentorum cruciatus superare: plerique ita tormenta contemnunt, ut extorqueri ab eis ueritas nullo modo possit: alij tanta sunt impatientia, ut in quouis mentiri quam pati tormenta uelint. haec Vlp. Qui ergo fateatur, quis sponte non fateatur, quaestioniibus uictus, uolens tamen iure fateri dicitur, obstringiturque ea confessione legitima, modo praecedant indicia. Vere ergo Iul. Paul. respondit, coacta uoluntas est, & ideo haereditatem fieri qui coactus adit; & qui sacros ordines inuitus sic suscipit, characterem indelebiliter recipit secundum Theologos & Hostien. in summa.

Hinc est quod contractus & caetera ui facta, ipso iure sunt ualida, licet rescindi queant. Excipiuntur tamen multi casus, in quibus libera uoluntas omnino exigitur, ueluti matrimonium, quoniam coacta uoluntas quamuis uoluntas sit, non tamen libera uoluntas est. Ex hisdem etiam obseruatur quomodo inter se discrepent, uoluntarium, & id quod sponte fit. Sponte facere dicimur, quae ultro, nullo cogente facimus; & non sponte quae coacti facimus. Propter quod bellissime tabeliones admonet Bal. tortum reum ne scribant sponte confessum; quia falsum scriberent; quamuis recte scribant uoluntarie confessum. Vera est itaque haec conclusio, quod metu quaestionum qui fateatur uolens, & non sponte fateatur, & uoluntarium non semper excludere inuitum, & idcirco uerbum esse ambiguum.

In c. i. de pac. iur. fir.

In l. i. c. unda ui.

B Ad propositam quaestionem redeundo, Peribis nisi occidas, Cynus refert Petrum quaesisse de tali specie: Habens uxorem suspectam, imperat seruo eam occidat, alioquin peribit: seruus occidit, an excusetur? & putauit excusari ea ratione, quod aliter tueri se non poterat. ar. l. scientiam. §. qui cum aliter. ad l. aq. Aduerte quod non eadem causa est defendentis se aduersus aggressorem, & obedientis turpia imperantibus. Vlpianus scribit seruum non delinquere, qui domino obtemperat. Rursus idem meminit legem XIIII. ta. nolle in huiusmodi rebus obtemperari dominis, & lege Aquilia ignoscere his qui dominis obediunt, perituri si non paruerint. Accursius dixit, serui nullum delictum esse qui inuitus paruerit, periturus si non paruisset. Haec Accursij opinio repugnat legi XIIII. tab. quae obtemperari non uult. Item legi Aquil. quae uult ignosci. Si nullum peccatum serui est, ut Accursio placet, frustra lex Aquil. statuit ignoscendum. Bar. putat seruum excusari in leuioribus si obediat, in atrocioribus uero non excusari nisi dominus iubeat, mortem minitans, si non fecerit, & nihilominus Petri & Cyni probat sententiam; & Alexander in apostillis sequitur. Ex diuerso uideo Diuos Valen. & Theod. rescriptisse seruos metallo dedendos, qui metu uel exhortatione domino uim fecissent. metum hic comminati mali intelligendum arbitror, ad differentiam exhortationis.

In l. si familia. ff. si fa. sur. f. d. in eadem lege ij. §. ij.

Diuus Constan. rescriptit seruum sepulchri uiolati reum relegandum, quamuis urgente domini iussione fecerit. urgentem iussione intelligo formidolosam, non simplicem. Panor. impugnat (& non iniuria) Petri opinionem ac aliorum idem sententiam, ea ratione quod nullo metu peccare mortifere permissum est. Et propterea eum qui metu excommunicatis comunicat, Innoc. iij. rescriptit omnino labe excommunicationis inquinari. in. c. sacris. fac. c. quisquis metu. xi. q. iij.

In hoc iure tam uario illud exploratum habeo, apud omnes tam philosophos quam theologos ac iuris prudentes, sine controuersia receptum comprobaturque

C esse, mortem ac extrema omnia subeunda priusq; quicquam eorum, quæ natura foeda sunt, facere, & generalius, secundum Canones quàm mortaliter peccare.

Hinc pulchræ qq. Nunquid peccet qui fame conficitur, si ab excōmunicato cibum petat: Qui in puteum cecidit, à prætereunte excōmunicato opem ne implorabit: Lege qui aut ex professo religionis carnes manducare prohibetur, uenit in eum locum, ubi nulla alia re, nisi carne cibari potest, peribit ne fame, an carnibus uescetur? Iussus à tyranno occidi, si ab esu carniū abstinerit, abstinebit ne?

Potior Theologorum ac Canonistarū pars consentit, opem aduersus famem et aduersus putei uoraginem non inhibitam ab excōmunicatis implorari, neq; cōtra legem fieri, neq; uotū contaminari esu carniū, ubi cibus alius non est. Vltimo casu cōminatæ mortis nō obediendū, sed omnino moriendū fore. Memoriae proditum est, non reprehensibile Iudæis fuisse, ad explendā letiferam famem, carnes porcinas manducasse; neq; Dauidi regi imputatū est peccatū quod esuriens ipse, & qui cū eo erant comederent panes præpositionis, quos solis Sacerdotibus edere licebat. Matthæi. xij. c. Eleazaro uenerabili nonaginta annorū seni, ac septem Macchabæis fratribus, ac Macchabææ matri, à qua Macchabæi nuncupati sunt, ab Antiochiæ rege iussis carnes porcinas edere gloriosum fuit, dira tormenta & cruciatus perpeti maluisse, quàm cōtra patrias leges facere, ij. Macchabæorū vi. & vij. Hic non parua pugna, cū nō eadem utrobicq; definitio, postq; utroq; casu eadem uitandæ mortis sit causā. Porrò is ne inedia, ille gladio ne cadat cōtra legē facere uidetur. An ueluti aliud est seipsum occidere, aliud ab alio iugulari, sic non idem hi casus sunt? An sicut qui talia præcipit in contemptū diuinæ legis facere, et se quasi ministrū alienæ impietatis præbere uideatur, ac pluris ducere hominibus quàm deo placere? Qui uero fame ne pereat, manducat, naturæ obedit, nō legem

D despicit, attamen quæ autores tot sunt solutiones. Hadrianus vi Pont. Max. in opere de qq. sacramentorū in quartū senten. perlepide dixit illos, qui humaniorē sententiam respuūt, sibi uideri in Phariseorū sectam declinare, qui sabbato curare homines nefas esse ducebant, at bouem uel asinū è puteo trahere, nefas non ducebant. in tractatu de clauibus. q. iij. Addiditq; si eodē tempore concurrant iusta causa manducandi, & iussus tyranni, quid agendum? Et cate concludit intrepide manducaturū, satisq; pro eo alteram causam legitimā fore, cuius uis per iniustam non infringitur, manducat enim, non ut iussus, sed ut naturæ satisfaciat: & eo plus assentior quod malitiose potuit iuberi, ut obstinatū faceret ad mortem; qd intelligo si in fortuitam famem incidat, non aut tyranni opera, puta in uincula coniecto omnem alium cibū denegatū, ea spe, ut iussus prohibita aut comedat, aut inedia occidat. Peribis nisi occidas, mors omni iure præponēda est turpitudini. Quid si ne iugularetur, iugulauit? aut quid aliud improbe fecerit, quæ fieri non cōuenit, an mitius cum eo agendū? Aristoteles sic distinguit: In quibusdā cadit uenia, cum quis ea fecerit quæ fieri non conuenit, ob quædā intolerabilia quæ humanam naturam transcendūt. Sunt etiam quædam ad quæ illicitū est cogi, sed mors potius ac extrema omnia pferenda sunt. Sentit itaq; Aristoteles nō esse uenia dignum illum qui occidit, aut quid eorum quæ turpia sunt fecerit, ne occideretur; at iuris Pontificij autores tenent metu culpā, & per hoc pœnam extenuari, c. sacris quod met. cau. & c. in primis. ij. q. i. & xi. q. iij. c. fi.

Scrutemur num cōciliari hæ opiniones queant, qd Canonistæ de pœnitentiali forte indulgentia loquant, uel illa cōsideratiōe qd non similiter ab oibus peccat, neq; passim similiter omnes puniendi. Sed aliter sapiētes et graues uiri, aliter qui medio officio tenent, aliter humiliores & seruilis conditionis hoies. Probari hæc distinctio uidetur in c. eos. de conse. distin. iij. ubi grauius puniuntur Episcopi, sacerdotes & diaconi, q̄ inferioris ordinis clerici, facit, c. hoc ipsum. xxxij. q. ibi, nisi uel

e. presbyteros.
§. i. l. dist.

A nisi uel officij excellentia. Probatur etiam quod inter uirtutes sunt gradus. Alia quidem sunt heroica, alia plebeia, alia humilima, quae uerae uirtutes non sunt, & propterea non eadem aut par uirtus in humilibus quae in honestioribus exigitur, neque tam exacta in honestioribus, quanta in his qui consummati officij esse debent, quales sunt sapientes. Panor. in c. cum locum de spons. metus qui in constantem uirum possit cadere iudicandus est arbitrio boni uiri, & ideo minor metus in muliere sufficit. Venditor si constantem seruum affirmauerit, non exacta grauitas & constantia quasi a philosopho desideretur. Sapientium numero habeo episcopos, praelatos, sacerdotes, ac religiosos perfectos, & qui ad gradum perfectionis pergunt, quibus ante omnes dictum fuit Matthaei x. Nolite timere eos qui corpus tantum occidunt, animas autem occidere non possunt. Item principes, grauesque uiros, ac bonarum artium professores, iuris prudentes ac philosophantes, & alios omnes qui rudioribus constantiae specimen esse debent, & heroica uirtute fulgere, ut Eleazarus decrepita uenerabilis pro patris legibus fortiter moriendo, exemplum quod imitarentur iuniores, reliquit. ij. Machabaeorum vi.

Caius de edil.
edi. in l. siquid

Hos in primo gradu pono, quibus ut scelestum est mortis timore de statu fortitudinis deici ad turpia, sic indigni sunt uenia, & ideo legitimo supplicio afficiendi. cito d. c. eos, ubi rebaptizati metu & non metu, haud dissimiliter puniuntur. Glossa adiecit magis eligendam esse mortem sacerdoti, quam iterum baptizari, & glossa ulti. in d. c. sacris, asserit nullo modo tales excusandos. De principibus exemplum in Lothario rege, qui acriter a Pontifice Romano correptus, proditur, quod metu legitima uxore dimissa, aliam duxit, nec occisores, increpando dicebat Pont. corporis timendi sunt, contra iustitiam homines impellentes.

xxxij. q. v. Lothario.

De uiris bonis Paulus: Viris bonis stupri metus magis quam mortis esse debet.

B Aquinas: Ad peccata quae sunt maxima malorum, constans non potest cogi, imo magis uult mori. Constans autem uir iudicatur ex uirtute, quae est mensura in operibus humanis. ix. distin. ar. ij. Panor. in dicto c. sacris, tradit uirum perfectum potius mori debere, quam uenialiter Deum offendere. Possent haec, ni tam longum esset, ueterum exemplorum commemoratione illustrari, quae tamen omnia martyrum nostrorum agminibus facile cedunt, & magnitudine animi contemnenda morte, & infessa longissimorum cruciatuum tolerantia, & inexplicabili erga deum pietate.

Facit c. nequis.
xxij. q. ij.

Iuris sapientibus satis esse debet illud Aemilij Papiniani, cui in iuris prudentia parum nulla secula tulerunt, qui occidi maluit, quam iussus ab Imperatore Caracalla perniciosae scelestos contra ius & fas defendere: quod grande crimen esse morte sua Papinianus docuit. Nec multo impar Q. Mutij Scauolae auguris exemplum, qui truculento Syllae respondit, Licet mihi agmina militum, quibus curiam circumfediti, ostentes, licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, ut propter exiguum, similemque sanguinem meum C. Marium a quo urbs & Italia seruata est, hostem iudicem. Iura in contrarium adducta, si examulsum pensulatur, de leuibus & ab humilioribus admittis loquuntur. In atrocioribus uero, iussi serui non excusantur, mitius quam uis puniantur.

Eis uero qui in medio officio uersantur, quod commune & ciuile etiam dicitur, et inter secunda officia numeratur, si mortis metu, aut cruciatibus uincuntur, uenia non est deneganda, haud tamen plena concedenda. Porro illa regula, quod mors & omnia extrema plus perferenda sunt quam turpe quid facere suae salutis causa, oes tenet, non eodem quam uis modo, sapientes quidem sine uenia propter professionem & personam quam gerunt. Quantum seuera delictorum ultrix si professio disciplina, in delictis militaribus facile est deprehendere, quae nihilo seuerius minus uindictam metu, aut maioris uis impetu admittit, ut locum in acie deserere, stationem irruentibus hostibus relinquere, fossam uel munus non implere, fuga se tueri, arma abijcere. Titus praefectus.

Cequitum, quod in Sicilia bello fugitivorum ab hostibus circumventus arma tradidit, nullo non ignominiae dedecore à Calphurnio Pisone conf. de honestatus est. M. Clodium qui turpem cum Corsis pacem metu fecerat, Senatus hostibus dedendum iudicavit; qui non receptus, in publica custodia necari iussus est.

Hæc fortissimum præstant argumentum aduersus Rhodios milites, qui nuper claram Rhodum inexpugnabile atq; invictissimum Reip. Christianæ propugnaculum, potentissimo ac formidolosissimo Turcarum regi dediderunt, ea lege ut cū omnibus fortunis incolumes migrare sinerentur liceret. Esto longa obsidio nefessi fuerint & omnis externæ opis spe destituti, rerumq; omnium inopia premerentur, & nullo pacto tantā vim hostiū sustinere plus possent, quia rigidissime sunt disciplinæ militaris leges. Haud illepide quæri potest an in ipsiis muris mortem oppetere prius debuerint quàm tam opportunum ad inuadendum christianos locū infestissimo hosti prodere, & ultimam belli fortunam experiri; quæ nō in hostiū multitudine, sed dei manu, pro quo pugnabatur, erat, cuius auxilio toties eosdem hostes magna strage trucidatos fudissent; & an non nefas fuerit plus rebus ac corporibus suis timuisse quàm cōmuni patriæ, id est, Reip. Christianæ à qua illius nobilissimæ insulæ aduersus quoscunq; Christiani nois hostes tutelā receperāt. Reliqui qui cōmuni officio se exercent, mitius puniuntur, humilioris et seruilis cōditionis indulgentius, quia in infimo uirtutis gradu confidunt, quibus in alijs delictis, quæ nō ab incōstantia proficiscuntur, acerbius plectantur. Nemo tamen impunitus euadet, quoniam uoluntarie delinquitur; etenim non minus iniuriæ sunt, quàm si naufragus naufrago præreptam tabulam extorqueat, eaq; deiciat suæ salutis causa. Præter illa quæ natura turpia esse dixi, sunt alia quæ-

Ddam quæ legibus, aut moribus ciuitatis sunt turpia, in quibus laus & uituperatio potest cadere. At in his quæ natura improba sunt, laus cadere non potest; nulla utiq; honesta causa esse potest occidendi innocentem suæ salutis gratia. Quando autem de laude uel uituperatione, aut uenia uel misericordia agitur, modus præscribi nequit, & ideo arbitrarium est, de quibus Aristoteles sic loquitur: Qualia pro qualibus suscipienda sunt, non facile tradi potest. Multæ enim differentiæ in singulis sunt; quandoq; laudatur qui turpe aliquid ac dolorosum subit pro magnis aliquibus & honestis, quandoq; uituperatur. Nam turpissima ferre pro nullo honesto, uel mediocri, improbi est hominis. hæc Aristoteles. Aquinas: Constantans rectam rationem sequitur, per quam semper minus malum aut maius bonū eligit, in quarto disti. xix. arti. ij. Dixit præterea idem Aristoteles in his quæ inuoluntaria sunt, uenia & interdum misericordia locum habent, quasi uenia & misericordia non ab eodem fonte proficiscantur, & ubi misericordiae locus est, cesset uenia; uerum uenia accipi potest pro eo quod est parcere, quod principis est proprium, & pro eo quod ubi culpa leuior est, mitius puniatur, quod ad iudicem spectat; misericordia autem semper principis est, qui & remittendi & indulgendi ius habet, differunt tamen inter se, quod misericordia est animi affectus, quo commouemur, calamitatibus & miseris rei aliās ob delicti atrocitatem uenia indigni. Causas ad misericordiā flectentes enumerat Cicerō primo ad Heren. in tractatu de conuersione, & Quintilianus in affectibus.

Venia quæ ex leuiori culpa nascitur propter quam legitima pœna leniri debet semper iniuste denegatur; misericordia uero quæ à sola miserantis humanitate pendet, non iniuste denegatur, nisi sit impetrabilis, id est misericordia digna persona: porro impetrabile beneficium, id est quod haud difficulter concedi solet, debet, si denegatur, iniuria esse, Vipsianus inquit.

Iam ad inuoluntarium per ignorantiam accedamus, cuius eodem Aristotele autore, talis est definitio. Voluntarium est, cuius in se ipso, qui agit, principium est, non

Venia.
misericordia.

est, non ignorans singula quæ facit, seu secundum Argyropili translationem sciens singula quæ in ipso sunt actu. Inuoluntarium per ignorantiam fit, non solum si ignorat quis quid agat, sed uel ignorat singula quibus actus conficitur, ex quibus deducitur, cum circa ea omnia scientia opus sit quibus quid sit, quorum qui aliquid ignorabit, & maxime quæ præcipua sunt, inuoluntarie fecisse dicatur. Præcipua autem illa esse inquit, quibus quid sit, & cuius gratia sit. Ex his idem Aristoteles infert: Qui filium occidit, dum putat se hostem occidere; magister gladiatorius docendi causa si percutit unde mors sequitur; qui lapidem pro punice iacit, uenia sunt digni, quia ignoranter fecerunt, & plus si dolet, ab inuito factum dicitur, & generaliter quicquid per errorem fit, per ignorantiam fieri definitur, cum nihil tam contrarium sit consensui quam error. Et latere non debet grauius peccandos, qui ui, metu ue mortis, aut omnium fortunarum suarum peccant, quam qui per ignorantiam; nam qui per ignorantiam labitur, non consentit; qui uero metu peccat, uolens peccat.

Cæterum idem Aristot. tradit, non idem esse per ignorantiam agere & ignorantem esse. Ebrius, inquit, ignorans agit, & non per ignorantiam; ignorat enim à quibus abstinendum sit, non autem ignorat, si percutit, se percutere, sed an & quale delictum sit; uelut ille qui calore iracundiæ quid facit, sic ebrius impetu facere dicitur; grauius tamen puniendus quam si per ignorantiam delinqueret; quoniam ipsemet causa est suæ ignorantia, & est peccatum ebrietatis, & peccatum in eo quod ignorans male facit. Idem Aristot. in Politic. refert Pytacum iuris peritum constituisse duplicata poena puniendos ebrios, quem dicit non ad æquitatem, sed ad publicam utilitatem respexisse.

l. quod calore.
de re. iur.

Collige tamen ex uerbis Aristotelis interdum recedi ab æquitate propter publicam utilitatem, & non semper æquum esse quod publice est utile. Optimè exemplum in lege Prospexit; et hoc est quod Iulianus respondit multa contra rationem disputandi recepta esse propter publicam utilitatem. Sentit ergo Aristoteles, æquitatis iure ebrios mitius puniendos; neque diuersum maiores nostri censuerunt. Pununtur, quia in culpa sunt, ebrietate indulgentes. Hinc efficitur, quod qui in culpa sunt, ignorantia non plene excusantur. Glo. et Bar. Hic & modus culpæ modum poenæ præscribit. In culpa sunt ebrietati indulgentes, non ignari, quod amisso per ebrietatem rationis usu, in omne facinus ruunt præcipites. Hinc est quod qui non sua culpa sunt ebrii, quod multis modis contingere debeat, Thomas docet, ut peccato cuiuscumque malefacti sic poena sunt liberi. Culpa autem & non culpa multum arguitur ex hominis consuetudine, si abstemius an uinipeta sit; & ueluti pro sobrijs coniectura est, ita contra ebrios præsumitur. In non ebriosis uero in neutram partem est præsumptio, quia decipi possunt à porrigentibus poculum, & à semetipsis merum pro diluto bibendo, uel non credentes inebriari. Quando uero scit uel dubitat uino capi, & præponit ebrietatem sobrietati, tunc ueluti non sine culpa est, ita nec sine peccato. hæc omnia ex sententia Diui Aquinatis. ij. ij. q. cl. art. iij. Quid si per lasciuiam, puta Martinianorum bacchanalium, in ebrietatem incidens, uir aliqui sobrius, bacchico furore alium cædit, porro non sine culpa cædit. Scire debuit futurum, ut inebriaretur, et ad nocendum stultitia ageretur; nec refert quod non ebriosus esset, semelque in id prolapsus fuerit. Ad id enim tantum hoc ualere potest, quod mitius cum eo agatur, quam si ebriosus esset. Aquinas art. i. Verum de quo ebrius hæc, ista breuiter de eo qui prorsus imos sit mentis. Quid si mediū tenet, ut frequentius accidit, ut nec imos penitus, nec compos sit mentis, id est, si non prorsus ignorat quod agit, neque per omnia intelligitur? Guli, eum qui non omnino rationis usu caret, putat contrahere matrimonium, & testari & contrahendo obligari. Tabienus; Quid illis in regionibus, ubi longis commessa

In l. ita uulneratus ad l. aquil. & l. ius singulare. infra eo.

Ctionibus & computationibus non interesset & non inebriari incivile est: Respon-
deo & ex sententia Polixeni, optandum is collum gruis.

Illud quoque notatu dignum tradit Arist. ad veniam poenasque moderandas: Vt quis
dici possit per ignorantiam involuntarie inuitusque fecisse, opus est facti doleat atque
poeniteat: quod si non dolet neque poenitet, non inuitus fecisse videbitur, & propter
hoc neque vere involuntarie quamvis per ignorantiam peccaverit, neque voluntarie.
Sed alia quaedam species est secundum Aristotelem, quae caret nomine pro-
prio. Nam veluti malefacti per ignorantiam dolere & poenitere solet, ac debet,
sic concupita praeter studium si eveniant, consentaneum est delectent. Pone per
errorem cecideris Titium, quem odio habebas, difficile est doleat, imò non de-
lectet, & idcirco si non dolet videtur non inuito te esse factum, & tacitus arguitur
consensus quidam, qui in non voluntarie iam factis efficit, ut proximus quodam-
modo esse videaris ei qui ratum habet, quod est utile ad commensurandam veniam:
durius enim agi convenit cum eo, qui facti non poenitet neque dolet.

Quaerit Iason, volebam Titium occidere, errans Caium occidi, num capite pu-
niri debeo: Secutus Angelum & Florianum putavit mitius plectendum, Bar. in
d. l. respiciendum delinquit, nihilominus puniendum putat, propterea quod opera da-
bat rei illicitae. quod verius arbitror, ea ratione, quod hominem volebat occidere, &
occidit. Non erravit in substantia, sed qualitate, quae non releuat. Secus existimo
quando ex qualitate personae occisae variatur poena, credidit laicum, occidit cleri-
cum. Similiter occidit filium, quem hostem credebatur. Hoc casu, quia non illicitum
est hostem occidere, ignoscendum est, quibus & similibus casibus, non impruden-
tis opus est sed iustus sit error boni viri arbitratu. In dubio idem Iason credendas
scribit fortuitas potius inter propinquos & amicos caedes, Bal. hic non praesumit
malitiam, ubi iustitia esse potest. ar. l. merito. ergo dolum abesse credendum est ubi
error esse potest. Bar. contra sentire videtur, asserendo dolum praesumi ex delicti
atrocitate, & ideo sciendam illam responsionem putat, occidi ad meam defen-
sionem, Bal. Vbi scientia est de forma seu definitione delicti, ibi ignorantia non pu-
nitur, nisi sapiat dolum praesumptum: et mitius agi inquit ex dolo praesumpto in
poenis corporalibus. An & quando scientia sit in delictis ad essentiam vel qualita-
tem? Idem Bal. in l. i. C. qui accus. quando ignorantia releuet, Dixi eodem Ari-
autore, voluntarii & involuntarii cognitionem esse necessariam legislatoribus et
peritis, ad praemia poenasque constituendas. Explicito iam poenarum tractatu
superest de praemijs loquamur.

Videamus ergo praepositis ob aliquod factum vel dictum praemijs, nunquid ei
qui coacte fecit vel dixit, praemium debeatur: & videtur eandem rationem volun-
tarii quae valet in delictis plectendis, valere debere in praemijs promerendis. Res
proculdubio extricatu difficilis, et eo mihi difficilior est, quod non inveni auctorem, quem
sequar, ne verbum quidem doctores nostri faciunt, conquirenda tamē veritatis causa sit.

LEX, Qui prior ad metam venerit, palmam recipiat. Mactari iustus est Ti-
tius nisi currat, inuitus cucurrit, & prior ad metam venit. **LEX**, Qui fortiter
fecerit, praemium capiat. Iugulari iustus est Sempronius, nisi fortiter fecerit, Sem-
pronius fortiter fecit, quid iuris? Nihil interesse autumo sponte vel inuiti fecerint,
quoniam praeposita videntur praemia fortiter facienti, & currentis pernicipitati, &
sic corporis viribus magis quam animi, consideranda itaque sunt praemiorum causa.

SIT ERGO LEX, Periclitantibus opem qui tulerit, praemium capiat.

LEX, Liberalitatem in misericordia qui exercuerit, praemium capiat.

Coactus quid eorum qui fecerint an dignus sit praemio? scrutanda est legisla-
toris voluntas, num effectum an affectum agentis desideret: si voluit afflictis pro-
spicere, puto praemium deberi: si vero per usum virtutis vult civis beneficos fieri,
puto

D
Glos. & doct.
in l. i. C. d. sica.
in l. ut uim.
in c. i. quibus
mo. feud. ami.
l. nec exemplū.
C. de sol. et l. fi.
de his quib. ut
hndi.

Aputo non deberi, quoniam non in coacta sed libera actione uirtutis robur ac laus consistit. Nec quisquam iustus est qui coacte uel per accidens actum iustitiae exercet. Idemque de reliquis uirtutibus a sapientibus definitum est. Beat. Aquinas, Ut quis pramietur opus est, inquit, ut dominus sit actionum suarum; & ideo quae fiunt necessitate uel uel non merentur, & intelligo de necessitate naturae uel officij. Puta, capienti bannitum praepositum est praemium. Potestas uel eius familia cepit bannitum, petunt praemium. Panor. putat non deberi, quia ad hoc conducti sunt, & stipēs promissa ut malos conquirant, et ex officio tenentur. Sanè iniquum uidetur pro eodem negotio duplicem stipem exigant.

ij. dist. xvij. q. i. art. ij. in c. in ecclesiis. de cens. et arg. l. congruit. de offi. praes. et c. i. de offi. ord.

Contra, ueluti in praemijs, sic metu bonos uiros fieri sufficit, Vipiano dicente, Bonos non solum metu poenarum, uerum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientes.

Respondeo praemijs homines ad uirtutes allici, & pium & honestum est: poenae autem metus incutitur, ut a malo caueatur; etenim principaliter nemo committit poenis per leges humanas cogitur bene agere, sed solum a uitijs abstinere, & abstinendo quodammodo benefacere uidetur, nec propterea praemiari meretur. Porro nunquam laudatur qui non furatur, non occidit, non moechatur, quoniam iure naturae talia odio haberi debent. Non ergo satis est uitium fugere, si praemium consequi uis, nisi uirtutem amplexeris, exerceas, & eo modo & animo quo exerceri conuenit.

Congruunt scilicet Theologorum traditiones in iij. sentent. definientes ingratam eleemosynam, quae non libera uoluntate fit; non enim meticuloſe, sed ardentem in Deum amore fieri debet. Hilarem datorem uult Deus. Similiter ieiunia, oblationes, & huiusmodi caetera metu facta, quia fomento charitatis destituta sunt, atque etiam martyria ipsa, quae non simpliciter propter deum perpetuantur, nullius sunt meriti; & in summa omnia opera, quae ipsi meritoria dicunt, sponte & non coacte fieri oportet, ut digna sint praemiari; & quaecumque honesta sicut id ipsum quod honesta sunt, ut Stoicis placet, fieri debent, & uerius secundum Christianas traditiones, non ob aliud nisi quod Deo sunt placita. Vera utique religio est, ut quicquid boni agimus ad Deum referamus, Deoque acceptum feramus. Omne donum et datum optimū, desursum est a deo patre luminum. Iacobus epist. i. cap. i.

Idem Martianus, & stoicæ summæ sapientiae Chrysippus, in primo de legibus sic ait:

ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων. δὲ αὐτὸν προσέτιμῃ εἶναι τῆν καλῶν καὶ τῆν ἀχρῶν, καὶ ἀρχόντα καὶ ἡγεμόνα.

Id est, Lex est omnium diuinarum & humanarum rerum regina: oportet autem eam etiam praestare et bonis & malis, et principem et ducem esse.

Vetus inter sapientes quaestio fuit, utrum magistratus praesse legibus, an leges magistratibus deberent: quae his Chrysippeis uerbis tota sedatur.

Oportet, ait, eam praestare & bonis & malis.

Vnde manifestum sit, magistratus ciuitatis subesse legibus oportere. Nec mirum, quia illi ministri sunt, ut Cicero docet. Nec aliud sensit Pomponius in l. ij. de orig. iur. dum dixit: Parum est in ciuitate ius esse, nisi sint qui iura reddere possint.

Item ait: Omnium qui in ciuitate sunt, ducem & principem esse oportet.

Si sola lex omnium dux & princeps esse debet, ergo non alius esse potest, siue sit magistratus temporarius, siue perpetuus, ut princeps. Ducem aut, quod ma

Constituta non sua uoluntate ferantur, sed legis ductu. Aquinas. Oportet in ciuitate principem habere regulam, per quam dirigatur in operationibus suis, & dirigat alios & iudicet. Hoc autem fit per legem quarto commentariorum in Politica Aristotelis. Item principē ait, quod legi magistratus obedire & subesse oportet. Solidissimam huius sententiæ rationem Arist. iij. politicorū sic explicat: Qui hominem legibus præponit, sæuissimam bestiam præponit; qui uero legem hominibus præponit, deum præponit. Plato iij. de ll. sic inquit: Interitum illi ciuitati paratum uideo, in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsumit; salutem uero illi ubi lex feruentibus magistratibus dominat. Serui ergo & ministri & custodes legum esse debent magistratus, ut latissime disputauit in libris de Principatu ad Leon. Pon. Max. Verum quia interdum contingit sapientem uirum principatum gerere, tum optime cum mortalibus agi existimatur, si leges et omnia in manu eius reposita sint. Neq; alia præscribenda lex est, quoniam temperatis uiris Deus lex est, ut ad amicos Dionis scribit Plato, & Aristoteles iij. politicorum; Iustus & sapiens uir ipse sibi lex est, Apostolus prima ad Timotheum; Lex iusto posita non est, sed iniustis.

CELSVS.

Nam ad ea potius debet adaptari ius quæ frequenter & facile, quam ad ea quæ perraro eueniunt, quia quæ semel aut bis accidunt, contemnunt legumlatores.

Duabus supra proximis legibus, de quibus rebus ferendæ sint leges, traditur. Hic de interpretandis tractatur. & uerus sensus est, Quando lex aded ambigua est quod ualet per interpretationē aptari ad unū uel alterum casum, qui raro & difficulter euenit, ualetq; adaptari ad ea quæ frequenter & facile accidunt, semper ita interpretanda lex est, ut ad ea pertineat, quæ nō perraro nōq; difficulter eueniunt. Causa est, quod leges de ijs constitui oportet quæ frequenter accidunt, quoniam in uno uel altero casu non cōsistit publica, Baldus ait, utilitas; unde arguitur legislatorem de talibus non sensisse. Exemplū; Lex quæ in homicidas pœnas statuit, non punit paricidas, quamuis hominis appellatione parentes cōtineantur, quoniam perraro euenit parentes à liberis necari. Et ideo non est uerisimile, de his legislatorem sensisse, præcipue quod par pœna delicto non esset. Et idcirco necessaria fuit lex Pompeia. Solon interrogatus cur in paricidas nullam legem scripserat, respondit, non futurum credidi ut tantum scelus perpetraretur. Obserua ergo, sicut lex quæ simpliciter loquitur intelligenda est de ijs, quæ non perraro accidunt; quod ita admittendum arbitror, nisi iusta ratione, aut eadem utilitate iungantur; locumq; hæc lex habeat in ijs quæ coherere nequeunt. Nec credas ociose perraro dictum, quoniam ijs quæ raro accidunt iura accommodari solent, non autem ijs quæ perraro, quod ratio suadet & Theophrasti uerba sonant, ut eleganter Alciatus explicat li. i. Dispunctionū. Rursus obserua perraro dici id accidere, quod semel aut bis accidit; & quod bis factum est, non potest dici frequenter factum, quod facit ad inducendam consuetudinem, quæ actuum frequentiam desiderat.

SIT LEX, Qui frequenter furatus est, laqueo stranguletur. Hac lege nō tenebitur qui bis furtum fecerit. LEX, Frequens fornicator quadrupli reus esto. Hac lege qui bis fornicari credidit, quadruplis reus non erit.

Arg. l. non possunt. et l. i. nam ut ait.

ULPIANVS.

Non ambigitur. Senatum ius facere posse.

Ex hac lege Castrensium colligit, consilium cuiusq; ciuitatis habere potestatem ius condendi, & quod ab eius sententia, non sit appellatio, uel uel neq; à Senatus sententia

A sententia fuit prouocatio. Verborum tamen ne Castrensis erret, quoniam hic de Senatu Romano loquitur, cui sicut non aliae ciuitates, ita nec consularij comparari possunt. Igitur aliorum locorum Decuriones, non Senatores nuncupantur; & Decurionum decreta dicta non Senatusconsulta. Praeterea Senatores ab initio non habuerunt potestatem ius condendi, sed post exactos reges ac II. XII. tab. & II. alias multas, iam aucta in eum modum ciuitate, quod non facile populus coire poterat, delata fuit gubernatio Senatus & lege ius datum, ut quod constituisset, ius esset, tumque primum Senatusconsulta nominata. Ex quibus liquere arbitror, consulariorum ceterus ius faciendi non habere, sed consulandi tantum, nisi lege nominatim talis potestas tributa fuerit, sicut nec collegium Cardinalium uiuo Pontifice habet.

*L. si pupillus.
§. decuriones.
de uerbo .fig.*

*L. ij. §. deinde
quia de orig.
iur.*

PAVLVS.

Quod uero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

Quia ratio, Bal. inquit, est medium, quo lex producitur; & ideo ubi deficit aequa ratio, non potest fieri extensio quae non a pari ratione iniquitatis, sed a pari ratione fit aequitatis, de qua latissime disserui lib. v. ad l. omnes populi.

Sed quomodo dicitur aliquid esse contra rationes seu regulas iuris? Didici enim quando est contra omnes regulas iuris, & tunc cessat ratiocinatio; si uero est contra unam uel alteram aut plures regulas, & pro se stet una iusta ratio, siue regula, tunc potest trahi ad consequentias, frater Gerardus siue Io. And. in mercuriali possessor, Iaco. but. & Bal. hic in fi.

PAVLVS.

B Ius singulare est quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, autoritate constituentium introductum est.

Ad hanc legem non uidetur posse accommodari aptius exemplum, quam lex Prospexit, qui uel a quibus in l. fi.

CELSVS.

In ambigua uoce legis, ea potius accipienda est significatio quae uitio caret, praesertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi potest.

Obserua quod uitiosa interpretatio semper est contra mentem legislatoris, & ideo reiicienda; quae autem uitiosa sit dixi lib. iij. ad l. omnes populi.

VLP IANVS.

Fraus enim legi fit, ubi id fit quod fieri noluit, fieri autem non uentit; & quod distat uerbum ab intellectu, hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit.

Politianus ex archetypo Pisano, restitutus uerbis graecis, legendum scribit, & quod distat, dictum a sententia. Bellissime Cynus putat legi mox futurae etiam fraudem fieri. uerbi gratia; in consilio agitatum, ut frumento pretium taxaretur, unus Decurionum antequam decreto firmaretur, festinauit quanti plurimi frumentum uenundare, lege postea constituto minori pretio, contra uenditorum egit emptor rescissoria. Cynus censuit in fraudem legis futurae, rescindendam uenditionem, & Castren. probat. Cice, iij. offi. meminit, Titium Claudium aedes quas in Coelio monte habebat, demoliri iussu proscriptisse; emit P. Calphurnius Lanarius, cui ab auguribus id idem nunciatum fuisse. Calphur. cum demolitus esset, cognouissetque Claudium aedes propterea proscriptisse, arbitrum illum ad eum, quicquid sibi dare faceret ue oporteret ex fide bona, M. Cato iudex pronunciauit, cum in uendem

C do eam rem sciuisse, et non nunciasset emptori, damnū præstari oportere. Id idē respondi de illo qui ideo ædes vendidit, quod percunctatus fuerat magistros stratarum suas domos omnino demolituros, quamuis necdū ei quicquid nunciatū esset, quoniā ad fidem bonam pertinet, nihil emptorem latere debere, quod uenditor norit. Vereor tamen ne reticentiæ magis hæc sint peccata à iure improbata.

VLP IANVS.

Princeps legibus solutus est, Augusta autē licet legibus soluta non sit, princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit quæ ipse habet.

Notall. Prin. solutū esse non uī principatus, sed ex priuilegio lege Regia cōcesso. Enucleemus quid in principe ualeat, legibus solutum esse. Num quicquid facere libuerit, liceat? non utiq; nisi iusta & honesta faciat. Principis enim uocabulum iuris est, non iniuriæ. Num diuinis, aut gentiū solutus est legibus? non utiq;. Num legibus conventionū? minime. Num ex non iure, facto contractu, uel testamento capiet? nequaquā. Num ab alijs eripere ualet, ut sibi habeat uel alijs largiatur? hoc prædonis est. Num de causa cognoscens, qd unius est potest alteri litigatori adiudicare? nō nisi in arbitratorem sit receptus. Num innocentem damnare, & reum conuictum, confessumq; quit absoluere? neutrum quidem, indulgere quamuis & remittere queat, si cōmunitati nō officiat. Num alia quàm statuta pœna damnare potest? non nisi æquitate suadente. Num iniusta uectigalia, & onera quit imponere? tyrannidis est hoc. Num leges pro uoluntate tollere, & alias promulgare potest, ad suam præcipue utilitatem? non nisi cōmuni manifesta utilitate. Num munera & honores pro uoluntate etiam indignis distribuere potest?

D B. Aquinas, Iniusta lex est, inquit, quādo non distribuit æque onera, uel honores ad bonum cōmune. Inter est enim Reip. ne à nō idoneis administraretur; imò tyranni propriū est bonos & graues uiros, indignis præpositis, inhonoratos habere, nec quicquid ægrius tolerat, q̄ ab immeritis non solū superari in honoribus, uerum etiam æquari; quæ quidē ut monstruosa res est, sic etiā perniciosa, propter quam seditiones et tumultus sæpe in populis. Num sine causa in carcerem conijcere potest, ac etiam torquere sine iudicijs? Hæc facti sunt, non iuris; iniurius quippe nulli esse debet princeps. Quid si se consciū, aut sibi nota esse signa asseueret? Multæ profecto fidei principis uox est; cauendū tamen est, ne defensionis facultas reis propterea auferatur. Num nouos magistratus, & nouam Reip. formam potest inducere? cedo, si è Repub. fiat. Attamen non obscura inter sapientes disceptatio est, an mutata forma reipublicæ, idem sit populus & principatus idem? Num fur ti, occisi, falsi, adulteri, & id genus reliquis teneatur? si furatur, si latrocinatur, si occidit, si adulteratur, nihilominus fur, latro, homicida, adulter erit; atqui propter dignitatem grauius peccat. Teneatur autem illa saltem diuina, non occides, non furaberis, & illa, quod tibi non uis, alijs ne feceris, & forte sua ipsius (ut ille dixit) patere legem quam tulisti; etenim ueri principis est, nihil præcipere, quod non sibi prius imperarit, & quod alijs prohibet sibi licere non credat, nec ad rem quod impune sibi solet cedere, quoniā hoc uis est, non ius: de iure enim nos loquimur.

Quibus ergo legibus solutus est princeps? solennium manifestum est ex l. ex imperfecto. C. de testamentis, ubi Diuus Alexander aperte rescripsit, non solutū legibus iustitiæ, & ideo ex imperfecto testamento capere non posse, sed solennitū legibus, hoc est, quod non obligatur testando ad testamentariā obseruationem, neq; iudicando ad iudiciariam, neq; statuendo ad legitimā & similia. Sunt tamen quædam leges, quæ alijs omnino dicuntur, ut nequis cum telo incedat, nequis alea ludat, ne noctu eatur, ne purpura uestiatur, & huiusmodi innumerabilibus; & nihilominus his ipsis suppositus est, in eo quod nō potest sine iusta causa alia quàm

in dicta

*l. ut gradatim.
§. i. de mune. et
honor.*

*cle. pastoralis.
de re iudi.*

*C. iustū. ix. dist.
optima glo. in
l. penul. ff. de
heredi. insti.*

A in dicta à se mulctare poena. Cicero inter cætera accusauit C. Ver. quod Prætor urba. ex edicto suo plerumq; ius non dixerat. Et in summa, omnibus illis solutus non est legibus, quibus à se non seruatis respublica læditur aut honestas; læditur aut Resp. etiam si exigua eius pars læditur ciuis aliquis. Plato, Aristoteles, Aquinas. Et si uerum amamus pluribus et arctioribus tenetur Princeps legibus quàm priuatus aliquis. Sed hæc pars ad diuine humanæq; philosophantes pertinet.

Plus sibi cauere debet, inquit Acur. in l. pe. de here. insti.

Sunt quidam uerborum aucupes, qui dicunt scriptum conuenire, non autem scriptum oportere Principem legibus uiuere, quasi aliud Principem deceat, aliud oporteat. Etenim stultissimum est æstimare, ualere plus debeat necessitas apud Principem, quàm honestas; sic uic turpe est ab honesto discedere, Principi procul dubio turpissimum. & ut uitium fugiendum, honestas appetenda, sic nihil uere honestum est, quod facere non oporteat, quod licet per se pateat, coniunctione tamen plurium legum patet apertius. Pau. de leg. i. ex imperfecto testamento legata & fidei cõmissa Imperatorem capere, uerendum est. Diuus Alexander: Ex imperfecto testamento nec imperatorem uendicare posse sæpe constitutum est. Ecce quod Paul. respondit uerecundum esse, Diuus Alexander rescripsit fieri non posse. Vtroq; uero elegatius Papinianus his uerbis: Nam quæ facta lædunt pietatem, æstimationem, uerecundiam nostram, nec facere nos posse credendum est. Rursus idem Alexander: Nihil tam proprium imperij est quàm legibus uiuere; ergo improprium & alienum est ab imperio, non legibus uiuere. Imperatoriam maiestatem legibus armatã esse oportere Iustinia in. i. insti. Blandiuntur interdum nobis Principes dum se iactitant solutos legibus, & legibus se subicere uelle, quasi benignitatis sit, non necessitatis tyrannidem non exercere. Esto lege ciuili solutus sit, lege tamen honestatis, quæ ualidior est, nunquam soluitur sine iustio ri causã, & ideo in regulis iuris scriptum est, non omne quod licet, honestum est.

l. filius. de con. di. institut.

Cy. et Bald. in l. digna uox. C. de legi.

B Apostolus: Si omnia licent, non omnia expediunt. Custos itaq; non uiolator legum Princeps esse debet; qui diuersum loquuntur, aut principibus adulantur, aut credunt propter principes à Deo homines factos. At uero uerius est adinuentos atq; institutos principes fuisse, ut cõmodis prospiciant populorũ. Quod cum non lateret diuinum Gregorium se Christianis præpositum, ut prodesset, scriptis suis haud semel testatus est, seq; seruum seruorum Dei nuncupauit, scripsitq; prius, quem cæteri post eum Pontifices, uti in hoc instituto, in reliquis utinam sic actionibus æmulati essent.

Hoc istud redolebant Hadri. vi. Pont. Max. uerba quæ suauiter locutus est nobis, qui pro populo Romano pedes eius, ut moris est, osculatum iuimus congratulamq; de eius electione, prospera nauigatione, felicitq; in urbem ingressu, summa omnium lætitia, & post alia multa exposita, tum sanctitas sua nostris dictis memoriter ac hilari fronte collaudatis, grauissimam responsionem clausit his uerbis: Bono animo sitis. Princeps qui aliud quærit supra principatus honorem, quicq; haud solam populorum utilitatem quærit, nõ Princeps est, sed Tyrannus. Tum perlepide addidit: Os meum paucis pascitur, & corpus tegitur, quicquid supererit ex pontificijs redditibus, in Christianorum commoda effundetur.

Quomodo ergo Princeps supra leges est; sine dubio est, ubicunq; iusta causa aut æquitas exigat de legis rigore remitti, aut de lenitate digredi. Imperator Iustinianus in Senatu sic cõcionatus est: Imperialem fortunã rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia quæ nouiter cõtinentur et emendare & cõponere, & modis & regulis cõpetentibus tradere. Nota illa uerba, modis & regulis cõpetentibus, non dixit uoluntarijs; in quo ergo est ista tam cantata plenitudo potestatis? Aduerte animũ quod plenitudo potestatis est ad bonũ et non ad malũ & licentiã, ad implementũ iustitiæ & non iniquitatis, alioquin dicenda est plenitudo

◦ tempestatis. Ita eleganter Cardinalis in cle. pastoralis, de re iudi. & latus in utrâq; partem glo. Io. mon. in extrauaganti Bonifacij VIII. rem non nouam. & Socius fil. cōsi. clxiiij. col. ix. & x. probat ea ratione, ne plenitudo potestatis causa, et inscripsit iniquitatis. Si plenior tractatum circa hæc ista desiderat aliquis, legat libros de Princ. quos ad Leonem x. scripsi, & maxime iij. v. & vi.

DE CONSTI▷ PRIN▷

VLPIANVS.

Quod principi placuit, legis habet uigorem, utpote lege Regia quæ de eius imperio lata est, populus ei & in eum, omne imperium suum, & potestatem concessit.

Imperium.
Imperatores.

Imperium, foris circa rem militarem intelligo. Nam exercituū duces, maiores nostri, Imperatores nominabant, ab imperando exercitui, & omnia alia ad bellum necessaria.

s. licet de elect.

POTESTATEM, foris & intus iurisdictionē, ex præpositis Vlpiani uerbis manifeste colligitur, per solā electionem nullū imperiū electo dari, & per hoc nec ius constituendi, nisi à populo per legem nominatim decernatur. Non idem in Papa, qui mox ut electus est, plenam habet clauū potestatem. Ratio, quod Papæ potestas à solo Deo est, & non iure eligentiū, quorū magis nominatio, siue declaratio quædam est personæ, in qua papalis resideat autoritas. Imperatoris autem potestas à populo Romano fuit, & talis qualem populus sciuit, & idcirco electo principi nisi per legem decernatur potestas, princeps nullius imperij est, ut hic liquet & Pomponij de orig. iur. his uerbis: Cōstituto principe datū est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Quæ intelligo de principe olim Romano, non aut hodierno, quoniam mutata est forma eligendi ab illa ueteri, de quo tamen articulo inter doctores antiquos etiam uariatū legimus. Iacobus de Arena publice disputauit, cuius adhuc extat pulchra disputatio. Perspicuū ergo est ueluti omne suum imperiū in arbitrio populi fuit cōterre, sic in eiusdem populi arbitrio fuisse non omne, sed diminitū conferre, & illis cōditionibus, quæ populo placuissent, nec aliter principatus iniri, gerere potuisset: & p̄pterea latere nō debet quod non

Vt c. uenerabilis.
lem. de elec. &
de. i. de iure iur.
ran. Cy. in l. bene
à Zenone.
C. de quad.
pre.

una pro omnibus futuris principibus, lex regia ab initio lata fuit (ut rerum imperij arbitrantur) sed sua cuiq; principi certis conditionibus, adeo quod quibusdam maior potestas, quibusdā minor tributa fuit. Nam ante Vespasianum qui fuit decimus à dictatore Cæsare, ix. ab Augusto primo acclamato principe, nullus unq; omnibus legibus solutus fuit, quinimo multa, lege Regia, eos facere oportebat. liquidò patent hæc post historias, ex ærea tabula, quæ in basilica Lateranē. adhuc pendet, quæ est ultima tabula legis Regiæ de Imperio Vespasiani, cuius uerba cum interpretatio e qui desiderat, legat ultimū librum meū de Principatu. & idcirco uero simile est Vlpianum loqui de lege Regia Alexandri Mammeæ, cuius ius protutor & magnus consiliarius fuit, qui tam iustus & temperatus fuit, quod meruit legibus solui, quoniā sibi ipsi lex erat. Lex itaq; Regia est lex populi, per quam decernitur imperium, continens conditiones, quibus principatus ineundus, gerendusq; est: dicta Regia quod per eam ius regnandi defertur.

Lex Regia.

Solent Cardinales in conclaui quasdam inter se leges scribere futuro Pontifici, quas mox electus iterum approbat, & seruare promittit: nunquid tales conuentiones lex Regia dici possint? & puto non posse, quoniam per eas non defertur pontificia gubernatio, sicuti per legē Regiam regia gubernatio. Ratio paulo ante

A ante dicta fuit, & ideo sicut coetus Cardinalium Pontificem eligendo, nihil de suo confert, neq; leges eligendo imponere potest, simpliciter profecto eligi, simpliciter recipi Papatus debet. Quid si iuratum fuit, & ut plerunq; solet cum execratione: certe qui sic iurat, Deo iurat. Sacri theologi huiusmodi iusurandū promissorum & per execrationem appellant, quod secundum Canonistas parum differt à uoto, et fortè ad ea obligat, que citra claustrum ac salutis detrimentum seruari possunt.

Quid si promissa respiciant humanam duntaxat potestatem, quam secularem dicunt: subsisto, quia Papa utrunq; gladium à Deo habet, licet modestia sit in uagina continere: nihilominus ueluti non à Cardinalibus id accepit, ita nec ab eis lex dici potest. Verum, quatenus promissa non sint contra publicam utilitatem, & iurata sunt, fidem Deo autore datam fallere, non leue est: si uero promissa utilia sunt communiter populis, etiā si non promissa essent, ex officio facere eum oporteret, fortius si promissa, diligentius si iurata. Et obserua, paria esse habere ius constituendi, & habere summum imperium ac potestatem, ita quod eo ipso datur imperium ac potestas, intelligitur ius constituendi datum.

Quod principi placuit, legis habet uigorem.

Pomponius principis constitutionem pro lege seruari meminuit. Quare non dixit lex est: quonia populū Romani erat legem ferre, quod sibi reseruauit, licet eandem uim habere princ. placitum uoluerit, quam lex populū habebat, non tamen quod lex esset, dictaque constitutio ad legis differentiam: & quoniam plus est legem esse, quam pro lege seruari, uti plus est ciuem esse, quam pro ciue haberi, sic potior erat lex populū quam principis constitutio, ex quibus concludi posse reor, si unum constituisset princeps, & diuersum populus statuisset, praualuisset lex populū: neq; mirum, quia populū minister princeps est. minimeq; nouum plus ualere quod ab uniuerso populo fit, quam quod à parte: pars populū quidē est princeps.

Quod principi placuit.

De quo placito loquitur Ulpianus? utrum de licentioso an non licentioso? Hoc quaesitum haud multum distat ab illo, utrum populus imperium & potestatem in Principem tanquam malum uirum, an tanquam bonū uirum contulit? & utiq; necesse est fateamur, ut in bonum uirum collatum, pariter necesse est princeps placitis boni uiri utatur, & non aliter quam ipsemet in seipsum populus uteretur, exerceret q;. Idem ait, omne suum imperium ac potestatem concessit &c. Per hæc uerba communis error irrepsit atq; inualuit, populum Romanum nihil sibi reseruasse, & in dominum assumpsisse principem, scq; illi uti mancipium subdidisse: qui hæc dicunt nesciunt pugnare inter se dominationem & principatum, & domini uocem semper in urbe infensissimam, principis uero placidam, iucundam. Plinius Secundus in panegyrico ad Traianum, Sedemq; principis obtinet, ne sit domino locus. & de Diuo Nerua: Non enim seruis suis dominum, sed principem ciuibus daturus. hæc Secundus. & ipsamet uox Principis indicat, inter pares esse principatus, uti princeps Apostolorum, princeps Senatus, inter Senatores primus, qui ætate, uel autoritate præstet: princeps ciuitatis, primus inter ciues, & ciuium appellatione continetur, sicut princeps familiae appellatione familiae comprehenditur. Item nesciunt illi, qui nesciunt Senatum sub principibus ius facere potuisse ac fecisse: similiter populum uniuersum suas leges, & plebem sua scita. Pleni sunt Digestorum libri huiusmodi scitis. Si post principes ius constituere potuit totus populus, item Senatus solus, & plebs sola, quomodo dicunt populum Romanum se abdicasse omni imperio & potestate? hic error manifestus est ex Pandectis ipsis.

Facit lex. i. §. Si penul. de offi. prefec. preto. Bald. hic pula chre multa scribit.

Principatus. Dominatus.

L. familie. de uerbo. sig.

Omne suum imperium ac potestatem.

Facit. si. C.
de. II.

Quale fuit hoc suum populi imperium? nunquid dominicum? nequaquam. Si populus in seipsum dominicum imperium haberet, utique sui ipsius seruus esset & dominus, quod natura non patitur: ergo aliud quam dominicum imperium concessisse oportet. Igitur hæc uerba, omne suum, accipienda sunt, ut quicquid posset populus statuere & facere per se & omnes suos magistratus, idem posset & princeps solus: & si dixeris, isto modo æqualem potestatem cum populo habuisset, & per hoc non superior fuisset princeps, quia par in parem non habet imperium. Facit mirum uideri hoc rerum inscitia; plus assero, principem uniuerso populo fuisse inferiorem, quia populi minister, populi personam ac uices gerens; singulis uero superior; de uero loquor principe, non tyranno. Dicant quæso, si Imperatores omnium domini erant, quare non dedignabantur consulatus petere, & ante tribunal Consilii stare, & in leges iurare; sic insibantur magistratus. Indecorum sane uideri debuit inferiores honores appetere. In monumentis ueterum passim leguntur inscriptiones huiusmodi: Imp. Cæsar, Augustus, Tra. Cons. Pont. Max. Trib. P. & aduerte animum, ut in urbe diuersi magistratus, sic diuersæ potestates & administrationes. Principis alia munia erant, alia Consilii, alia Pontificum, alia Trib. pleb. ut in eodem corpore uaria membra non eundem actum agentia. Iure principatus non poterant agi, quæ aliorum magistratum erant: & sine eorum omnium interuentu, multa decerni non poterant. Princeps tyrannidi studens, ut omnia ad se traheret, utique solus omnia esset, & posset, procurabat omnes alias potestates in se solum conferri & titulos, nec erubescerat in campum candidatus descendere, ubi nullus suffragijs non iuuare audebat, & hoc pacto omne ius populi, quod diuisum in plures magistratus erat, administrandum conuequebatur. id est, tantam potestatem & auctoritatem ipse solus, quantam omnes alij simul iuncti obtinebant, quod ipsis titulis suis palam omnibus faciebat. Ex quibus manifestum sit conclusiones falsas esse (sunt utique multæ & magni momenti) quas doctores colligunt ex hoc quod P. R. omne imperium & potestatem suam in Prin. contulerit.

VLP IANVS.

In rebus nouis constituendis, euidentis utilitas esse debet, ut recedat ab eo iure, quod diu æquum uisum fuit.

Vis horum uerborum à doctoribus non consideratur, quæ quidem magna est: declarat quanta principis in constituendo sit auctoritas. Et obserua quod loquitur de constituendis à principe, ut titulus arguit, alioguin inepte posita hic esset hæc Lex, cuius uerus sensus est: Principem non posse ueteres iustas leges abrogare, & nouas constituere, sine euidenti populorum utilitate. Euidentis ait, quod non uerbis adumbrata, sed quod omnibus liquidò palam pateat. Concordat imò fortius Aquinas, hoc solum, inquit, esse debet in mutandis legibus, ut maxima & euidentissima utilitas ex nouo statuto proueniat. i. ij. q. ix. ar. i. & ij. nec mirum, quoniam princeps non nisi iustas leges potest condere. Iustitia pendet à publica utilitate. cuius gratia princeps est, & idcirco si tenetur iustas ferre, consequens sit, iuste positas, sine iustiori causa tollere ne possit, quia contra publicam utilitatem esset, ut hic liquet. Dispiciamus utrum in nouandis legibus præsumendum sit principem iusta causa moueri: tamen si pro principe uulgaris præsumptio sit, ut quicquid agit, iuste agat. Verum quia Vlp. ait, euidentis esse debet in abrogandis iustis legibus: & Aquinas maximam & euidentissimam exigit utilitatem, puto non sufficere uulgarem illam præsumptionem; neque iniuria, si in abrogandis iustis legibus non præsumitur pro principe.

Cy. Bar. Bal.
et docto. in l. si.
C. si. contra ius
uel utri. pu. et l.
re scripta. de
pr. imp. off.

A principe, quia iustitia antiquæ legis repugnat: unde conflatur dogma, Quando factum principis est contra publicam utilitatem, aut æquitatem, cessat pro eo præsumptio: & in hoc hæc lex est notabilis. Similiter in ijs qui iuris diuini si dispensatur causa non præsumitur, Abbas in c. quæ in ecclesiarij. de consti. & Feli. li. col. Pet. consilio. cccviij. nisi liber. Rursus idem quando Princ. uellet ire contra propriam cõventionem. idem Abbas ibidem. Insuper Feli. col. xliij. scribit, qd causa in principe præsumatur non iure expressim, sed sola nititur autoritate: quod si uerum esset, sequeretur quod omnis principis dispositio contra ius diuinum & naturale ualida foret, quia raro eueniat ad saluandum actum non possit aliqua iusta causa imaginari, & tamen possibile est quod illa causa imaginata uera non sit. Concludit ergo quod causa sit apparens uel expresse hic Fel.

DE STATV HOMINVM

PAVLVS.

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur quoties de commodis ipsius partus quæritur.

Non illepide quæri potest, Vtrum qui in utero est, iure fictionis, an alia ratione inter natos numeretur: Bar. existimat fingi natum, in quod omnes ferè inclinare uidentur, excepto Imol. & Sozino fil. qui non fingi, sed prærogatiua quadam inter natos connumerari putant: quibus accedo, illa in primis ratione, quod fictio non debet plus ualere quàm ueritas: sed qui uere nascitur, ad utranq; fortunam nascitur, scilicet ad commoda pariter & incommoda: eodem modo eum qui ficte nascitur, ad utranq; fortunam natum haberi conuenit. Fictio enim imitatur naturam, & contra naturam stare non potest: sed nasci quem ad commoda tantum, est contra naturæ institutum, ergo nec hic fingi potest.

*in repe. l. si is
qui de usucapi*

*L. adoptio. de
adopti.*

*In l. antiqui. si
pars hære. pe*

Et quod fauore prærogatiuæ hoc ei indultum sit Paul. Iurecon. sic docet: Antiqui libero uentri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra referuarent, sicut apparet in iure hæreditario &c. Ecce dicit prospectum, non dicit fictum: & in tempus nascendi referuata iura, quæ non referuarentur, si natus fingeretur. Et hoc idem sentit Baldus in d. l. qui in. Et ut clarius liqueat, pone, **SIT LEX**, Scholares tractentur ut ciues. **ITEM ALIA LEX**, Doctores sint ciues. In primo casu Bart. tradit scholarium fauore factam legem, & ideo oneribus non grauandos. In secundo casu Pet. & Bal. ad onera pariter & honores doctores uocari. Castreñ. nimirum, inquit, quia lex non facit ciuem eum quem uult tractari ut ciuem, & est quædam dispensatio, quæ quo ad quædam fieri potest. At ubi lex ciuem facit, ad onera & honores hoc facit: quia non potest esse, inquit, in duplici statu contrario, ut sit ciuis & non ciuis, ut sit seruus & liber, legitimus & illegitimus, quæ omnia nostrâ opinionem confirmant.

PAVLVS.

Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est, propter autoritatem sapientissimi uiri Hippocratis.

Ecce quomodo nudæ Hippocratis autoritati acquieuit antiquitas, et per hanc legem in commentarijs ad .5. responsa prudentum, defendi ualidissimum esse in iurè argumentum ab autoritate, ubi lex & ratio naturalis deficit, & sapientis dicto stant.

o cto standum, alioquin non esset differentia inter sapientem & peritum, de quo ibi plenissime tractaui.

Nec prætereundus Accursij error hic dicentis, iustum partu à septimo usq; x. mensem finitum, & non ultra nasci. In quem errorem lapsi omnes uidentur, non animaduertentes in l. Gallus esse textum apertum, iustum partum etiam xi. mense nasci: fugit eos differentia inter x. menses mortis, & x. menses cõceptus. cætera in l. Gallus explicaui, qui error nullo pacto ferendus est, quoniam in partus ac muliebris pudoris uergit non leue detrimentum.

DE IIS QUI SVNT SVI VEL ALIENI IVR

VLPIANVS.

Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur: sed si fingamus abfuisse maritum, uerbi gratia, post decennium reuersum, an niculum inuenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filiũ. Non tamen ferendum, Iulianus ait, eum qui cũ uxore sua assidue moratus, noluit filium agnoscere quasi non suum. Sed mihi uidetur quod et Scauola probat, si constat maritũ aliquandiu cum uxore non concubuisse, infirmitate interueniente, uel alia causa, uel si ea ualitudine paterfamiliãs fuit ut generare non posset, hunc qui in domo natus est (licet uicinis scientibus) filium non esse.

D Bar. totum suum summarium claudit uerbo nascitur, scilicet ut is legitimus sit, qui ex uiro & uxore eius nascitur, & constante matrimonio nascitur, & ex cohabitantibus nascitur, & ad matrimonium (ut eius uerbis utar) contrahendum & generandum habilibus. hæc Bar. melius uerbo concipitur, clauderentur. De illo quod coniuges sint tales, quod inter eos contrahi matrimoniũ possit, nihil in hac lege, & quod ex cohabitantibus coniugibus ac constante matrimonio nascatur, quod uerum si esset, posthumus non nasceretur suus, quia soluto matrimonio nascitur; & qui patre, post grauidam coniugem, peregre agente nascitur, filius non foret. At Scauola mulierem grauidam & à marito repudiatam, & absente eo enim xam, legitimum marito peperisse respondit.

in l. si. de prob.

VLPIANVS.

Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur.

Hæc plenissima est definitio, cui neq; addi neque adimi quid potest. Verum quia suapte natura probatu impossibile est, quem uero ex marito uatũ, & interdum à marito negatur ex senatus, sapientes censuerunt in his speciebus & alijs quæ probatu difficiles sunt, uerisimilitudinem sequendã, & quod uero proximũ est, pro ueritate habendum. Si de statu ergo sit controuersia, exprimitur hic una regula, & tres contrariæ subijciuntur exceptiones, quæ coniecturata & obliquæ concludunt: & ut non uere probari potest ex marito natus, ita ex contrario, nec uere probari potest ex marito nõ natus, sed per syllogismum utraq; fit probatio, & fortior præsumptio uincit, & illa fortior est quæ magis necessariò docet.

ut l. si uicinis
e. de nup.

Regulare itaq; est ex Iuliani sententia, qui in domo mariti ex eius uxore quæ cum eo mansit nascitur, uicinis scientibus, coniectura mariti sit filius. Et hæc plena est probatio: & idcirco Iulianus respondit, non ferendum eum qui cum uxore sua assidue commoratus est, si nolit domi suæ natum agnoscere; & uerbum assidue hæc

A due hic pro frequenter Baldus recte accipit. Hac praesumptio quae ex domo nato ducitur, si doceatur maritum longo tempore abfuisse, & redeuntem inuenisse anniculum, aut uxorem praegnantem, infringitur. Et obserua non ociose anniculum dictum de illo marito, qui post decennium redijt. Sed si reperisset natum intra decem menses suae profectionis, cogeret agnoscere.

L. i. §. si is qui longo. de lib. agno.

Arg. l. intestat. de suis et legi. et l. gallus.

Item praesumptio quae ex contubernio conjugali trahitur, si constat maritum cum uxore sua non concubuisse, tollitur. Item si maritus eius ualetudinis fuisset quod generare nequiuisset. Et nota eos qui generare non possunt, ualetudinos haberi posse. Confert quod quae ita arcta est, ut cognosci non ualeat, non sana definitur. Propter hoc enim quod hominis corpus ad officium generandi inutile redditur, morbo si definitione contineri posse autumo. Regula ergo sit, is ex uiro & uxore eius natus creditur, qui in mariti domo iuicinis scientibus nascitur. Fallit si marito peregre agente concipitur. Item si maritus aegritudine uel alia causa coire non potuit. Idem si generandi uim maritus non habuit, quae plene probanda sunt.

L. queritur. §. mulierem. de edil. edi.

L. i. §. sciendum. de edil. edi.

Si constat &c. Ulpianus ait, alioquin sufficit liquere in domo mariti, testimonio uicinatorum natum esse.

Ex uiro & uxore, ergo qui non ex uiro & uxore nascitur non est filius; & propterea basis huius definitionis est iustum matrimonium: unde sunt naturales & alios extra maritalem torum natos non esse filios, quodque haec uox filij simpliciter dicta de legitimo & naturali est intelligenda, & uerba in potiori significato accipienda. Cy. & Bald. Hinc item efficitur nepotes non esse filios. Item naturales non esse de domo, siue de stirpe, neque habere insignia: & qui promittit neminem de domo sua nociturum, si noceat alius quam legitimus, stipulatio non committitur. Dy. in l. cum pater. §. mater. de le. ij. Et emphitheosis concessa Titio & filijs ad naturales non pertinet. Idem Dy. in l. Lucius. §. Dame. de le. ij. Et praestatur argumentum de priuilegio concessa, si filios habuerit, non prodesse naturales. Baldus hic, & statutum, ex uiro & uxore natus succedat. Legitimus per sequens matrimonium non succedit, quia non erat partus tempore conjuges.

Idem si lex dicat de matrimonio natus, notatur in c. innotuit. de elect. Gofredus in summa de fil. presb. & Bal. hic.

DE SENATORIBVS

Quare non scriptus est titulus, de officio Senatorum, sicut de off. Conf. & aliorum sequentium? Respondeo, quia non est Magistratus, & idcirco Pomponius supra de Origine iuris, inter alios magistratus non connumerat. Est enim ordinis & dignitatis. Nam Romulus in consilium suum centum seniores populi adsciuit, quos Senatores & patres appellauit, a quibus proles postea patritia. Tarquinius Priscus alios centum adiecit, quos Liuius minorum gentium dictos meminit, Patresque conscripti tunc primum coepti nominari. Censores postea alios multos adiunxerunt, ac Dictatores, qui ad hoc ipsum saepe creati feruntur. Diuus postea Augustus cum inuenisset supra mille incelebris turbae Senatores, reiectis indignis ad pristinum splendorem redegit. Neque idem sequentibus temporibus semper numerus. Fallitur ergo Accursius, qui ubique asseruerat Centumuirale iudicium fuisse, centum Senatorum. Nam xxx. Tribus Romae erant, & ex singulis tres legebantur iudices, adeo quod c. & v. sele-

Senatores.

Patres conscripti.

Patritij.

Centumuirale iudicium.

Centorum uirorum numerum complebant, commodioris tamen dictionis causa Centumuirum & Centumuirale iudicium dici usurpatum est. De quibus autem causis ius dicebant, Cicero memorat libro de Oratore. Præterea Ulpianus ueram tradit Senatorum definitionem, claram, & imperito cuique obuiam, quam Accursius & Accursiani ferè omnes non intellexerunt.

VLPIANVS.

Senatores sunt, inquit, qui in Senatu sententiam dicere possunt.

Sententiam dicere.

Acurf. glossula interlineari, id est recitando ait: Sententiam in Senatu dicere, pro pronunciare de causa intellexit; ignarus non aliud fuisse sententiam in Senatu dicere quàm in consilio Senatus quid sentiret explicare, de eo quod in consultationem positum erat, & à consultando S. C. dictum.

VLPIANVS.

Consulari foeminae utique consularium uirum præferendum nemo ambigit, sed præfectorius an consulari foeminae præferatur uidentum est: & puto præferri, quia maior dignitas est in sextu uirili.

L. foeminae. infra eod.

DIn corpore Iuris forte non est textus clarior, neque structura extricator, neque uerbis minus ambiguus, & tamen Bar. sic interpretatur summando: Vir in dignitate positus, præfertur in dignitate uxori, & quandoque bonus dormitat Homerus. Hic de marito & uxore nullum uerbum, & stultum fuisset dubitare, an maritus humilis quantumuis conditionis, præferri uxori debeat. Utique Senatoris filia plebeio si nupsit, sit plebeia, & consularis definit esse consularis. Monstruosa res esset, maritum in honore cedere uxori. Apostolus: Subdita sit uiro uxor. Verus itaque sensus talis meo iudicio est: Sexus uirilis intantum præstat foemineo, quod mares paris aut inferioris dignitatis præferuntur foeminis, maioris etiam dignitatis, h. uere, d.

Archi. c. i. de const. lib. VI. Doct. in c. de multa. de præben. Anchara. in cle. si dignitate. eod. titulo.

L. i. de albo scr.

Non ignorabatur dignitas præfectoria quin cederet consulari, sed sexus discrimina fecerunt quaestionem: & admonendi sumus quod dignitatis appellatio antiquitus erat, non ut à Canonis, definitur, qui administrationem esse dicunt cum iurisdictione. Antiquitus dignitates potius in priuatis personis, & ideo mulieribus communes erant, ueterisque instituto magistratus ipsi deferebant dignitates, id est, finitis honoribus remanebant dignitates, ut qui consul fuerat, consularis perpetuo esset, ex præfectura præfectorius, ex prætura prætorius, ex quaestura quaestorius, & sic de reliquis. Consularis itaque uir qui consulatum gesserat, omnes alios ciues, qui uel non fuerunt, uel post se consules fuerunt, in dignitate præbat, adeo quod si ipse iterum factus esset consul cum eo qui antea non extiterat, prior fasces sumebat, licet collega ætate uenerabilior, aut natalibus nobilior esset. Cornelius Tacitus libro tertio: Atteio Capitoni Augusti consulatum accelerauit, ut Labeonem Antistium his de artibus præcellentem dignatione eius magistratus anteciret: & eius præcellentiae erant dignitates, cuius fuerant honores, id est ex maioribus magistratibus maiores, ex minoribus inferiores dignitates. Mulieres autem maritæ eiusdem dignitatis erant, cuius earum uiri.

Hinc orta inter uirum præfectorium & mulierem consularem de præcedentibus

A tia controuersa. Pro muliere erat quod consularis dignitas maior est praefectoria. Ex altera parte dicebatur, in sexu uirili dignitatem ita praualere, quod maior dignitas in mulieribus cedit uiris inferioris dignitatis. Minor ergo dignitas in uiris honorificentior esse conuenit maioribus dignitatibus mulierum, & in his haec lex est ualde notabilis. Et aduerte quod haec quaestio non potuit esse inter maritum praefectorium & uxorem consularem, ut Bartolus male credidit, quia si erant coniuges non poterant esse diuersae dignitatis: & ideo uxor iam facta fuisset praefectoria, & diuinatio esset quod beneficio principis remansisset consularis. Atqui talis impetratio inter impossibilia computatur.

Ulpianus ait: Et puto praeferri, quia maior dignitas est in sexu uirili.

Soluamus horum uerborum ambiguitatem. Si intelligeremus ideo praeferri, quia dignior est sexus uirilis, in quod inclinatur Accursius, dicens praeferendum privilegio sexus, ut l. in multis, consequens fieret ut non solum uir praefectorius, sed quisquis alius uirilis sexus etiam sine dignitate praeferi deberet: stulteque tantum Ulpianus dubitasset de uiro praefectorio, si alij dignitatum expertes praeferendi forent, non ob aliud nisi quod uirilis sexus essent. Et propterea accipienda haec uerba arbitror, quia maior est in sexu uirili dignitas scilicet praefectoria, quam in muliebri consularis. & hic sine lite sensus est.

Dispiciamus de quo praefectorio loquitur Ulpianus, utrum de eo qui praefecturam gessit praetorij Caesarei (quae primum locum tenebat post consulatum) an de eo qui urbicam praefecturam administrauit, quae secundum locum obtinebat, ut ex ordine titulorum hic apparet: Subsisto, quoniam ex utraque praefectura magna quaeritur dignitas, quamuis uerba de potiori soleant intelligi, nihilominus quia Ulpianus non distinxit, neque ego audeo distinguere.

E Quid si praetorius uir sit qui praefectorijs proximus & de maioribus est dignitatibus? exempla plus aequo non arctant, & ideo non male fortassis idem etiam de reliquis maioribus dignitatibus dicendum. Illud tamen mihi persuadeo, uirum de reliquis maioribus dignitatibus dicendum, sicuti praefectorius mulierem consulari praecedat. Quid de uiris plebeae dignitatis, an cedent consulari foeminae? puto cedere. Multum me mouet quod Ulpianus dubitauit de maioribus dignitatibus, et consulari proximioribus, quae omnia saepe usui esse poterunt, ubi aliud noui mores non induxerunt.

Accursius quaerit de qua praelatione hic agitur, & quosdam enumerat casus, quos nec probo nec improbo. Illud tamen indubium apud me est, de praecedentia Ulpianum hic loqui.

Ultimo idem Accursius hic unam conficit regulam, scilicet quod in generali sermone loquentis persona non continetur. Bar. & Docto. late examinant.

Mihi uero haec regula nimis fallax esse uidetur propter varias & multas exceptiones quas patitur, adeo quod in angustissimum angulum dispungitur, quod a regulis est alienum. Vtrum autem loquentis persona comprehendatur, pendere plus arbitror primum a subiecta materia: & recte idcirco Pet. & Cynus putant inspiciendam naturam contractus. Deinde ab eo quod est uerisimilius, ut dicimus in obligatione generali non uenire, quod quis specialiter non promississet. Et in quaestione Bar. promitto tibi commodare domum meam, contra quoscunque non includitur persona, inquit promittentis. Concedo, ueruntamen in causa non est generalis sermo, sed quia non est uerisimile contra se promississet. Idem statuendum arbitror in eo qui arma promissit, aut testimonium

L. i. de reg. iur.
et Dy. in rubrica eiusdem tituli libro sexto.

C dicere aduocatus ue adesse, & his similia, & non solum receptam promittentis personam autumo, uerumetiam omnes alios, quos charos habet tueriq; debet, uxorem, liberos, parentes, fratres, agnatos, pupillos & ceteros quibus officium debetur, quibus ue illata contumelia nos afficit. Plus sentio si nominatim promississet contra se & alios, quos debet tueri, contra bonos mores inualide promississe. Deposuisti apud me arma aut magnam pecuniam, & promissi ad nutum restituere contra quoscunq; illis uti uoles: moues bellum in patriam meam, reposcis arma aut pecunias in supplementum belli. Contra officium facerem, quod patriæ debeo, si restituerem. Receptus utiq; ex bono & æquo hic casus uidetur. Fur deposuit apud me rem, quam postea rescui meam, repetenti restituere non debeo, quia non constitit depositum, & bona fides non fouet malitiam. l. bona fides deposit.

DE OFFI▷ PRAEF◁ PRAET▷

EX LEGE PRIMA, §. VLT.

AVRELIVS.

Credidit enim Princeps eos qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia & luce dignitatis suæ quàm ipse foret iudicaturus.

D Quæ causa est quod à Principe non est prouocatio, an ut uulgò dicitur quod non alia supereminet persona, quæ appellari queat? quod si uerum esset, à Praefecto pratorio & à Senatu fuisset prouocatio. An quod lege Regia populus sic sciuit? Nam ab initio post exactos Reges summum imperium penes consules fuisse traditur, ita quod ab eis non erat prouocatio: postea lege lata, & rogante P. Valerio Publicola c o s. factum fuit, ut à Consulibus esset ad populum prouocatio. Id idem potuisset de Principe statui, similiter & Senatu. Sed non implet sensus speculantis pro ratione uoluntas: igitur scrutanda causa est quæ mouet legislatorem populum.

Facit quod in notorijs non appellatur. c. cum spali. §. porro. c. cum sit. c. peruenit. c. consuluit. de appellat. onibus. Et quod in iure confessus secundum canones non appellat. c. Romana. §. Si aut. de appel. li. xi. Glo. et iust. in l. creditor. §. iussus. ff. quorū appellatiōes Si uero ius civile spectes, confessus et conuictus nō appellant, quia faciunt notoriū l. ij. c. quorum appellatiōes.

Fortissima proculdubio ac uerissima hic exprimitur, & miror nasum Accursianum & aliorum fugisse: ea scilicet est, quod constanti opinione credibile sit eos qui Augustali pratorio præficiuntur, iuste omnino iudicaturos, et ubi iudicatum est, non iniuste iudicasse, & hoc est quod ait, Credidit Princeps non aliter iudicaturos quàm ipse foret iudicaturus. Arguunt hæc uerba, ueluti à Principe non est prouocatio, propterea quod indubie creditur iuste iudicaturus, & eadem ratione à Praefecto pratorio non est prouocatio, quoniam creditur non aliter iudicaturus quàm Princeps.

Collige ergo quod iustitia iudicij causa est inhibendæ appellationis, & à iusta iudicatione non sit prouocatio. Vnde deduci posse uidetur quod notorie à iusta sententia cuiusuis iudicis non sit prouocatio, & in hoc lex hæc est mirabilis, quod sic ostendo: Si à sententia præfecti pratorio, similiter & à sententia Principis ideo non est appellatio, quia creditur iuste iudicatum, nonne fortius inhibita debet esse appellatio, quando uere & notorie constat iuste iudicatum? & intelligo iuste iudicatum ita perorata causa quod nec quicquam extet quod à litigato-ribus proferri possit.

Notorie inter cetera liquere sentio confessione eius, contra quem dicta est senten-

A sententia, autoritate sapientissimi Innocentij per locum ab oppositis, qui censuit rem iudicatarum notorie iniustam retractanda; & notorie constare tum dixit, quando pars secundum quam lata est sententia, fatetur iniustam.

In c. quia ple
riq. de immu.
eccle.

Facit c. si. et c.
uestra. de coha.
cle. & mul.

Propter quid est quod tam ualida de his est opinio, ut iuste omnino ius dicantur est enim à Principum prouidentia, qui ad tantum tribunal, non nisi singularis sapientiae uiros deligunt, diligenter explorata eorum fide & grauitate, ita quod credibile est non aliter eos quam pro sapientia & luce dignitatis suae iudicatos, id est suam existimationem male iudicatis nunquam labefacturos. Quae omnia perspecta fuere in sapientissimo Aemilio Papiniano, qui à Diuo Alexandro praefectus praetorio assessores habuit Vlpianum & Paulum, iuris uertices, à quibus iniustum iudicium timere, non nisi cauillantibus aut de iure suo diffidentibus hominibus fuisset. Is idem Papinianus iussus ab Antonino Imp. patricidii excusare, quod pro sapientia & luce dignitatis suae fieri non poterat, occidi maluit.

Aem. Papi
nianus.

Hinc sese multa notatu digna offerunt, & in primis quam magna praesumptio sit pro gestis sapientum, & pro ijs quos inter sapientes probauit Princeps. Multo ualidior praesumptio pro gestis à Principe, qui ita uir bonus & sapiens est habitus, quod meruit sibi totius orbis credi gubernacula iustitiae, sine prouocatione; quae à sapientibus fiunt, sapienter ac iuste facta creduntur. Item quod pro magnitudine officij par administrantium splendor exigitur.

Et ex qualitate officij arguitur qualitas administrantium, quando per exploratam uirtutem eliguntur, id est certa scientia, Existimo haec uerba, explorata nobis fides, doctrina, integritas & caetera, in elogijs Principum habere uim clausulae, ex certa scientia circa hominis dignitatem, existimationem, conditionem, hic casus.

B Quod praefectura accepit incrementum, & ad tantum culmen sublata fuit propter excellentiam personarum, quae ad id assumi consueuerunt, sit deferendos ijs honores esse à quibus magistratus decus & ornamentum capere possunt, non autem ijs qui à magistratibus ornari indigent.

Postremo Accursius praefecto praetorio aequiparat Cardinales, quod Bar. dicit ualde notandum; mihi uero insulsa nimis eiusmodi comparatio uidetur, ea in primis ratione, quod praefectus praetorio generalem causarum cognitionem cum summo (pro Caesare) imperio ac gladij potestate exercebat, nec aliud erat praefectus praetorio, quam praefectus auditorio Caesaris. Cardinales autem horum nihil habent, nulliq; tribunali praesunt, & Senatoribus magis aequiparandi. Plus, meo iudicio, similitudinis cum praefecto praetorio hodie obtinent praefecti praetorio Apostolico, qui uulgo auditores rotae dicuntur, quamuis criminalem cognitionem non habeant. Fuerunt & alij praefecti praetorio Africae, & praefecti praetorio orientis & Illyrici, ut in Codice Iustiniano, à quibus prouocatio non erat inhibita.

DE OFFI. PRAEF. VRBIS.

EX LEGE PRIMA.

VLPIANVS.

Cura carnis omnis ut iusto pretio praebetur, ad curam praefecturae pertinet: & ideo forum suarium sub ipsius cura est: sed & caeterorum pecorum siue armentorum quae ad huiusmodi praebitionem spectant, ad ipsius curam pertinent.

C In Carinis inter ruinas effossum uidimus lapidem in quo hoc edictū scriptū erat.

EX AVTORITATE TVRCI APRONIANI. V. C.

PRAEFECTI VRBIS.

*Nota contra
glossas et docto-
res, praefectum
urb. uirum clas-
sissimum appel-
lari.*

Ratio docuit, utilitate suadente, consuetudine micandi sumnota, sub exagio potius pecora uendere, quam digitis cōcludentibus tradere, ut appenso pecore, capite, pedibus, & saeuo lactente & subgulari, lanio cedentibus, reliqua caro cum pelle & interraneis proficiat uenditori, sub cōspectu publico, fide ponderis comprobata, ut quantum caro occisi pecoris appendat, & emptor norit, & uenditor, commodis omnibus, & praeda damnata, quam Tribum. officium, cancellarius, & scriba, de pecuarijs capere consueuerant, quae forma interdicti, & dispositionis, sub gladij periculo perpetuò, custodienda mandatur. Redeo ad Vlpiani uerba.

Sed & caeterorum pecorum &c.

Quae ad forum boarium pertinent, quod utrunq; forum boarium & suarium erat in campo qui iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinum & Aram Herculis, ubi adhuc eadem negotiationes exercentur.

Et ideo forum suarium sub ipsius cura est.

D Nota ad quem cura carnis spectat, ad eundē etiam fori suarij & boarij, ubi pecora lanijs uenduntur, petinere; & qui curam carniū habet etiam curam, habet animalium, ex quibus uenalis fit caro; & similiter qui curam habet carnis, habet etiam curam loci ubi carnes & pecora lanianda uenduntur. Hinc pariter dicendum arbitror, qui curam habet annonae frumentariae, habeat etiam curam agrorum serendorum, & fori, ubi frumenta publice uenduntur. Et generaliter qui curam habet alicuius negotiationis, habet etiam curam illius loci ubi eiusmodi negotiatio exercetur, & controuersiarum quae inter negociatores oboriuntur, cognitionem, & delictorum quae ibi fiunt, coertionem. Verbum autem curae hic pro sollicitudine, imperio, & iurisdictione intelligo, quia in magistratibus sic accipi solet, quae cura hodie ad Conseruatores primum magistratum urbis pertinet.

PAVLVS.

Adiri ab argentarijs uel aduersus eos, ex epistola Diui Hadriani etiam in pecuniarijs causis potest.

Argentarij in foro boario negotiabantur, & ideo praefectoria iurisdictionis erant, ut patet in epigrammate quod est in foro boario, iuxta aedem sancti Georgij. Haec uerba, etiam in pecuniarijs causis potest, arguunt Praefectum Urbis generalem caufarum ciuiliū cognitionem non habuisse, nisi inter argentarios.

VLPIANVS.

Praefectus Urbis cum terminos Urbis exierit, potestatem non habet extra urbem, id est territorium urbis.

Obserua Urbis appellatione territorium.

Sed iubere iudicare potest.

Nota delegare causas & iubere iudicare non esse iurisdictionis contentiosae quod

A quod si esset, non posset extra territorij, terminos exerceri, ut hic & lege ultima, de iure omnium iudicium.

DE OFFI. PROCONS. ET LEGAT.

IN LEGE, NE. QVICQVAM.

VLPIANVS.

Vbi decretum necessarium est, per libellum id expedire procons. non poterit. Omnia enim quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

Hic agitur de Proconsulis potestate. Quæstio est, utrum decreta necessaria, id est solennia, queant per libellos, id est schedulas extra ordinem expediri: Causa dubitandi fortè fuit, quod Proconsul, qui supremus in prouincia magistratus cum summo imperio & potestate uidebatur ad instar Principis solutus solennibus iudiciorum, posset per libellos omnia expedire. Contextus est facilis, uocabula non recondita, & ratio decidendi minime obscura, unde tot gloss. diuinari sensus non uideo. Nodum (ut alibi perlepide Aiciatus dixit) in scirpo fecerunt, quibus qui assentitur, credat oportet Vlpianum latuisse uocabulorum uim, quibus usus est, quod non aliud est quàm inscitæ redarguere iureconsultum. Quis non nisi stultissimus iudicem delegatum uolens exprimere, libellum dixerit? Raphaël & Iason fatentur improprie id uerbum accipi, mallet dixissent inepte, impertinenter & uitiose, nam impropria locutio non uitiat, sed inepta, & ideo si prudens pro delegato libellum exprimat, nihil agit, uelut qui uestem pro suppellectili, & bouem pro asino, nihil loquitur.

An decreta per libellos expediantur.

Arg. l. iij. de leg. i. et l. labeo. de suppl. leg.

Ex hoc falso intellectu faciunt regulam, Vbicunq; decretum cum causæ cognitione interponendum est, delegari non posse; unde consequens fit, quod quæ causæ cognitionem requirunt, delegari non ualeant. Ratio ab Vlpiano adducta non hoc dicit, neque de hoc consultus fuit, sed solum, an decreta solennia quirent per libellos à Proconsule expediri, & respondit non posse, ea ratione, quod causæ cognitionem exigunt, & quæcunq; causæ cognitionem exigunt, non possunt per libellos expediri. Per libellum, ait, Proconsul expedire non poterit. de actu, ergo per ipsummet Proconsulem & non alium consumando loquitur. de mandata autem cognitione, neque uerbum, neque uestigium uulsum in textu est.

Si quæ causæ cognitionem desiderant, nequeunt delegari, paucissimæ profecto essent delegabiles, quia rarissimæ sunt quæ sine causæ cognitione expediri ualeant. Neq; admittendam illam distinctionem arbitror, inter plenam & non plenam cognitionem. Quo ad ius delegandi didici fieri differentias inter causas maiores & minores, post constitutionem Diocletianam, perquam intelligimus, temporibus Vlpiani omnes causas pecuniarias delegari solitas, qui sub Diuo Alexandro floruit multum ante Diocletianum. Præterea, ut quid darentur iudices, si cognitio non est necessaria? neque sequitur, minores causæ sunt, ergo aut non plenæ, aut nullius cognitionis sunt. Maiores & minores causas, ex qualitate personarum & rerum puto definiendas. Magna proculdubio restrictio esset, si non nisi causæ quæ plenæ cognitionis non sunt, delegari possent, nam receptum est, leuioris coërtionis causas meri imperij demandari posse, & tamen plenæ cognitionis sunt, quia pœnales.

L. ij. C. de pœna. da. iudi.

C Item conueniunt doctores ferè omnes, solas causas ccc. aureorum, & intra demandari posse, quod nullo iure mihi probatur. Mouentur Diocletiana constitutione, quos merito deridet Alciatus in Paradoxis, cum in ea constitutione, nulla ccc. solidorum fiat mentio, sed nouello iure à Iustiniano taxata. Defensorum ciuitatis cognitio ad ccc. solidos fuit, & aliorum iudicum ita ordinatorum; nam inter Diocletianum & Iustinianum intercurrerunt cc. propè anni, & sic impossibile est Diocletianum de ea summa sensisse, quæ post cc. annos taxanda ignorabatur, & dato non nisi intra ccc. aureos delegari causæ queant (ut uulgò creditur) quis dixerit causas ccc. uel cc. uel c. solidorum non esse plenæ cognitionis? ut quid Iustinianus iuris sapientes octo iudices & alios quatuor consumatæ doctrinæ, quos maiores iudices nuncupari uoluit, ad huiusmodi causas disceptandas constituit, si non essent plenæ cognitionis? qualitas enim personarum arguit pondus cognitionis. Manifestum itaque fieri uidetur, causas plenæ cognitionis esse delegabiles.

Ar. l. i. de offi. præfec. præto.

Plus posse defendi autumo illas Iustinianas nouellas constitutiones, quæ taxant cognitionem defensorum ciuitatis, & sic magistratuum municipalium, & aliorum suorum iudicum, ad ccc. solidos non habere locum in maioribus magistratibus urbicis, scilicet consulibus, præfectis prætoribus, & præsidibus prouinciarum, quos in eadem constitutione de iudicibus, administratores idem Iustinianus nominat, quorum longe dispar est conditio, & in demandandis cognitionibus non imminuta potestas, licet Accur. contrarium dixerit in l. imperium.

Vbi decretum necessarium est.

De his actibus loquitur Vlpianus, quæ sine Decreto inutiliter fiunt, ut rerum pupillarium alienationes, de alimentis transactiones, & similia.

D Necessarium ait ad differentiam aliorum decretorum, quæ non sunt ad substantiam actus, & ideo de decretis solennibus intelligere hunc textum oportet, & non de sententiâ. Nam sententiâ non est ad alium actum necessaria, sed ad ipsam, & reliqua iudiciaria acta propter ipsam tanquam finem suum sunt ordinata.

e. quoniam contra. de proba. et l. properandum. C. de iud.

Idem ait, per libellum id expedire Proconsul. non poterit.

Vnde sequitur quod nec alius se inferior expedire possit. Nota igitur quod superius quantumuis post Principem magistratus non est solutus solennibus iudiciorum, ergo nec legatus de latere Pontificis, qui æquiparatur Proconsuli.

Libellus.

Libellus est diminutiuum à libro; liber uero est inferior cortex arborum, in quo ueteres ante usum chartarum scribebant, & est uocabulum generale, quod ab adiuncto nomen assumit speciei, ut libellus repudiij, libellus conuentionalis, accusatorius, supplicatorius. Omnis itaq; parua scriptura libelli uoce significatur.

Sensus ergo est, Decreta necessaria ad actus, & quæcunq; causæ cognitionem desiderant, non possunt per schedulas expediri, sed Prætoris præsentia pro tribunali, & uoce propria solenniter agentis, & hoc est solenniter interponere decreta: similiter & hoc idem esse intelligo non per libellos expedire. Hæc uerba, causa cognita, non solum exigunt litigantium præsentiam, uerum etiam prætoris pro tribunali sedentis et solenniter cognoscentis personam. Paul. Vbicunq; causæ cognitio est, ibi Prætor desideratur. Solus literatissimus ac consultissimus A. Alciatus hunc locum, meo iudicio, intellexit, & interpretatus est recte lib. ij. paradoxorum, capite xix. cæteræ hinc glo. uacillationes præbuerunt ansam doctoribus inuestigandi, ac cumulandi multa quotidiana & utilia de citationibus, de libellis conuentionalibus, & de legationibus & Decretis interponendis, quæ cuiq; liberum est & utile uidere.

EX EADEN LEGE ET §. DE PLANO.

A Committari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non, ut oportet, conuersari dicatur.

Notatu digna sunt uerba hæc, quorum sensus est: Proconsul filios dissolutos à parentibus exhibitos, de non bonis moribus minis admonere ita debet, ut terri ad bonam frugem redeant. Et quod de Proconsule hic scriptum est, idem de cæteris magistratibus intelligendum.

Quid si ignarus pater, filium capitaliter criminofum obtulerit terrendum, interrogari ne poterit de alio crimine ab eo, propter quod oblatum est? corripietne Proconsul & emendatum patri reddet, an iusto supplicio subiciet? plurius ne faciet paternam pietatem quàm publicam disciplinam? Quid si sciens criminofum exhibeat puniendum? An ueluti pater non admittitur ad accusandum, neque testificandum contra filium, ita nec si offerat filium, supplicio audiendus est, & extinguenda impia & cæca parentum in liberos ira, non minus quàm lites & odia?

Vidimus Stephanum Velleum uirum conseruatoralem, filium suum qui uxorem fratris occiderat, Prætori obtulisse puniendum, nec exorari potuit quin securi percuteretur, oblata etiam Pontificis indulgentia; at Imp. Arcad. & Honorio, rescripserunt funestam uocem amputandam magis quàm audiendam; Diuino, rescripserunt, non audiendum, sed in exilium damnandum eum qui fratrem de non leui crimine accusabat.

in l. penult. quæ accus.
in l. si magnus qui accus.

EX §. OBSERVARE EIVSD. LEG.

B Obseruare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulantium, scilicet, ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur, uel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, quia aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt.

Obserua quod æque prospicere in ordine postulandi Proconsul debet, tam his qui aduocatos minus frequentes, id est, incelebres & inhonoratos adhibent, quàm his qui nullos adhibent.

Et sic paria esse, quo ad hunc effectum, humiles aduocatos & nullos aduocatos habere. Disce ergo litigator, ne excellentioribus aduocatis inferiores opponas.

EX EODEM.

Plerumque sceminis uel pupillis, uel aliâs debilibus.

Nota inter debiles personas, sceminas & pupillos connumerari, alibi Imperator miserabiles nuncupat.

EX LEGE MEMINISSE.

VLPIANVS.

Meminisse oportebit usque in aduentum successoris omnia debere Procons. agere, cum sit unus Proconsulatus, & utilitas prouinciæ exigat esse aliquem, per quem negocia sua prouinciales explicant.

Vi C. si imp. iu ter uidu. et pu pil.

C Quid in illis locis ubi plures sunt magistratus & maiores & minores qui adiri possint? An post præstitutum tempus ante successoris aduentum perseveret in officio?

Consultus per hunc textum respondi, cum tempore finitam administrationem esse, ex quo plures supersunt per quos ius dici potest. Per hanc legem, in libello de potestate Cardinalium, scripsi amplissimum ordinem habere imperij exercitationem, mortuo uel impedito Papa in his quæ moram non patiuntur.

DE OFFI. EIVS CUI MAND. EST IURISD.

PAPINIANVS.

Quæcunq; specialiter lege uel S. C. uel Princ. constitutione tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ uero iure magistratus competunt, mandari possunt.

Quam interpretationem hæc lex hæcenus receperit, nemo est qui nesciat: & licet minime ab ea recedendum uideatur, meditari tamen aliquid, & in medium afferre studio assequendæ ueritatis non arbitror reprehensibile: animant me uerborum significationes lucidissimæ, & multorum sapientum non aspernanda autoritas diuersum sentientium, & in primis Pileus, Guido, Suzzarius, Raphaël, Fulgosius, & clarissimus nunc And. Alciatus, & alia quædam, quæ non satis ruminata uidentur.

D Si uerum sensum eruere uolumus, inuestigare oportet, de quo consultus Papinianus sic respondit. Et utique non de alio quæsitum apparet, nisi utrum generaliter iurisdictione mandata transeant etiam ea quæ lege uel S. C. uel Princ. constitut. specialiter tributa sunt magistratibus. Responsum est liquidum, & uerba sunt clara, scilicet mandata generaliter iurisdictione non transferri, quæ specialiter lege & cætera. De generali delegatione intelligamus oportet, quoniam una uel altera causa delegata, non hoc quærendum fuisset, neque sic loquendum proculdubio erat. Valet hic argumentandi modus secundum Ciceronem ad Herennium.

De imperio mero uel mixto, nullum uerbum: & ubi uerba sunt aperta, interpretatio contra manifestam uim uocabulorum nihil ualet. Neq; communis opinio efficere potest, quod uerba dicant id quod non significant.

l. ille aut ille. §. fi. de leg. iij. l. si quis infundi uocabulo. de leg. i. et l. in ambiguo. de reb. dub.

Accursius & Doct. de mero & mixto imperio hic agi arguunt, ab exemplis præpositis publicorum iudiciorum. Ad quæ multiplex responsio. Prima, quod exempla non arctant. Secunda, quod ex facti contingentia, quod in abusu erat, Papinianus reprehendit magistratus mandantes publica iudicia, quæ specialiter à lege & cætera. Tertia, quod loquitur de ijs quæ specialiter mandata erant, & sic omnis uis stat in specialiter à lege delegatis, & non in eo quod meri uel mixti imperij sit. Quarta, quod exempla sunt meri duntaxat imperij & non mixti. De quo mero imperio quod esset indelegabile, non opus erat hoc responso, cum per se sine controuersia indelegabile habeatur, etiam si à lege non detur specialiter.

Præterea Papinianus ait: quæcunq; specialiter lege &c. Vniuersalis est sermo ad omnia, siue sint meri, siue mixti imperij, siue alterius speciei quæ nominatim lege uel S. C. uel Princ. constit. dantur: & in regulis Iuris nemo potest gladij potestatem sibi datam, uel alterius cuiuslibet coercionis in alium transferre. *Glos.*

A re. *Glos. ibi intelligit ut relegare & similia, quæ meri imperij sunt.*

Noto mihi uerbum cuiuslibet, quod est generale ad omnes coërtiones, etiam non mixti imperij, alias fuisset superfluo dictum alterius cuiuslibet pro mixto imperio, satis enim fuisset dictio alterius, quæ est de duobus, & non nisi duo sunt, imperia scilicet merum & mixtum.

Similiter & datio tutoris, quam neque imperij, neque iurisdictionis esse, *Vlpianus tradit, data specialiter à lege non transfertur. Quod neque imperij, neque iurisdictionis sit, ex illo etiam liquet, quod Tribuni plebis, qui nullam iurisdictionem habebant (ut paulo post docebimus) ex lege Attilia dabant tutores; manifestum est ergo, quæcunq; siue meri siue mixti imperij, siue alterius speciei, etiam quæ iurisdictionis non sunt, si nominatim lege uel S. C. uel constitutione Principum iniunguntur, non in alium transferri. Ex quibus Decius concludi posse autumat, si lex statuatur causas pupillorum apud potestatem agi, nequire delegari, quia nullius imperij essent.*

*L. tuto. §. tuto
ris datio. infra
de tute.*

Vt inst. de Attiliano tuto.

Neque admittenda est ad *Vlpiani uerba dicentis, Tutoris datio neque imperij, neque iurisdictionis est, illa sophistica interpretatio, neque imperij, scilicet tantum est, neque iurisdictionis, scilicet tantum est, sed mixti imperij est, quasi Vlpianus hoc uoluerit & nesciuerit dicere. Dicant quæso unde hæc consequentia, neque imperij, neque iurisdictionis est, ergo mixti imperij est? Nonne qui negat imperium, omnino negat merum & mixtum, sicut qui negat animal, negat omnes animalis species? & ubi addideris taxatiuam tantum, uidelicet neque imperij tantum, neque iurisdictionis tantum, mox oratio efficitur confessoria, quod non aliud est, quàm negationem interpretando, uertere in affirmationem. *Vlpiani quippe uerba sunt negatoria. Aut enim intelligunt mixti etiam esse imperij, scilicet quod meri & mixti & iurisdictionis sit; Et dubio procul falsum confessione eorundem est, qui intrepide negant iurisdictionis esse dare tutores; Aut intelligunt mixti tantum esse, ita quod neque meri neque iurisdictionis sit, & hoc esse non potest, quia uerba ipsorummet contrarium sonant. Nam hæc ipsorum non *Vlpiani sunt uerba, neque imperij tantum, neque iurisdictionis tantum est. Quæ cæcitas, quod ea uerba quæ ipsi putant negatiua imperij & iurisdictionis esse, non intelligunt esse affirmatiua utriusq;? Exempli gratia; si dixeris, cura legendi non Marij tantum, neque Tinij tantum est, uerus sensus est, hæc cura utriusq; est, & alterius, si quis alius est qui eadem cura tenetur, non autem quod neutrius sit. Hæc itaq; uerba, neque imperij tantum, neque iurisdictionis tantum est, significant & imperij & iurisdictionis esse. Neque ad rem quod mixtum est ex utroq; quoniam ex mixtura tertia quædam fit species: ueluti mulsum quod ex uino & melle fit, & tamen neque uinum est, neque mel, & quod mulsi est neque uini neque mellis est. Neque sequitur hoc neque mellis tantum est, neque uini tantum est, ergo est mulsi; sed illud uere sequitur, & uini & mellis hoc esse.***

Postremo quis tam uecors, & dicendi imperitus est, qui uolens exprimere quid mixti imperij esse, dicat, neque imperij neque iurisdictionis esse?

Ex sequentibus deniq; *Vlpiani uerbis liquidius patet falsitas sensui istorum. Puta interrogatum *Vlpianum, si neque ei qui habet imperium, neque ei qui iurisdictionem habet, ius dandi tutores competit, cui ergo competit? Vlpianus ab aduersatiua exorsus respondit, sed ei soli competit, cui nominatim lex, uel S. C. uel Princeps dederit; & non dixit, ei soli competit, qui mixti imperij habet exercitationem, quod sciuisset dicere, si hoc sensisset. & quod ei soli competit ait, ergo nemini alij etiam imperium uel iurisdictionem obtinenti. Inst. de Attiliano tuto. Si cui nullus omnino fuerat tutor, ei dabatur quidem in urbe Roma**

C à Pratore urbano, & maiore parte Tribunorum pl. ex lege Attilia: in prouincijs uero à praesidibus prouinciarum, ex lege Iulia & Titia. Ergo ante legem Iul. & Titiam rectoribus prouinciarum ius non erat dandi tutores, quamuis merum & mixtum imperium haberent.

Ex quibus liquet quod his solis ius dandi tutores competebat, & non alijs magistratibus: quod si intelligeremus ei soli qui mixtum imperium habet ius dandi competere, sequeretur tutoris dationem esse mixti imperij, & iure magistratus competere cuilibet mixtum imperium habenti, & delegabile esse, quod est falsum. At nunc iure nouo Municipales magistratus dare possunt.

Ut l. nec man-
dante. de tuto.
& cura da. ab
bis.

Quaecunque specialiter.

Accursius, Id est expresse & in priuilegium maiorum magistratuum, & ista putat esse merum & mixtum imperium concedi in priuilegium eorundem magistratuum, quibus datur: in quod Bar. Bal. & ferè omnes doctores consentiunt, excepto Fulgoso, qui in fauorem causarum, & fortè non male tribui arbitrat, ut delegari non possint, quamuis Alexander & Iason hic leuibus rationibus impugnent: nouissime autem cordatus Decius hic, & literatissimus Alciatus lib. ij. parado. communem opinionem fortissimis rationibus subuertit. Re-
de ad uerbum specialiter, quod Accursiana grammatica interpretatur contra uim uocabuli & Papiniani mentem.

d. l. tuto. §.
tutoris. infra de
tute.

D Respondeant quæso Vlpiani his uerbis: Tutoris datio neque imperij, neque iurisdictionis est, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dederit uel lex, uel S. C. uel Princeps. Ecce quod Papi. hic specialiter dixit, Vlpianus in eadem propè quaestionis specie nominatim expressit: intelligendum ergo specialiter, id est, nominatim quaecumq; lex dederit, delegata non uideri, generaliter mandata iurisdictione.

Operæpretium est scrutemur utrum hæc lex loquatur de magistratibus maioribus. Item utrum de mero uel mixto imperio tantum.

De maioribus nullibi constat, nisi diuinaci Accursij coniectura: cuius contrarium liquet Inst. de Attiliano tutore, ubi Iustinianus refert olim lege Attilia ius dandi tutores Romæ Pratori urbano, & maiori parti Trib. ple. datum fuisse, de maioribus magistratibus Tri. pl. nunquam fuerunt, sed plebeijs duntaxat. Senatorij magistratus solum maiores erant cum imperio mixto, ut Praetores, uel mero, ut Conss. Trib. autem neq; imperij, neque iurisdictionis quid exercuerunt: locupletissimus testis est Atteius Capito iurisconsultus, qui libris epistolarum refert Antistium Labeonem iureconsultum uocatum à Tribunis, nuncio respondisse uti Tribunis referret, ius eos non habere neque se neq; alium in causa uocandi: cum moribus maiorū tribuni plebis prehensionem haberent, uocationem nō haberent. M. Varro xxi. libro rerum humanarum: In magistratu habent alij uocationem, alij prehensionem, alij neutrum: uocationem, ut conss. & ceteri qui habent imperium: prehensionem, ut Tribuni plebis, & alij qui habent uiaatorem. Neque uocationem, neque prehensionem, ut Quæstores, & alij qui non habent uiaatorem neque lictozem: qui uocationem habent, idem prehendere & tenere & abducere possunt, autor est Gellius lib. xi. noct. Att. capite duodecimo. Subiunxitq; idem Gellius, quod ipse uocatus à Tribunis non iuit: & cum esset Tribunus, uocari neminem passus est, quæritauitq; quam ob causam Trib. uocationem non haberent, & succurrisse, inquit, quod Tribuni antiquitus creati fuerunt, non iuri dicundo, neque causis, querelisq; noscendis, sed intercessionibus faciendis.

Idem

A Idem meminit maiores magistratus olim fuisse Consules, Praetores, Censores, reliquos omnes minores appellatos; & C. Tutidanum scribere imperium maius Consil. habere, imperium minus Praetores. Adde tu his inter maiores magistratus, Praefectos praetorio & Praefectos urbi, & Praesides postea habitos. Hi. ergo apud nos sunt maiores magistratus, Consil. Praetores, Censores, Praefecti praetorio, Praefecti urbi Romae; in prouincijs uero, prouinciarum rectores, ut Proconsil. & similes. Illa autem Accursij traditio de illustribus & caeteris alijs, uaria & instabilis atq; inutilis est, & recte damnata à literatissimo Alciato libro tertio Dispunctionum. Aptissime ergo Ulpianus dixit tutoris dationem, neque imperij neque iurisdictionis esse, ut in Trib. ple. uidemus: falsumq; exemplum apparet, de maioribus magistratibus tantum intelligendam hanc legem, sed de omnibus quibus hoc nominatim lex dederit. Similiter neque de ijs quae imperij tantum sunt, uerumetiam de omnibus quae nominatim mandantur, quaecumq; Papin. ait, non autem hoc uel illud.

Maiores magistratus.

Quae uero iure magistratus competunt, mandari possunt.

Scilicet à maioribus magistratibus Sozinus intelligit, non autem quod minores magistratus delegare possint.

In l. i. infra quis et à quo.

Quae sunt illa quae iure magistratus competunt: aut dicimus quae imperij sunt, & consequens fieret delegari posse: aut dicimus delegari non posse, quae imperij sunt, & consequens talia iure magistratus non competere: & tunc quaerendum, qualis iurisdictione iure magistratus relinquatur etiam maioribus magistratibus. Et hac utiq; ratione, non nisi nuda notio si merum & mixtum fustuleris imperium, & in hoc inclinare uidetur Accursius & doctores ferè omnes, quod neque merum neque mixtum iure magistratus competat. Mihi autem uidetur absurdum maiores magistratus non differre à minimis, in ijs quae iure magistratus competere solent, si non plus ipsis maioribus competeret quam minoribus, & sic eo ipso quod quod sunt magistratus, omnes sint aequales. Nec ad rem, quod multa maioribus specialiter à lege in priuilegium, ut ipsi putant, tribuuntur, quia talia exterius proueniunt: & ideo ridicula res est, ut non maioris iurisdictionis sint Consules eo ipso quod Consules sunt, similiter Praetores & Praefecti Romae quam infimi magistratus, & solum per accidens eorum augeatur potestas, quae ut euitaret Accursius, tot nugae de priuilegijs excogitauit.

Facit l. cū qui. infra. de iurisd. om. iud. & l. cū praetor. de iudi. et Decius hic.

Decius hic.

In l. i. de off. eius cui mand. est iurisdic.

Excusamus igitur, nunquid imperium merum uel mixtum, iure magistratus cuiquam competat, licet Doctores omnes dicant non competere. Item nunquid imperium delegari possit.

Quod competat, Pomp. de origine iuris. Exactis deinde regibus Consil. constituti duo sunt cum summo imperio. Vlp. omnia omnino crimina praefectura urbis sibi uendicauit. Idem, Qui uniuersas prouincias regunt, ius gladij habent. idem de officio Proconsil. Nec quicquam est in prouincia, quod non per ipsum expediatur. Idem de in ius uocari. In ius uocari non oportet, neque Consil. neque Praefectum, neq; Praetorem, neq; Proconsil. neq; caeteros magistratus qui imperium habent.

L. i. de off. praef. sic. urb.

De imperio ordinario quod competit eo ipso quod magistratus facti sunt loquuntur haec II. Si iure magistratus competit, ergo potest delegari. & hoc est quod contorquet gl. & doc.

Animaduertendum arbitror quod ista non inter se pugnant, ut magistratus aliquis iure magistratus habeat imperium indefinitum, ut Praefecti urbis & Praesides & alij supra enumerati, & habeat specialiter lege tributum, ad certam spe-

Ciem, ut in exemplis hic de lege Iulia, de adul. & ui. publi. & Turpiliano. Et dato quod generali imperio iure magistratus de ijs cognoscere potuisset, tamen propter specialem commissionem lege factam, illud & in ipso cui specialiter mandatur, & in alijs magistratibus eiusdem imperij offuscatur, & hoc tantum utendum est, & de huiusmodi imperijs loquitur lex nostra, & cessant tot obiectiones. Ex quibus eleganter colligi posse uidetur, quod si iure ordinario alicuius rei cognitio ad multos magistratus pertineret, & lege scripta uel uiua, quæ Princeps est, ea cognitio specialiter uni demandatur, mox ab omnibus alijs cognoscendi potestas abrogata censetur, & is solus cui nominatim demandata est cognoscet, unde fit:

e. studuisti. de
offi. leg. facit c.
ut nostrum. de
pp.

Bald. in l. i. su-
pra de offi. con-
su. idem consi.
ccclxxxv. li.
iii. Ang. in l. i.
c. ubi est apud
quem. glo. in c.
per hoc. de hæ-
ret. in vi.

Quæcunq; lege uel Principis oraculo specialiter committuntur, delegari non posse, necq; ab alijs cognosci posse, quam ab eo solo, cui nominatim cognitio delegata est, quamuis eius naturæ res ea sit quod ab alijs iure ordinario cognosci potuisset, nisi lex uel Princeps specialiter delegasset. Et si dixeris adhuc obstat obiectio de imperio iure magistratus quod possit delegari, igitur. Excutiamus utrum imperium suapte natura sit delegabile: quidam non posse contendunt, quidam distinguunt inter merum & mixtum. De mero nulla est pugna quin delegari non possit, quod maximi momenti est, citant in primis totam hanc legem, quæ nihil probat, nam semper loquitur de ijs quæ specialiter tributa sunt lege &c. quamuis alijs iuribus probetur.

Et propter hoc quod imperium merum minime delegari potest, uerius uidetur quod dicebam, ut uerba hæc quæcunq; accipiantur proprie, id est latissime de omnibus negocijs quæ nominatim lege mandantur, ut in datione tutoris & alijs similibus.

Vt l. nemo po-
test. de reg. iur.
et l. solent. c. l.
si quid erit. de of-
fi. procon.

De mixto imperio non parua est pugna. Placen. & Guil. contendunt mixtum imperium & iurisdictionem idem esse, & idcirco delegabile. Guido Sularius & Albert. Roat. in l. imperium contra glossam fortissime pugnant: existimant enim iure magistratus competere, & ideo delegari posse. Sequuntur hic Ray. & Fulg. ac literatissimus Alciatus lib. ij. Paradoxorum subtiliter disputat. Et licet ex diuerso sententia numero autorum, non rationibus uincat, tamen solidam solutionem adhuc non inuenerunt ad Pauli responsum: Mandata, inquit, iurisdictione priuato etiam imperium quod merum non est uidetur mandari. Poteuit ne apertius exprimere mixtum imperium, quam dicendo imperium non merum: Et in calce legis nostræ Paulus notat imperium, quod iurisdictioni cohæret, mandata iurisdictione transire. Est ne aliud imperium quod iurisdictioni cohæret: certe nullum, nisi mixtum, similiter neque ad l. cognitio in suum, de quo satis multa differuit Alex. in dispositione Rex Aragonum, Castren. & Decius in §. ut possessio. Et quoniam ueritas huius quæstionis multum pendet ab illa, utrum mixtum imperium, & iurdictio sint idem, quò ue inter se discrepent, utile est discernere. Quod sint idem. Postquam Pau. dixerat mandata iurisdictione, imperium quod non merum est uidetur mandari: statim rationem subnectit, quia, inquit, iurdictio sine modica coërtione nulla est: nam si non essent idem, mala foret consequentia in quæstione proposita, de non mero imperio ad iurisdictionem, de imperio quidem mixto, & non de iurisdictione quærebatur, si iurdictio esset aliud ab imperio non mero. Respondendum erat quia mixtum imperium sine modica coërtione nihil est.

l. imperium. de
iurisd. om. iud.

Vlpianus: Mixtum imperium est cui iurdictio inest: iurdictio est etiam iudicis dandi licentia. Dictio etiam sic denotat appellari iurisdictionem id quod mox dixerat, imperium mixtum: accedit quod qui iudices dant, opus est, in pote-
tate

A. *stare aliqua sint ut Confl. et Prætores. Si dare iudices solius est potestatis, ergo iurisdictionis nisi esset idem quod hæc potestas, id est mixtum imperium, iudices dare non possent. Ex contrario quod sint diuersa patet ex illis uerbis, mandata iurisdictione, etiam imperium quod merum non est mandari uidetur, id est cum iurisdictione creditur mandari. Dicitio etiam iungit diuersa: quod si idem esset, dicendum erat mandata iurisdictione imperium mixtum mandatur, sed hic est dicitio etiam cuius proprium est iungere & significare cum iurisdictione imperium. Ideo optima consequentia, quod iurisdictionis sine modica coërtione, id est mixto imperio nulla est, mixti enim imperij est, & non iurisdictionis modica coërtio. Item si iurisdictionis non esset aliud ab imperio, non possent commisceri, ex qua commixtione efficitur aliud quiddam, quod mixtum imperium dicitur. Ex his colligitur quod est imperium merum, item quod est simplex iurisdictionis quædam sine aliquo imperio, & quod ex ijs commixtis quædam tertia species, quæ dicitur mixtum imperium, conglutinatur, dicitur etiam iurisdictionis. Et illa simplex iurisdictionis magis est in consideratione, quàm in exercitio, quia sine aliqua coërtendi potestate, omnis inutilis & ridicula est iurisdictionis.*

L. cū qui infra. eo. et l. cū prætor. de iud.

Pro hoc l. ea quæ ad municipa.

Rursus contra, mixtum imperium est cui iurisdictionis inest: & alibi, imperium coheret iurisdictionis, scilicet merum, & hærendo miscetur, si inest unum alteri, & alterum alteri, ergo adesse utriusque utrunque requiritur: & glos. tradit sine coërtione iurisdictionem non esse, & coërtio est imperij, efficitur sine imperio iurisdictionem non esse, & iurisdictionem imperio & imperium iurisdictionis inesse, & commixtione unum fieri, scilicet imperium & iurisdictionem, quod mixtum appellatur. Quid dicendum? puto unum esse, & re ipsa inseparabilia hæc duo, intellectu tamen optime distingui, ut potentia in anima nostra scilicet, intellectus, uoluntas & memoria, & in trinitate personarum.

L. ult. infra eo. et l. siquid erit. supra de offi. procons. et in auten. de defensa so. ciuit. §. audiend.

L. imp. §. si. et dicta l. si. et hic infra. §. si.

L. magistratibus infra de iud. om. iudi. et dista l. si. Imperium maius & minus.

Ut Fulgo. hic et in l. si. infra eo.

B. *Ex omnibus supradictis multas utiles & ueras conclusiones colligi posse arbitror. Vna est, quod omnis coërtio est imperij, eaque est aut maior siue magna, aut minor siue modica: maior quæ imperio mero tribuitur, minor mixto, quod iurisdictionis comunicatur, & minor siue modica est citra atrocem uerberationem. Alia, quod modica siue minor coërtio est mixti imperij, & simplex iurisdictionis, nullam ex se habet coërtionem, sed ab imperio se miscendo mutuatur. Tertia, quod iurisdictionis sine mixtura imperij est ridicula, ut regnum inerme. Bene ergo Accursus dixit iurisdictionem non esse sine modica coërtione. Quarta, quod iurisdictionis cum modica coërtione uere est mixtum imperium, & e contra imperium non merum est iurisdictionis, & solo intellectu distinguuntur, & hoc est quod plerumque facit glos. & doct. uacillare: & ueteres etiam appellant imperium maius pro mero, & imperium minus pro iurisdictione mixta. Gellius lib. xi. noct. Atti. refert C. Tutidanum scribere Confl. habere imperium maius, Prætores imperium minus: & uerum est Prætores iurisdictionem, id est imperium non merum iure magistratus exercuisse, licet S. C. Turpil. animaduertendi potestatem de nece domini specialiter tributam egissent. Quinta, quod mixtum imperium poterat demandari, ut hic in fine, nec uerum (pace omnium dixerim) quod modica coërtio sit simplicis iurisdictionis, immo est mixti imperij & iurisdictionis quæ sonant mixtum imperium, omnes alia coërtiones sunt meri imperij. tex. est qui cauillari non potest, in l. siquid. de offi. Procōsul. Venuleius de offi. Procon. Siquid erit quod maiorem animaduersionem exigat, remittere legatus apud Procons. debet, neque animaduertendi, uel coërtendi, uel atrociter uerberandi ius habet. quæ huius responsio est, quia meri imperij sunt ista, & maioris animaduersionis appellatione continentur. Vnde colligitur quæ citra atrocem coërtionem*

C uel uerberationē sunt, minoris coërtionis siue modicæ sunt, & mixti imperij esse, & delegari posse. Nec illepidæ inuestigationis est quæ atrox uerberatio sit, an ad instar atrocis contumeliæ, an publica uerberatio, an ipsamet uerberatio, an non leuis uerberatio.

¶ Alias exercitatio.

Huius rei fortissimum est argumentum, quod lege Iulia, de ui, nominatim cauetur, ut is cui contigerit † exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare.

Duo facit Papin, Primum per argumentum à contrario sensu elicit præsentis magistratus cognitionem iudicij legis Iul. de ui, publi. mandare non posse, quia in ea nominatim cauetur, si proficiscuntur, mandare possint. Hinc arguendo infert, si non proficiscantur, mandare non possunt. Secundum est, quod idem seruandum tradit in alijs publicis iudicijs, extenditq; statutū legis Iul. per argumentum à contrario elicitum, ad alia publica iudicia. Collige ergo argumentum à contrario sensu habere uim extensiuam, & per hoc mens legis collecta per argumentum à contrario porrigibilis est ad similia, quod est notatu dignum de argumento à contrario et causa cessante. Multa hic à doctoribus & maxime recentioribus traduntur utilia. Et obserua quod hic dicitur fortissimum arg. à contrario; alibi dicitur apertissima probatio. ut l. si quis locuples. in fi. de manu test.

VLPIANVS.

Mandata iurisdictione à Præside, consilium non potest exercere
D is cui mandatur.

Consilium exercere.

Mittere iudices in consilium.

De perorata causa est tex. in l. patre. infra de questio. quod Accursius non intellexit.

Hunc locum intelligo quod Legatus consiliarios Præsidis cogere in suū consilium non possit ex quauis causa etiam manumissionis aestimandæ, & hoc est consilium non posse exercere. Adde autore Pediano in commentarijs Verrinarum. ij. et iij. lib. quod is qui uniuersam iurisdictionē à Præside accepisset, non ualet consilium exercere, quod est cogere iudices in cōsiliū ire iudicatuos, quod hoc ordine fieri meminit; Prætor ad se accersitis omnibus eiusdem causæ iudicibus, ad suum tribunal confidentibus, perorari causam iubebat, & ubi ab utraq; parte satis dictum fuerat, imposita cuiq; qui finierant, necessitas dicendi, dixit, tum Prætor pronunciabat dixerunt, & in consilium iudices mittebat. Mittere in consilium iudices, est, inquit, dimittere iudices ad sententias dicendas, id est cogere eos inter se uota conferre, quod in sacro Apostolico auditorio fieri uideamus. Decanus enim auditis omnibus causæ argumentis, collegas cogit ire in consilium ad sententias conferendas. Intelligo itaq; hoc etiam esse exercere consiliū, quod quia potestatis est, mandata iurisdictione non transit, & idcirco Vlp. infra de iu. om. iu. scribit eum qui iudicare iubet, magistratum esse oportet; magistratus autem uel is qui in potestate aliqua est, utputa Consul uel Prætor, uel alij qui prouincias regunt. Et nota Prætoris uerbum dicentis, dixerunt, significare causam perorata, quod nos conclusam dicimus. Et illud desinentis dicere, dixi, est proprium iudicialium orationum extra quas abusus est.

IULIANVS.

Etsi Prætor est is qui alienam iurisdictionem exequitur, non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cuius mandato agit, ius dicit, quoties eius partibus fungitur.

Ordinarius

A Ordinarius idemq; delegatus iudex quomodo cognoscitur quando quid agit ut delegatus aut ordinarius? Iulianus respondit, quoties eius partibus fungitur cuius mandato ius dicit. Fungitur aut quoties quid agit quod ad causam delegatam pertinet, & ex diuerso quoties quid agit quod ad suam iurisdictionem spectat, censetur ut ordinarius ius dicere. Ex quibus recte deduci arbitror, non opus exprimat se ut delegatū ius dicere uel ordinariū, sed satis fore si liqueat, ad quam causam pertineat quod agitur. hic casus. Quid autem in actu indifferenti? puto eius sententiam qui facit spectandam l. in ambiguis, de reg. iur. Quid si eius uoluntas explorari nequit? puto iure suo, id est ordinario magis quam alieno fecisse, quod est uerisimilius, extraordinarium cedit iuri ordinario.

PAVLVS IN L. FI.

Mandata iurisdictione priuato, etiam imperiū quod nō est merū, uidetur mandari, quia iurisdictione sine modica coërtione nulla est.

Post multa ad intellectum huius loci dicta in lege prima, nota quod priuatis personis potest generaliter mandari iurisdictione cum mixto imperio, & sic priuatae personae sunt capaces mixti imperij, nec propterea censentur esse in aliquo magistratu; & hi sunt quos Pedaneos uetustas uocauit, quod pedes incedebant sine aliquo honore. Maiores uero iudices qui in potestate erant, sella insidentes curru uehebantur, unde Curules appellati sunt, sicut à pedibus Pedanei, similiter & Pedarij Senatores, Gellius est autor.

B Palam fit delegatos etiam ad uniuersitatem causarum non esse in magistratu, & ad iurisdictionis siue mixti imperij exercitium non requiri magistratus fastigia. Bene igitur prospectum est iure pontificio, delegationes causarum inutiliter fieri, non aliqua dignitate honoratis.

Etiam imperium quod non est merum, uidetur mandari.

Accursius: Imperium non dicas merum uel mixtum, quia non potest mandari, sed dicas modicam coërtionem.

Sentit Accursius unam aliam esse imperij speciem, scilicet modicam coërtionem, quae latuit Vlpianum, qui tradidit imperium aut merum aut mixtum esse. Vitiosam quidem diuisionem illam esse in Topicis docet Cicero, quae nō omnes partes complectitur. Vitiose ista ratione Vlpianus in duas species diuisit si plures sunt. O foelicem Accursij sapientiam, cui contigit Vlpiani errores detegere. Esto plures sint species, dic age, qui dicit non merum imperiū, potest ne aliud dicere quam mixtum, aut quod aliud praeter mixtum imperiū non merum est? sint deniq; quotquot uis species, satis est nobis de non mero, quod est mixtum imperium, loqui autorem. Tu negas hoc, profecto tolerabilius negares solem esse lucidum, niuem albam.

Imperium itaq; non merū mandata iurisdictione mandari Vlp. tradit. Hic uelint nolint Accursius & Accursiani omnes, quae ratio est, quia sine modica coërtione, id est imperio iurisdictione nulla est, id est nullius momenti, patet, quia si nō intelligitur mandatum imperium, iurisdictione esset sine coërtione, ex quibus plures conclusiones colliguntur.

Prima, quod omnis coërtio est imperij, nam si esset iurisdictionis, nō opus esset mixtura imperij, & Vlpianus non sic locutus fuisset. Secunda, quod simplex iurisdictione nullam per se habet coërtionem, nec quidem modicam, sed eam ab imperio mutuatur. Tertia, qd imperium sese iurisdictioni insinuando modicam coërtionem comunicat, & tantam quanta sufficit ad exercitium iurisdictionis; & hoc

*Faciunt scripta
Bar. et aliorum
l. i. §. nunciatio
de no. op. nunc.
Bald. consi. cccx
xvij. lib. ij. Ro-
manus consi.
xci. Alexander
consi. xxx. no-
lu. ij.*

*Iudices
Pedanei.*

*Glos. supra in
l. i. in uerbū bo-
norum, ubi mi-
xtum impe. in-
quit, esse sine
animaduersione.
L. magistratu-
bus. infra de
iur. om. iij.*

C est quod Iabolenus respondit, cui iurisdictione data est, eaq; concessa esse uidentur, sine quibus iurisdictione explicari non potest, ut modica coertio. Recte glossa est, alibi castigatio dicitur. Quicquid itaq; coertionis est supra modicam castigatio-
L. siquid erit. su
pra de offi. pro
conf. et hic.
Ut l. i. siquis ius
di. non obt.
L. magistratis
bus. de iur. om.
iu. et in auten.
de defen. ciuit.
§. audiant.

DE OFFICIO ASSESSORVM ▶

PAPINIANVS.

Diem functo Legato Cæsaris, salarium comitibus residui tempo-
poris, quod Legatis præstitutum est, debetur.

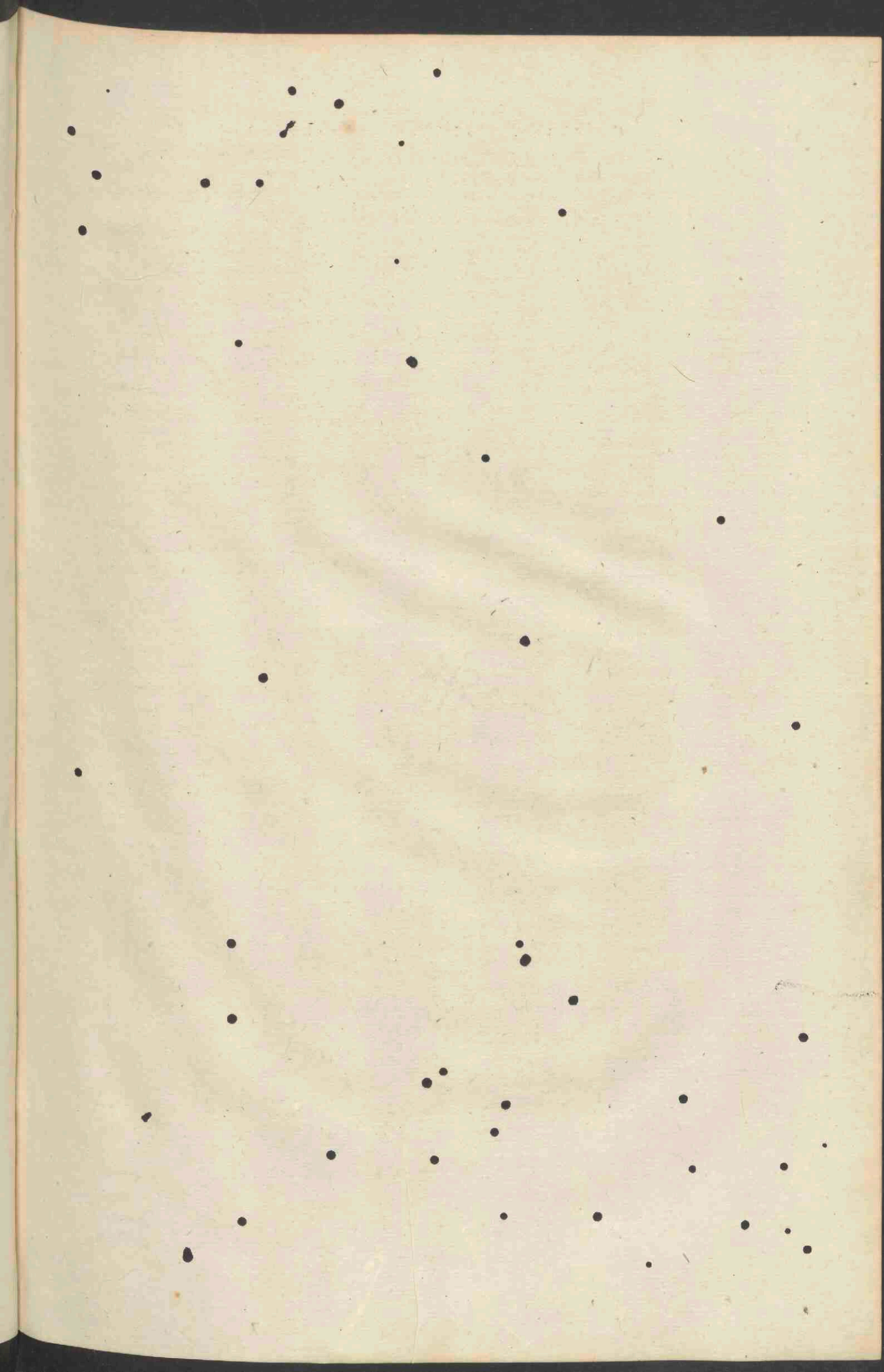
Præstitutum & non præstitum lego, sicq; legendum tradit præstantissimus Alciatus lib. Dispunctionum iij. c. xx. ubi hanc legem uero suo sensui restituit: præstituo enim compositum est à prius & statuo. præstitutum ergo prius statu-
tum, præordinatum, præfinitum significat, & respicit hic tempus Legatis prius statutum à Cæsare. Lactantius v. diuin. insti. Ad præstitutum tempus præsen-
tiam sui fecit. Accursius et alij, ad salarium præstitum male referunt. sese uarijs sen-
sibus cruciando.

D Papinianus itaq; hoc sensit & loquitur, scilicet salarium integrum assessoris
bus Præsidis ante diem functi, totius residui temporis Legato præstituti debe-
tur, nisi interim comites alij assedissent, aut Legatus ante præfinitum tempus ma-
gistratu moueatur. Præceptor meus Caccialupus quicquid ad hanc legem perti-
net, luculentis ac copiosis commentarijs tractauit, ubi petendum est, siquid in ea
materia quaestionis emerferit.

COMMENTARIORVM MARIJ SALOMONII

IN PRIMVM LIBRVM DIGESTO,

RVM FINIS.

OCN 1407096204

